17870

Українська хата

Травень

Київ—1912

Відсутні стор. 177-192 (18.05.1990 р.)

Зміст:

Ол. Неприцький-Грановський. Ой прийди, моя голубко 241

Мак. Рильський. Небесний меч 242
Я їм казав колись . . . . . »

Галина Журба. Ассирійська легенда 243

М. Коваленко. Елегія 247

Ів. Фабрікант. Чужий дзвін 248

В. Евтімович. По той бік казки (драм. етюд). 251

П. Б. Август Стріндберґ (некролог) 264

М. Івшан Утеча Габріеля Шілінга 266

Гр. Коваленко. Про український стиль і українську хату . . . 272

М. Сріблянський. Поет і юрба. II 283

Як. Стоколос. Театральні замітки 296

Бібліографія 301

Оголошення.

Увага! Ласкаво просимо **шановних передплатників**, поновити передплату завчасу, щоб не було задержки з розсилкою журнала.

Хто внесе цілорічну передплату той одерже в додаток

три книжки.

При зміні адреси просимо зазначати свою **стару адресу** і надсилати 30 коп. марками. Листуватися редакція і контора буде тільки **при оплаті** листів завчасу.

Приймається передплата на 1912 р к.

(див. останню сторінку).

* * *

Ой прийди, моя голубко,
На весні, як все дрімає
Щастям в пестощах солодких,
В дні веселі — в днях коротких
Квітка квітку обіймає —
Ой приходь же хутко, хутко!

На столі моїм похилі
Никнуть квіти голівками –
Ждуть тебе, моя кохана,
Мов роси святої зрана...
Шепчуть ніжно пелюстками
Імя любе... Квіти милі!

Рай утіх — весна! В віконце
Свіжий вітер припадає,
Все красується, сміється
Пісня полем в далеч в'ється,
А душа моя ридає...
Ой приходь, моє ти сонце!

Я одній тобі пробаю
Про безсонні довгі ночі,
Як самотно я воркую —
П'ю отрутоньку гіркую
І згадавши карі очі —
Скільки мук солодких маю!..

Хоч прийди, моя коханко,
Як почуєш дзвонів мову!..
Поцілуй в закриті вії,
Вже в холодні, неживії
І засмійсь очима знову
Над труною дивним ранком...

Ол. Неприцький-Грановський.

НЕБЕСНИЙ МЕЧ.

...Наша заповідь — фальш, наша віра — брехня,
Наша честність — над серцем насилле,
І смішна в нас любов, і наївна борня,
І всі мрії тяжкі... як похмілле.

Ми не вміем творить, ми покірно ідем,
Під тягòю життя лиш ридаєм...
Так нехай хоч прокляття небесним мечем
Пролетить над невільницьким краєм!

* * *

(М. Шаповалові).

Я їм казав колись про ці потоки світлі,
Про сонце, що мигтить в блакитній вишині,
Про весняні квітки, у тиху ніч розсквітлі... —
Але... сміялися з тих слів моїх вони...

Я їм казав колись про велич світа й волі,
Я звав на новий шлях, я кликав їх на бій,
В піснях їм виливав свої огнені болі...
Вони ж... сміялися у пошлости своїй.

І я тепер мовчу... Вони — глухе каміннє,
І не для їх мені складать гучні пісні...
Колись прийде Герой і в мертве баговіннє
Прокляття-блискавки розсипле огняні.

Максим Рильський.

АССИРІЙСЬКА ЛЕГЕНДА.

Був колись на землі чоловік, що шукав правди.

Але що не міг знайти її ні в хаті батька свого, ні у божниці, ні серед своїх, то пішов у світ з києм подорожним.

Був він одним з тих, що вічно сумують і мав у себе затаєну тугу пустинь безмежних.

А що дорогу довгу мав і тяжку, то лице його зчорніло в сояшнім пожарі, тільки в очах ніс далекість блакитних поранків, а на чолі білість пелюстків допіру процвілого квіту.

Люде його не знали. Проходив мимо їх ніколи не впізнаний ніким, а в рухові його було щось зі сполоханої птахи, коли їх минав. Ніхто не знав його, а він усіх, бо глядів крізь очі прохожих в їх глибину.

Мабуть колись клав гарячі долоні на груди де-яких, але відчув у них кригу і потім вже не простягав рук, тільки пішов своєю стежкою, поміж стежками людськими.

Все шукав чогось, до чого б притулити міг гарячі свої губи, але край дороги його став червоніти, а на рамінах повисла утома.

І тоді зайшов на превеликий безмір пустині.

— — — —

Колись в дитинстві казали йому про сфинкса, що десь серед пустині стоїть один.

В небо вчитався очима, а сонце і піски засипають його своїм жиром. Стоїть так тисячу-тисяч літ все нерухомий, заглядений в небо.

Байдужі йому шалені пориви самумів.

Сояшний пожар не може його спалити.

І піски падають безсилі біля ніг його.

І все стоїть заглядений в небо мовчазний сфинкс, а тайну превелику, що вичитав з висока, схоронив у собі.

Звідки взявся в пустині тій. Яких фараонів руки поставили його — ніхто не знає.

Тисячу-тисяч літ стоїть усе серед свого пустинного моря... Сфинкс дивний.

Заслуханий в шепіт одвічна, в превелику тайну всебуття.

А що мілійони зір падали над ним і гасли.

Блукались розпачні комети витручені зі своїх доріг і бігли століття мов хвилі розгойданого океану.

Ударяли спіненою грудю, розлючені в сфинкса.

Кидали йому жменю піску в вічі і минали.

Стояв з лицем одверненим в-гору, а небо над ним ставало все глибше і ширшою пустиня.

Аж посів цілу тайну тайн...

Джерело і гирло всіх річей.

Тоді пішла про його легенда поміж люде, як про дивного сфинкса, що посідає всетайну.

Що десь в неперебутій пустині стоїть, лише дійти до його ніхто не може.

Бо фата-моргани сліпця задурять, жар сояшний спалить, завіють піски.

Лише в років сто відгребле вітер чиїсь кості білі і котить ними по пустині... Ніхто не дійде.

З далекостів видно лиш, часом, дивну фата-моргану на небі.

Величний сфинкс з піднесеним чолом. Очі заглядені в небо, а навколо пустиня.

Стояв так тисячу-тисяч літ і счезав із заходом сонця.

— — — —

Пішов тоді йому на зустріч чоловік самітний.

Мовчазна і величня в свойому безруху була пустиня.

Піски лежали тихі як омлілі нагло пристрасті після дикого шалу і фіолетова блідність розіллялася по них. Лиш від навіяних високих могил лежали смуги тінів.

Було вже по цей бік полудня. Десь горіло сонце.

А коли ноги і кий його застрягли в пісках, у лице повіяло морем самітніх просторів — вчув у собі якусь молитву спокійної туги.

Руки тоді повісив і йшов перед себе...

Йшов у ту даль, звідки навівалась його туга.

— — — —

Якісь незнані оази маячіли йому в далекостях і віяло від них зеленістю пальм і спочинком.

Блакитні, якісь замислені води, в котрих гоять згоріли губи бедуїни.

Зелені вічно, і вічно одуруючі оази.

Йшов довго так за шляхом сонця, а фата-моргани все колихались над білим океаном пісків і розвіяні щезали.

А коли сонце стало червоніти і потекли з його серця смуги крови та на пісок полилися, побачив нагло на тлі цього заходу величню сільветку сфинкса.

Темна вона була мов загоріла в якомусь огні, а червоність сонця капала по ній, офарблювала злегка її краї. Тихий, мовчазний, одинокий стояв сфинкс між пусткою неба та землі.

А що був тугою та сном і його, що тайну тайн мав у собі і не подібний був на фата-моргану — пішов на зустріч йому чоловік самітний.

Йшов омліваючий з утоми тільки на піску лишилась за ним довга, довга стежка, геть крізь цілу пустиню, аж до ніг сфинкса.

Сперся тоді на кий, а очі вліпив у мертве його лице. Губи мав згорілі та скрівавлені від згаги.

— Слухай, — сказав притискаючи долонею груди, — над колискою чув я легенду про теби. Казали, що знаєш тайни дивні тому йшовем до тебе крізь ті безмірря пустині.

— Мислі мої, мов би довгим льотом утомлені птиці, приношу з собою, бо казали, що ти джерело всемудрости й миру.

— Відкрий мені криницю своїх познаннів, щоби омочити в ній губи, бо висушила їх пустиня.

— Скажи де єсть та божниця, в якій огонь вічний горить на вівтарях. Юрби розгрішені виходять з неї, а кожен має в собі одну соту сонця.

— І як дійти до цих святинь, по огонь вічний?..

— Скажи!..

Але сфинкс стояв безголосий, а тінь від його лягла на піскові теж мовчазна і темна.

— Скажи, коли настане година превеликої гармонії, в котрій згубиться всякий фальш і неправда та вічно тріватиме згук всерівноваги?

— Чи близька ця година, чи не досягнена вовік?

— Скажи, бо йшовем до тебе так довго. Грудь мені вичахла від згаги та вітру...

— Скажи, де єсть той беріг, на який можна вийти з океану нікчемности і обмитися сонцем?

Сфинкс мовчав.

Текли лиш по ньому все червоні смуги сонця, капали на землю, а пісок випивав їх аж поки не стекли усі і камінь лишився холодний та сірий.

І руки чоловіка стали до його здійматись все з більшою тугою і розпачем.

— Скажи, де кінчається гріх Бога та починається вина людини?

— Читаєш в небі тисячу-тисяч літ, то знаєш — скажи!

— Хто вистелив собі дорогу крізь людське життє і хто по ній допче. Звідки вийшов і куди прямує?

— Чого йому треба? Чуєш. Нащо допче? В чім його мета?..

Сфинкс мовчав.

— Скажи, чи від приливу і відливу моря ніщо не лишається на берегах крім розбитих мушлів, поламаних коралів?

— Чи до покинутих пристанів немає ніколи доріг повороту? І все змиває хвиля океану? Ах, скажи! де-ж кінчається вічна туга людська? Чи єсть її пристань?

І без відповіді мерли його слова. Голос ставав все розпачнішим і бренів пустим згуком у пустині.

Аж вмерло останнє його слово.

Сфинкс мовчав.

Вчув, тоді, що в його душі розвіялась пустиня попілу і висохли в ній сльози до дна.

І вертати крізь пустиню таку було йому страшно і не стало сил.

Перейти у друге... таку пустиню...

Тоді збагнув вмерти. Впав на землю, лице і груди втулив в пісок та без стогіну сконав.

Сплила тоді остання краплина крови по сірому камені. Небо вичахло і розлилося чорною безоднею над океаном пустині. Тільки на піскові лишилась стежка босих слідів ген крізь цілу пустиню, аж до ніг сфинкса.

А на її кінці чорна пляма чоловічого трупу.

Був, знай, вже біля самих воріт тайни, а що не переступив їх, тому вмерти мусів.

Бо тут скінчилась його стежка.

Навкруги лежала неогорнена пустиня, а над ним стояв величний заглядений в небо сфинкс і мовчав...

Галина Журба.

ЕЛЕГІЯ.

Як прийде весна обнови
Й скрізь розіллє чар любови,
З першим подихом квіток
Я умру весною в Маї
В фантастично-пишнім краї
Під веселий хор пташок;
Але смерть перехитру я,
Бо зовсім ще не умру я, —
Тільки плоть піде на тлінь;
Вільний дух ізбувшись плоті
Віки-вічниї в турботі
Скрізь блукатиме, як тінь;
В згуках зміями зів'ється,
Звоном срібла розіллється
Снами-чарами казок;
З мрій незбутніх, з дум печальних
В сяйві сонця, в зорях дальних
В цвіту райдуг ріжнобарвних
Буде витись у вінок.

М. Коваленко.

ЧУЖИЙ ДЗВІН.

Сидів у чужому городі, у чужій хаті коло відчиненного вікна.

Пізня, туманна та плакуча осінь.

Земля й небо закутались у сіру, мутну кирею дощових хмар.

Був на далекій чужині, за кордоном.

Сидів коло вікна і слідкував за нерухомими електричними очима города, що прорізували різкими промінням глибоку темряву ночі.

Насупроти — чорна тінь Кірхи.

Неначе високий шпиль її хоче прорвать навислі хмари.

Тиша... Тільки дощ тарабанить у шибку...

Замисленно й смутно.

Але мовчаннє ночі якось у одну хвилину розірвалось хапаючим за серце згуком...

...Бов... бов... бов...

Годинник одбивав години. Дзвеніли, обривались згуки дзвона.

Зразу сміливі, а потім боязко-тремтячі, мов би замираючі з мукою.

Замираючі в ледве чутному метальовому риданні...

Неначе живі, неначе зачаровані ці згуки запанували надо мною.

Як розтоплене олово, важкими краплями падали вони в мою душу.

То були ридаючі згуки.

Неначе б то плакали вони, що в таку негоду зірвались із грудей мідного церковного дзвону.

І, тремтячи, збиваючись у купу, плакали вони під холодним дощем, під сірим, мертвим небом. Згуки ридали, а вкупі з ними ридала й моя душа.

Сум, безнадійно-болячий сум, що бився надломленими, зкрівавленними крилами, чувся у цих згуках...

А моя душа, як зляканий птах, тремтіла, прислухаючись до них.

То були чужі згуки...

Чужі згуки чужого дзвону. Крізь барабаннє незупинного дощу проривались вони...

Неначе щось дороге одривалось від серця з кожним плакучим ударом тремтячої міді...

Неначе навіки ховали дорогу серцеві людину.

Неначе злий яструб кружиться над милим трупом...

Плач дзвону обривається десь далеко, розхлюпуючись у сірій калюжі осінньої ночі...

Ні! Ні! Плач дзвін!

Ридайте удари!..

Летіть же згуки скоріше! Сміливо врізуйтесь у темряву ночі!..

Летіть!..

Під холодним дощем, під сірим, хмурим небом...

Туди, куди рветься моя душа, про що рида тремтячий дзвін, де так невимовно гарно, де почувається цілою душою веселий степовий простір, де не давить так важко грудей чад фальшивої культури!

Летіть туди, де кожний шматок землі — шматок моїх думок, шматок мого серця, моєї душі...

Летіть туди, де спокійно пливуть срібні річки, плескаючись у чудових зелених берегах, де над фантастичними зворотами річки розкидані білі, як сніг, хати.

Летіть туди, де такий чистий та ясний світ сонця, де таке запашне повітрє, де все життє йде вкупі з моїм серцем!

Туди — до милої України!..

А згуки ридають, ховають когось...

Чи не мене на далекій чужині?

Не надії часом мої?..

Летіть же жалібні згуки туди, де зосталось моє серце, туди, де ласкаво сміється сонце, і високі осокори піднімаються срібною громадою у місячну ніч аж до самих хмар.

Де сумує верба над річкою; де ширина простору зливається з шириною неба...

На Україну, на Україну!..

Замислився, засумував...

А згуки ридають над чиєюсь могилою. І хмарі плачуть дощем.

Дзвін якось жалібно, мов смертельно вражений, задріжав.

І з його мідних, холодних грудей вирвався останній згук.

Полетів над городом, бючись об камяні мури будинків, до хмурого, насупленого лісу, що горів десь далеко широкою стьожкою...

Наче завмер...

Але знову прилетів з дощовою бурею. Покрутився в повітрі, затремтів плакучим тремтіннєм металу.

Задріжав, знов сплакнув, обірвався...

Далеко в хмурому лісі сплакнув жалібний відгук.

Заколихнулась тиша і знову завмерла.

Знову та ж чорна, осіння ніч, і сльози безутішного дощу.

Закрив вікно... Замислився, дивлячись, як великі краплі збігають по слизькому шклу шибки. Така ж велика. але палюча, крапля упала з моїх очей на руку.

Зігнувся... Тиша та сум без краю...

Незупинно рида в душі чужий дзвін, і згуки, мов перелякані, швидко зриваються вгору і падають відтілля важкою тягою на мою болячу душу.

Ніч йде... Темна холодна...

З сумно-блискучими електричними очима города.

Ніч йде...

Ліниво, замисливши, як важка, погана думка...

Іван Фабрікант.

ПО ТОЙ БІК КАЗКИ.

Драматичний етюд на одну дію.

(Присвячується Л. К. Метельській).

Дієві особи: Мати, років 45.
Юрій, син, років 24—25.
Люба, дівчина, років 18.
Онуфрій, садовник, дід 60, кремезний ще.

Діється весною на хуторі.

Сцена: досить простора кімната, з широкими вікнами на веранду. Дверей двоє — одні ведуть в кімнату матері, а другі, шклянні — через веранду в сад. Під лівою стіною, біля авансцени — діван, а трохи далі — стіл, два-три стільці біля його; мольберти, по стінах — малюнки, ескізи, гіпси; в правому кутку — столик з карафкою для води. Багато світла.

ЯВА ПЕРША (Мати сама).

Мати (виходить зі своєї кімнати). Юро!.. Нема?.. Мабуть у сад пішов... (Підходить до картини). І знов такий сюжет... Таж сама химера... І що примушує його шукать такі сумні сюжети?.. Все смерть, руїна, болість... Хоч би один веселий тон!.. (Пройшлась і знов спинилась). Сказать би сон якийсь, так ні ж... не сон... На ліжку чоловік лежить... В одежі довгій, мов савані, круг його привиди стоять... Чогось регочуться... руками показують кудись у темную далечінь... Його лице скував смертельний жах... Та далечінь його лякає... страшне щось криється у ній... Чудна фантазія!.. Хотіла б знати я, що з ним твориться!.. Весь час мовчить, про віщось думає, ховається від усіх і ці... чудні сюжети... Усе одно не скаже! Що з ним таке? Де дівся сміх його веселий, де жвавість молода поділася, безжурність?.. Не лишилось і сліду... Мені здається инший раз, що це не він, не Юра мій, а хтось чужий назвався Юрою... І вічно думає!.. Про що — не відаю.

ЯВА ДРУГА (Юрій і Мати).

(Юрій входить, не помічаючи матері, і мовчки стає проти мольберта; вдивляється в картину).

Мати. Юро! (Той не чує). Юро́.

Юрій. Чого, матусю?

Мати. Чому ти невеселий, сину? Що діється з тобою?

Юрій. Я невеселий? Ні, чого ж? А діється...

Мати. Таїшся ти від мене з чимсь. У тебе горе? Нещасливий ти?

Юрій. Не знаю... Може... Ні, немає горя... Десь, мамо, тут на стільчику лежав альбом. Не знаєш, де він?

Мати. Альбом? Не бачила... Скажи мені, про що ти думаєшь? Не крийсь від мене. Розскажи! Я, може, що тобі поражу, чим-небудь розжену твої думки сумні! Повірь мені, що в мене серце...

Юрій (перебива). Я вірю, мамо, тільки... горя немає в мене... То здається...

Мати. Що з тобою? Ти зовсім перемінився за цей рік... Дивлюсь на тебе — ти й не ти. Зовсім не той, що був раніш!

Юрій. Який же я? Я той же, мамо!

Мати. Не той, не той... ти завжди був такий веселий, співучий, горнувся до людей... Тепер же ти нелюдою зробився, ховаєшся від всіх!

Юрій. Ховаюся?..

Мати. Ти памятаєш, як вторік у осени ти в Академію збирався їхать? Який веселий був ти, як радів! Ти весь надією горів! Ти мріяв, як будеш працювать по студіях, як Академію скінчиш, в Італію поїдеш, побачиш Рим, Неаполь, Аппеніни...

Юрій. Італія, Неаполь, Аппеніни...

Мати. Де ж ділися твої надії? Тепера ти мовчиш, про все забув, усе тобі далеке і байдуже... і навіть я тобі зробилась, мов, чужа!..

Юрій (обіймаючи). Мені ти, як і перше, рідна!.. Покинь про це... давай про друге... Як, мамо, у садочку любо!.. Квітки так пишно розцвілись... На сонечку блестять так весело, так любо... Рожевий кущ, той, памятаєш, що ми

садили вдвох з тобою, так широко розрісся... чотирі паростки нових пустив, а пупянків... (Хвата за руки). А як ти думаєш, не вибє їх мороз?! Мороз трапляється у травні часто — може вибить!

Мати. От-так ти завжди, Юро! Почнеш з тобою розмовляти, так ти кожен раз силкуєшся розмову звести на друге... Або ще й те — почнеш розсказувать про сонечко, про квіти, а там, дивись, почав балакать про мороз. Навіщо це? Навіщо ці сумні акорди, навіщо згадки ці про смерть? Тепер весна, усе радіє, усе співає про життя!

Юрій. Весна... Весна... Усяк по своєму радіє, мамо... і в мене радощі й утіхи є... свої утіхи.

Мати. Чому ж не бачу їх? Чом другі їх не бачуть? По твоєму... що радісного є в оцій картині, в цих привидах страшних, в їх реготі безглуздім?

Юрій. Але ж бо, мамо... ну... знахожу я задоволення в цьому... мені вподобалася тема... орігінально це...

Мати. Незрозуміло це! Такі... слабі, такі... химерні сюжети завш ти вибіраєш! Як можуть дух задовольнять ці образи руїни, смерти?! Це... ненормальність, Юро, хворість!

Юрій (злякано). Ти думаєш?.. Инакше й буть не може, коли, хворієш сам...

Мати. Хворієш сам? То що ж з тобою?

Юрій. Зо мною... (Схаменувшись). Ні, то так здається. Здоровий я... це все мине... втомився.

Мати. Здоровий ти? Ох, синочку, щось криєш ти від мене... а серцем я давно вже чую...

Юрій. Та ні ж бо, мамо, заспокойсь!.. Я... здоровісснький! Не віриш? Веселим навіть буду, тільки заспокойся! Га? Та я уже веселий зараз! Глянь! (Силкується всміхнутись).

Мати. Веселий ти? Здоровий?.. Ти сам казав мені, що ти...

Юрій (перебиває). Я хтів сказать зовсім не те... Я хтів сказать... що я боюсь заслабнути... А знаєш, мабуть-то, погано слабому буть, лежать безсилому в постелі, смерти ждать? У-ух, мабуть, погано як! І надто, мамо, коли хочеш пожить ще трохи, подивиться на світ веселий, на людей...

А тут... боїшся що-хвилини, що ось, в цю ж мить, прийде вона... прийде холодна, невблаганна, зітне тебе, роздавить як мокрицю і покладе в тісну труну... І що страшніше, то це — що з нею немає сили для змагання...

Мати. Та що це ти, Господь з тобою. Перелякав мене! Що сталося? Тремтиш, поблід увесь. Чого? Ну ж, заспокойсь, заспокойсь! До лікаря послать? Коли так нервам волю дать, то й неврастеником зробитися недовго... Я зараз же звелю привести лікаря.

Юрій. Не нерви це... Тут лікарь не поможе...

Мати. То що ж таке? Боятися смерти так! Прийде пора, то всі помрем!

Юрій. А-а, не знаєш ти нічого, мамо. Тут лікарь не поможе... Не так захворів я... і... пізно, пізно!

Мати Не так захворів? Що ж таке? Навіщо думати, що пізно?!

Юрій. Пізно!.. Я знаю те, що всі помрем, але умерти молодому, умерти на провесні життя, це страшно, мамо, я боюсь... не хочу умірать, я хочу жити, я... Лиши мене самого!

Мамо. Юро!

Юрій. Прошу тебе!

Мати. Скажи мені!

Юрій. А-а, прошу тебе! Не зараз, потім!.. Не можу зараз я.

Мати. Не знаєш ти, як мучить це мене! Для матері дитина — найкращая частина серця і душі! Це — фокус той, в якім зійшлись всі проміні життя! Це та...

Юрій. Матусю!

Мати. Коли твоя душа болить, — моя болить від того вдвоє...

Юрій. Мамо!

Мати. Я вже стара... Єдиная принада до життя — це ти! Ти все в моїм житті: ти мій спокій, моя утіха, мої бажання! Ти — мій біль. (Юрій, махнувши рукою, йде до мольберта). Коли мене ти любиш, сину, моїм спокоєм дорожишь, то нащо ж ти його у мене одбираєш? Чого мовчиш, ховаєшся від мене? (Юрій весь час уперто дивиться на картину). Я бачу, ти не слухаєш мене? (Підходить). Коханий! Сину! Юро!

ЯВА ТРЕТЯ (Юрій, Мати і Онуфрій).

Онуфрій. Добридень, пані. Здрові були, паничу. (Юрій здоровається; щось робить).

Мати. Онуфрій? Драствуйте. Що скажите? Усе гаразд?

Онуфрій. Хвалити Бога — все гаразд. Там, пані, хлопець із Забари прийшов до вас. Ви обіцялися туди квіток послать? Як маєте ви час то підем, може, покажете яких?

Мати. Гаразд, гаразд... Я вийду трохи згодом. Нехай той хлопець підожде.

Онуфрій. А де нарвать? З якої клумби?

Мати. Дивіться там, де краще розрослись.

Юрій. Тільки не рвіть з моєї клумби, що я садив. Ви памятаєте, біля бузкової альтанки? Сама б сходила ти, матусю.

Мати. Та я піду перегодя... Онуфрій знає й сам... А як Сергій? покращало йому?

Онуфрій. Е-ех, покращало... Як сніг на провесні... от-от розтане...

Мати. Нездужає сердечний?

Онуфрій. Коли б, нехай Господь простить, кінець уже йому скоріш настав. Всю душу вимотав. Боюся сам заслабнуть біля його... Єдиний він у мене, як сонечко на небі... Йому пішов четвертий рік, як мати кинула його — умерла. Я сам пестив його, сам грамоті учив, садівництву... ростив, як деревце... і виростив... Тепер же, бачу, доведеться і поховать його мені. (Юрій починає ходить). А я надіявся, що він мене на старості догляне, закриє очі... Аж серце заміра, на його дивлячись!

Мати. Погано так йому?

Онуфрій. Такий пригожий, та здоровий був, як молодий дубок! А сила... е! та що й казать? Аж дух радів!.. Тепер лежить, мов скошена травиця... нездужа встать напитися води.

Юрій. Й нема надії на рятунок?

Онуфрій. Ніякої... Привозив лікаря... Казав, що місяць-два протягне, може, а там... Паниченьку! Як би ви знали! Та ні, для того батьком треба буть... Так я піду... квіток нарву. До зобачення. (Виходить).

ЯВА ЧЕТВЕРТА (Юрій і Мати).

Юрій. Який нещасний він, старий Онуфрій! А Сергій?! Ніякої надії! Подумай, мамо. Умірать такому молодому... Яка трагедія!

Мати Що діяти?! Такий закон життя... Не нам боротися із ним!

Юрій. Так, мамо, так... Закон... Не нам боротися! (Спиняється). Але навіщо цей закон? Незрозуміло це, жорстоко!

Мати. Насамперед, навіщо хвилюватись? Цим горю не поможеш...

Юрій. Чим провинився він, що мусить умірать?.. Ти, мамо, однеси йому портвейну... це підкрепить його хоч трохи... Боже мій!

Мати Ходім удвох... провідаєш і ти... Так близько все приймать до серця!

Юрій. Ні, ні, сама сходи. Не можу бачить я, як поміра людина. Та ще яка людина! Здорова, молода, що саме жити їй... Ох, тяжко як...

Мати. Та заспокойся... от ще... Він же одужає... Ходім.

Юрій. Йди сама, йди сама... Здоровий, молодий, міцний як дуб...

Мати. Та заспокойся ж бо! Ще й сам, гляди, заслабнеш через його... Баритись я не буду. (Виходить через свою кімнату).

ЯВА ПЯТА (Юрій сам).

Юрій. Як сніг на провесні... от-от розтане... Розтане... Так... Лежатиме безсилий, нерухомий... Лежатиме без думки, без бажань... Уста безкровні заніміють... лице посиніє, повиступають плями скрізь... З під мертвих вій, напів-розкритих, страшні, безглузді, мертві очі виглядають. Цей погляд камянить, холодить кров, ввижається вночі!.. Прийдуть чужі, далекі люде, в тісну коробку покладуть, прикриють дошками, забють гвіздками... понесуть, в холодну, чорну яму спустять... Тісно, душно там! Земля тяжка на груди давить... не встане він ніколи з-під землі...

(Павза). А я?! Зо мною що то буде?!! А-а, згадать ніяк не можу! Думки прокляті, мов той восьминогий гад, слизькими лапами впилися в мозок мій, прилипли як смола і з ненаситною жагою ссуть, і ссуть, і ссуть! Немає пільги й на хвилину. Вони сповняють чадом все повітря, в надію кожну ллють отруту, бажання всі мої безумством роблять!.. У мене вже тепер нема своєї волі... я — манекен, — що хтять вони зо мною, те й творять... Я хотів би кудись на край світа зайти, щоб не чути й не бачить нічого, все забути, від всього втікти... заховатись від себе самого!.. (Павза). А ночі! Довгі, безумно-довгі ночі! Кошмарні сни, прокляті спогади, отой холодний піт!.. Як не здурів я, то швидко одурію... А мати бідна! Що станеться із нею, коли вона... О, Боже мій! Що буде з нею?! Та ні, я не скажу, мовчатиму... ні слова не скажу... (Павза). Пропало все, пропала молодість... Найкращі літа в багнюці зогніютъ-зотліють! Я Герострат безумний! Спалив той храм, де радощі жили, надії, щастя! Будь проклят той, хто навчив людей за гроші куповать любов! Будь проклята година, коли спізнав я ту любов!! Будь проклят я, — живий мертвець!!! (Падає на крісло; задихається). Тепер, коли вже пізно стало, коли немає вороття, я стрівся з нею, прекрасною і чистою. Святою, мов та усмішка немовлятки! Я міг би буть щасливий з нею! Вона мене кохає! Видно це у кожнім погляді, у слові! Єдиний крок, єдине слово сказати їй — безодня щастя відкриється мені! Та чи смію ж я, чи маю право подумать навіть про кохання?!! У-ух, прелюбодій проклятий! І цими гидкими руками я хтів за стан той обнімать, цілунками труїть її уста, диханням смерти дихати на неї?! О, ні! Не діждеш, святотатець! Я знаю, що зроблю! І я зроблю... я знаю, чим звязати руки, замкнуть уста!.. От-тут порадник!.. (Кидається до стола й бере там револьвера). О, ось він, щирий друг... не зрадник... Єдина мить і все. (Починає тремтячими руками заряжати). Ну, Любочко, найшовся твій заступник! Не дасть тебе він на поталу! Готово! (Підводить до виска). Тепер прощай... Прощай... А мати як? (Револьвер падає в одчинену шухляду). Матусю, мамо, мамо! (Ридаючи, пада лицем на стіл; чимала павза).

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР

ЯВА ШОСТА (Юрій і Мати).

Мати (прийшла з садка). Що це таке? Господь з тобою! Чого ти плачеш? Боже мій! (Подає води). Води, водички на, напийся! Опамятайся, Юро! Сину! Та що з тобою?..

Юрій. Мамо, прости мене. (Схиляється до неї).

Мати. За що прощать? Чим винен ти? Не плач, мій любий! Заспокойсь!

Юрій. Прости... Образив я тебе...

Мати. Та що ти, синочку! Мій хлопчику маленький!

Юрій. Чому я не маленький!!..

Мати. Хіба я не з тобою? Забудь про все, про всяке горе! Тебе я не покину. На лоні матері ти завжди найдеш підмогу і спокій! Вона нікому не попустить тебе зобідить! Заспокойсь... Ти памятаєш, не забув, як ти маленьким був хлопятком, бувало, підбіжиш до мене, ненечки своєї, сядеш у мене на колінах і просиш казку розсказать?

Юрій. Не вернеться...

Мати. Ти памятаєш ті часи?.. Зімовий вечір... На дворі лютує, свище завірюха. Там холодно, там неприютно... А в хаті тепло, тепло так... В куточку тім, перед Богами, горить маленька лямпадка...

Юрій Червоная лямпадка.

Мати. Тихий світ навколо розливає хвилястеє, червонеє сяйво... на душу навіває мельодію спокою... у хаті тиша-тиша... лиш цвіркун замовкнути не хоче, співає пісеньку. (В цей час, як мати розказує, Юрій підводить голову, дивиться на матір; інколи зітхає). Ти памятаєш, Юрочко? Я казочку тобі розсказую... про відьму, про Івася... про ту далеку царівну, що змій украв... Ти памятаєш, Юро, ти казав, коли ти виростеш, то підеш царівну тую добувать, що того змія переможеш, собі царівну забереш...

Юрій. Так, так... Я памятаю, мамо...

Мати. Потім утомишся ти слухать, захочеш спатоньки... Тебе я ніжно так візьму на руки, в твою постілоньку однесу... Ти памятаєш, в головах маленький висів образок... На вколішки ти станеш перед ним, маленькі згорнеш рученятка і щиро молишся, за мене, за котика... прохаєш Бозіньку, щоби поміг далеку визволить царівну?

Юрій. Так... Але давно я не молився, мамо!

Мати. Молися знов, Юрасю... Повірь мені, Господь почує.

Юрій. На тебе я молюсь. Ти — добра, мамо!

Мати. Молись йому! Він ще добріщий. Він зробить все... поможе добуть далеку царівну навіть.

ЯВА СЬОМА (Юрій, Мати і Люба).

Люба. Мати й син...

Мати. О, й Любочка уже прийшла!..

Юрій (підводячись). Люба?

Люба. Звичайно, я... Ви не ждали? Але... я тут здається лишня зараз? То я...

Юрій. Ні, ні, — не лишня ви! (Здоровкається).

Люба. Біля матусі став і все забув — не бачить і не чує. Мазунчик материн!

Юрій. Це ми з матусею згадали ті часи, як був маленьким я. Мені так весело, та любо стало, неначе знов вернулися ті роки...

Люба. Чи ба який?! Чого захтів! (До матері). А я у вас троянду вкрала. Не сердитесь? Я, страх, люблю квітки!

Мати. Про мене — крадьте хоть що-дня. Тільки навіщо вам здались вони, коли ви квіточка самі? Чи так, художнику?

Люба. Сміється у вічі?

Юрій. Матуся правду каже.

Люба. І ви туди ж? Гаразд. Цього я не забуду вам!

Мати. Звичайно, треба памятати, коли й художник це говорить. Авторітет художника повинно признавать, бо в красі — хто ж знається коли не він? Та правда, ви не червонійте! Ви — квітка! (До Юрія). Правда так? Хороша, славна квіточка!.. Ну ти ж, художнику, сиди — забавляй гостя, а я піду на кухню... Та не давай, щоб вона заснула. (Виходячи кидає Юрасеві). Царівна тут...

ЯВА ВОСЬМА (Юрій і Люба).

Юрій. Почнемо малювать? Сідайте. (Люба сідає; Юрій лагодиться до малювання). Такого настрію, як зараз, давно вже в мене не було.

Люба. А довго ще прийдеться малювать?

Юрій. Сьогодні скінчимо зовсім. (Починає малювать). Ви поверніться трохи так, до мене більш лицем. От-так. Спасибі. (Малює). Який я радий, Любо, що ви прийшли. Мені так гарно з вами!

Люба. Гарно?

Юрій. Не знаю з чим зрівнять... В той час, коли ви тут, зо мною — мене усього обгорта якесь незвідане, прекрасне почуття. Це почуття... назвать його не вмію... Хіба... мені здається, ніби стою я в одчиненім вікні й любуюся, як там, за синім лісом заходить сонце... Небосхил палає заревом, вдягає напів-прозорі лехкі хмарки в червоно-золотий туман... На дворі тиша... вітрець втомився віять... ледві-ледві колише сонним листом... Квітки головки повернули до сонечка... прощаються до ранку з ясним. Повітря сповнено густим, пянючим, теплим ароматом... Десь здалека несеться пісня, слів не чуть... але мельодія журлива сама складається в слова, сплітається у ритми повнозвучні... Самому хочеться співать, та шкода тишу цю тремтючу надірвать! І весело, і сумно, й гарно!.. Чого це так? Не знаєте ви, Любо?

Люба. Не знаю... Може... може через те, що і мені приємно з вами... А ще багато малювать?

Юрій. Ще трошечки: дві-три деталі. (Якусь хвилину малює; дивиться на Любу). Які у вас роскішні коси! Неначе просятся на полотно! А знаєте що, Любо? Давайте я змалюю вас богинею весни. От-так: ви стоїте на паперті храма... Весь храм — колони, балюстраду, портік — хітливо оповив зелений виноград... На вас легесенька туніка прозорая, з сирого шовку. Хітон із вовни білосніжний упав до ніг. (Люба обриває троянду). На плечі, мов би водоспад янтарно-золотий спадають ваші коси, клубочуться, як хвиля в час прибою, відограють промінням, наче пшениці сніп пишно-колосий, коли на його подихне вітрець-пустун. На устоньках богині тріпочеться усмішка. (Люба всміхається). Лагідна, мов сон дитяти... Весела, як вино допіру влите в міх... Вона йде стрічати день. З усіх боків її вітають оздоблені росою квіти... і вся картина ця — богиня, квіти, храм — усе пронизано рожевим сяйвом ранку... Ви згодні, Любо?

Люба. Як гарно вміти малювать! Чи цьому довго треба вчитись?

Юрій. А ви хотіли б навчитись?

Люба. Не знаю й як. Мені здається — цілий день простояла б над полотном... Але... це важко, мабуть, та й навчить нема кому.

Юрій. Нема кому? Я навчу! Ви зрозумієте одразу... Не важно це... Закони тіні, перспективи, закони кольорів, гармонія тонів — це зовсім лехко!

Люба. А може я... не знаю... може... немає хисту в мене?..

Юрій. Не бійтеся! Коли бажання є, то значить, єсть і хист! Це завжди так — одно з другим! Як хочете, то завтра ж і почнем! Гаразд? Приходьте зранку...

Люба. Спасибі вам... Яка я рада! Господи! Самій учитись малювать! Аж вірити боюсь...

Юрій. Я радий теж... Ми будемо що-дня стрічатися, я буду вас учить, ми будем розмовлять... Гаразд? Ходитимем шукать етюдів... А от уже й кінець. (Придивляється). Побачимо... здається все... усе... Покличу маму. Матуся мій суддя. Коли вона мене похвалить — всі інші критики для мене не страшні... Я зараз же вернусь... посидьте. (Виходить).

ЯВА ДЕВЯТА (Люба сама).

Люба. Таким, як зараз — от не бачила його ні разу. Що він допіру говорив? Я вся тремтіла весь цей час, боялася поворухнуться... хотілось слухать і слухать без кінця... Питавсь, чого приємно так і радісно йому, коли зо мною він... Що я скажу йому. Сказати, що люблю, що він для мене все, життя мого життя? Немає слів, немає сили вимовити їх... (Хапаєтъся за серце). Тріпочеться, мов піймана пташина... Зраділо? Так? Радій, радій! Цього від тебе не однімуть! Ти вільне покохать, хоч би цього й не помічали... Так... Але, що діється зо мною — і радісно, і... наче сум якийсь... немов би я боюсь, що трапиться зо мною недобре щось... Ні, ні,— не може буть, щоб помилилась я. А що, як так, і ці слова ласкаві, цей погляд приязний, поезія — мене даремно вабльть і я — чужа йому, далека? Втікти, забігти, заховатись?!

Куди, чого? Усе ж одно, куди б я не пішла, де б не сховалась — образ цей живим стоятеме перед очима, буде кликать, вабить та просить!.. Ет, що там сумувать! Геть полохливі думи! Пріч сумні! Щоб не було, а я люблю, щаслива я тепер, а там...

ЯВА ДЕСЯТА (Юрій і Люба).

Юрій (на ходу). Матусі не знайшов. (Глянувши на Любу). Яка прекрасна ви.

Люба. Я буду йти.

Юрій. Чого, куди, для чого? Тобі погано тут?

Люба. Куди, чого?.. Не знаю... Піду... Так краще буде.

Юрій. Не йди. Зостанься тут, зо мною!

Люба. Навіщо?

Юрій. Кохана! Любочко! Невже не бачиш ти нічого? Так глянь же, глянь же! Подивися, Любо! (Бере за руку).

Люба (пручається, щоб йти). Юро!

Юрій. Ні, не пущу! Зостанься тут! Ти хочеш кинути мене? Мене ти... не кохаєш?

Люба. Як можеш ти... що робиш ти зо мною?

Юрій. Не підеш ти! Зостанешся! Адже мене кохаєш ти? Кохаєш, так? Чого ж мовчиш? Кажи, що так! Кохаєш? Любо?

Люба (схиляється до грудей; ледві чутно). Юро!

Юрій (обіймаючи). Моя! Який щасливий я, веселий! Тепер я знов живу! Я мрію осягнув! Завоював свою царівну! Любо!! (Схиляються один до одного).

Люба. Чому раніш ти не казав цього? Я ночі цілії не спала... я плакала, молилася на тебе, ждала — діждатись не могла... А ти мовчав, не бачив? Юро?

Юрій. Царівна ти моя прекрасна... ти сонечко моє, мій літній сон. (Обіймає). Прости мене! Я мучився і сам... не знав. Я вже давно, давно тебе кохаю. Кохаю з того дня, як перший раз побачив!.. Сказати я боявсь, чому — не знаю й досі. Прости мене!

Люба. Не знав?

Юрій. Веселочко моя! Коли б ти знала, як любо слухати тебе, дивитися на тебе, красу твою впивать... (Трохи відводить Любу від себе й любується). Дай надивлюсь на тебе!

Люба. Мій соколе! Поете мій! Ще говори, чаруй мене. Цілуй, цілуй... цілуй до смерти! В обіймах задуши! Я вся твоя!.. Бери мене... що хоч роби зо мною! (Падає на груди). Напій мене своїм коханням, отрутою солодкою... Спали цілунками, коханий! (Юрій раптово випускає Любу із рук). Що, соколе, з тобою?

Юрій (одпускає Любу, з жахом). Тебе? Отрутою? Спалить?.. Йди собі, йди од мене! Лиши мене!

Люба. Опамятайся, Юро! Що ти говориш? Схаменись!

Юрій. Йди, йди... Просю тебе... Ти не моя... Йди, кажу!

Люба. Я не твоя? Убий мене — звідціль я не піду! (Хоче обнять). Ти жартував? Мій хлопчику?!

Юрій. Що я скажу... Послухай, Любо... Ти не моя... У мене є... у мене... обовязок... у мене наречена є... прости мене... у мене обовязок чести є...

Люба. У тебе обовязок чести?.. Ні, ні, я не повірю! Ти мій. Жартуєш ти!

Юрій. Я не жартую... так... у мене обовязок чести... Іди ж! Чого стоїш?

Люба. За що? Ти серце обірвав мені... Піду... (Робить крок, щоб вийти, потім хутко повертається, кріпко схвачує Юрія за руку і міцно цілує в уста).

Юрій. Не треба цілувать!

Люба. Прощай!..

Юрій. Не треба цілувать! Не треба!

Люба (хитаючись йде до дверей, говорить через силу). Прощай! (Махнула в останнє рукою й вийшла).

ЯВА ОДИНАДЦЯТА (Юрій сам).

Юрій. Отрутою... Вже напоїв... Іще раз глянути на неї. (Біжить до вікна). Любо! Любочко! (Рве на собі волосся; дико обводить кімнату божевільними очима; побачивши портрет, скрикує) „Любо“ і дивиться уперто-камяним поглядом; божевільна міміка, силиться щось згадать, говорить: „У мене наречена є... Прекрасная царівна“; значно — „Не треба цілувать її?“ міміка, і міміка, щось пригадав — короткий сухий сміх і як підкошений падає до долу, звалюючи на себе портрет).

ЗАВІСА.

Варфоломій Євтімович.

АВГУСТ СТРІНДБЕРҐ.

(Некрольог).

1-го мая в Стокґольмі помер шведський письменник Август Стріндберґ. Велику втрату поніс цілий культурний світ в смерті цього ґеніяльного письменника. Але не сила наша людська боротись з законами природи, з необхідністю кожному з нас вмерти — примушує нас хоч потішити себе тим, що зостається вічним од тої, чи иншої людини. Память по собі зоставив дійсно вічну сей такий ріжнобічний талант. Своїми невмирущими творами випалив в грудях нащадків нестертий надпис свого імени. Такі твори, як його „Червона кімната", „Сповідь дурня", „Батько" і багато инчих будуть завжди цікаві і завжди свіжі, нові, бо творец їх вклав свою орігінальну, свою складну і щиру душу. Його твори, власне всі, то є автобіоґрафія. Писав він тільки про те, що особисто, і до того ще до останньої степені інтенсивно пережив, перестраждав. Він був як письменник, до хоробливости щирий і чесний. Його творчість — є його буйне і невгомонне життє. Блуканнє, любов і розчарованнє, нужда, слава, поспіх і невдачі зміняються тут наче в калейдоскопі.

Але в центрі життя, в місці де пересікались всі його життєві дороги, наче „камень преткновенія" — стояла женщина. Все життє — то є важка боротьба з цим могучим привідом, а як наслідки тої боротьби — цілі потоки ненависти і злоби. Сторінки де фіґурують женщини по-правді написані кровю серця. В трілоґії своїй „ Батько", „Панна Юлія", „Заїмодавець" — він пятнує жадність, еґоїзм, порочність і бездарність женщини. А знаменита його „Сповідь дурня" з надзвичайною сміливістю малює картину полового рабства.

Ся глибока ненависть до женщини, се, наче вперте і невблаганне бажаннє бачити в женщині тільки одно лихе, сей погляд на неї, як на діявола — було результатом нічого иншa, як надмірної любові до женщини, котра стояла в його мрії. І дивно, він тричі женився і ні в одній жінці не бачив

того, що мав в мріях. Цей дісонанс між дійсністю і уявою так боляче вражав серце письменника, що не міг він простить того і немилосердно жорстко бічував того, кого ціле життя своє любив... І коли за життє був прозваний: „ненавісником жінок", то по смерти може бути названий — найбільшим їх прихильником...

Родився Ав. Стріндберґ від бідних батьків у Стокґольмі 22 січня 1849 року. Член великой і нужденої сем'ї він вже з малку терпів багато лиха, навіть вигодуваний був служницею, а не мамою, і це мало свої прикрі наслідки в його вдачі. По скінченю середньої школи на 18 році, вступив в університет в Упсалі на медичний відділ, але пробував там лише півроку. Був після народним учителем і через кілька років кинув учительство і став актьором, а далі журналістом, ученим і письменником. 1883 р. Ст—берґ покидає Швецію і подорожує по Європі. Був у Парижі, Швейцарії і Німеччині. 1884 р. повертає до дому і впродовж 8 літ працює над природничими науками. Знову їде за границю і в р. 1897 повертається вже назавжди до рідного краю. Жив він спочатку в Сунді, а потім в Стокгольмі, де захопила його страшенна недуга — рак шклунка після невдалої операції і важких физичних мук одійшов в царство тіней...

Цікава його остання воля: „Моє тіло не повинно різати, ані виставляти. Не повинно здіймать ані масок, ані фотоґрафій. Я бажаю, щоб мене перенесли на могилу у 8 год. ранку, щоби уникнути поглядів занадто цікавих. Ніякої церковної служби ані в часовні на кладовищу, ані в церкві на повинно править. Я небажаю упокоїтись в кварталі богатих, на базарі суєти. На могилі не повинно бути ігрищ, співів і промов; нехай тільки священник прочитає текст з ручного молитовника"...

Кінець достойний цілого життя!..

П. Б.

УТЕЧА ҐАБРІЕЛЯ ШІЛІНҐА.

(З нагоди нової драми Гавптмана).

Єсть у Золя одна прекрасна новеля під титулом Madame Gourdis, в якій розсказує автор про те, як повільно ледачіє під впливом „домашнього огнища“ талановитий артист-маляр, як з артиста стає бездарністю, віддаючись весь в руки жінки, як врешті морально загибає посеред страшної немочи та духової апатії. Свіжим та дужим талантом починає Фердинанд свою артистичну карієру, слава стрічає його зараз на вступі його праці, і Аделя як на велетня мусить глядіти на нього. Вона, скромна копіїстка, яка не думала йти по-за акварелю, смириться перед великим талантом, смириться тим більше, що любить його і перша пропонує йому женитися з нею, щоб могти доглядати і дати йому матеріяльні підстави до свобідного, безжурного о хліб насущний життя. Велика доброта тої женщини, навіть велика посвята. І от великий артист загибає від тої доброти, душиться в тій атмосфері, тікає від тої повної пожертвования для нього жінки на вулицю, тікає до шинку та до публичних дівчат, затрачує свій талант і здоровлє. Жінка терпить — і працює за свого мужа, малює образи, до яких він подає тільки плян, — щоб бодай ратувати артиста, коли не удалося виратувати чоловіка. І се не вдалось — і артист скочується по похилій площі, поки не кінчить на тім, від чого починала свою працю жінка, на акварелі.

Я розповів на початок сю історію, щоб мати менти спипятися на змісті самої драми Гавптмана[1]). Оповіданнє Золя і драма Гавптмана, — се власне обробленнє одної теми, та сама історія тільки в иншій формі. І тут артист-маляр, на його покладано великі надії, і тут дбайлива жінка, те саме родинне огнище від якого він тікає, наперед в обіймі чужої жінки, а відтак, коли вже душа творча була спаралізована далеко, над

[1]) Gerhard Hauptmann. — „Gabriel Schillings Flucht“. 1912.

море, щоб скупатися і обмити себе від бруду, яким опоганила його душу жінка. Повторую, факти в обох творах сходяться цілковито. Але не о те мені розходиться, не о те, щоб стведжувато залежність одного автора від другого, толкувати про запозиченнє теми. Власне не в темі річ, а в тому, як кождий з обох авторів ставить ту саму тему, як відноситься до випадків з'ображуваних в своїм творі, як мірить і оцінює їх своїм сумліннєм творця. І тут власне єсть нагода ствердити досить цікавий епізод в еволюції натуралізму, побачити у Гавптмана дальші консеквенції того, що установив в своїй творчости Золя...

Бо, не признаючи навіть французського романіста духовим батьком німецької натуралістичної школи, яка виступила під кінець 80-их і з початком 90-тих рр.[1]) — треба таки сказати, що світ, який неначе відкрив в перший раз своїм аналітичним оком Золя і подав його в величезній епопеї, — що той світ приголомшив, що так скажу, поодиноких авторів, поодинокі творчі одиниці в Німеччині і примусив їх врешті отворити очі на життє. Правда, Золя глядів безстрашно на той кольосальний і грізний механізм сучасного життя, малював його радше з сумлінністю та систематичністю вченого, як з любовю творця, але все таки для молодих душ, яким обридла вже була міщанська, писана по шабльону повість, се було „откровеніе", яке мусіло зробити велике вражінне. Отсе чи не вся стичність, яку мала творчість Золя з творчістю молодих авторів. А все таки як заважила епопея його часу їх творчістю, що більше: над їх сумліннями.

Отсе власне: збудилося, щоб так сказати с о ц і я л ь н е с у м л і н н е в літературі. Отворилися очі на весь механізм сучасного життя, виявилася вся його нагота, і те, на що глядів безстрашним оком Золя, стало гризти сумління молодих людей. Вони вже були за слабі, щоб перенести ту всю життєву „правду", — бо вони побачили себе самих в матні, на собі самих почули весь гніт обставин. Людина стає нараз супроти життя немічним і безрадним, як дитина перед клювом хитрого птаха, нараз перестала істнувати його прекрасна, традиційно

---

[1]) Див. G. M. Courad — Von Zola bis Hauptmann. Erinnerungen zur Geschichte der Moderne. Leipzig. 1902.

передавана поезією свобода волі, він почув себе сплетеним тисячними нитками з ґрунтом, з якого виріс, з болотом життя, з якого хотів очиститися. Оттоді можна б повірити в гріх первородний чоловіка, у фаталізм долі, яка розтоптує людину та зруйновану викидає на поталу всіх низьких інстиктів: не має спасення ніякого, немає у людини сили і волі, щоб побороти всю брутальність життя, проклятий він в лоні матері. Я не можу тут очевидно подавати ширшого опису того перелому, який довершився в літературі під впливом натуралізму; я хотів тільки начеркнути чуттєву схему того перелому в душах молодого тоді покоління, пробудженнє власне того соціяльного сумління, яке розбудило свідомість власну душ, а з з другого боку примусило приглянути ближче життю і витримати його страшний погляд. Бо відси й виходить цілий той ряд зломаних екзистенцій, тих немічних, самотних героїв, які почала давати нова, модерністична література, тут виясненнє її настрою головно і її, щоб так сказати, оправданнє. Тут і колиска молодого Гавптмана, який вилив всі свої болі душевні і всю свою життєву фільософію з початком 90 рр. в „Einsame Menschen", творі чи не найсильнійшім що до виразу з усіх инших написаних ним і чи не найбільше типовим взагалі для цілої тої епохи.

Від того часу перейшов Гавптман далекий шлях, перебув не одну духову еволюцію, але тон засадничий в його творчости не змінився. Власне о те його сумліннє соціяльне, яке дійшло в нім до найвищої концентрації та інтензивности, — воно не заспокоїлось нічим, воно пробивалось менше чи більше голосно скрізь, — і отсе знов в найновішім творі [1]) навязав автор безпосередно до того, що його найбільше непокоїло на самім початку. І вийшов знов той самий тип, який турбує сумліннє артиста і сумліннє нашого часу, — людина безпомічна супроти життя і непридатна до боротьби за свій ідеал.

Фабула твору тут очевидно непричім. Тут впрочім Гавптман ніколи не був сильним, ніколи не був паном матеріялу,

---

[1]) Найновіший се твір — відповідно до дати видрукування, бо написана драма „Gabriel Schillings Flucht" ще в 1906 році, тільки що виставлена не була ніде.

не умів дати твору суцільного, сконцентрованого, а все давав в одній кілька драм, в одному конфлікті кілька, нераз виходили навіть зреєстровані тільки сцени та помішані з собою хаотично трагікомічні моменти як в „Ratten" або хоч би в романі про Квінта. Але тон твору, його настрій все обєднував ті сцени, давав їм душу, а читачеві ряд глибоких переживань. І тому лектура Гавптмана так хвилює душі. В згаданім на самім початку оповіданню Золя, ми не бачимо самого автора, не відчуваємо неначе його присутности, а слухаємо неначе реферату якогось, вдоволяємося описом того, що і як було. А приступив до того самого факту, до тої самої події чоловік з другої ґенерації, який не приніс вже з собою кріпких нервів і реферуючого спокою епіка, — і його вже заболів той факт, вгризся в його сумлінне, він вже не говорить про нього, а сповідається неначе з того, що накипіло під серцем, термосить нашими сумліннями. Може де-кому й не подобається ота сердечність, з якої відноситься автор до своїх героїв, може ота за-велика любов до них і шкодить його творам, як таким, — але я б вказав, що власне сердечність і любов до них людей, співчуттє з усіми, потратованими долею дають власне вищу санкцію творам Гавптмана, чинять їх до певної міри сумліннєм нашого часу. І з тої найосновнійшої виростають всі инші характеристичні прикмети творчости Гавптмана.

Річ в тім, що творчість та, як і кожда инша їй подібна, не може переступати певних, призначених їй силою природи границь. Вона лише на певнім терені може ділати, перейшовши в ширшу публику, стаючи загальною власністю, вона тратить свій патос і силу, просто не може бути принята загалом публики. Лірика, розлита в усій творчости, той настрій який викликують в душі самі факти її, а що найважніше: отой характер її особистої сповіди, — вони можуть знайти відгомін тільки в окремих душах, тільки в душах споріднених з собою такими самими переживаннями. Не даром своїх „Самотних людей" Гавптман присвятив тим, „що самі пережили сю драму". Так само міг би він присвятити всю свою творчість тим, що пережили і переживають намічені нею конфлікти, що мучилися в блуднім колесі сучасного життя і тужили, як його герої, за свободою. Хто во імя п е р е ж и т о г о зійшовся з другими, той

творить разом з ними найтіснішу спілку, творить найпевніший ґрунт, на якому можуть зійтися з собою люде, найсовіснішу авдіторію, здібну розуміти і відчувати душевні конфлікти і великі життєві драми. Я думаю, що се мрія кожного автора-творця, незасліпленого реклямою та успіхами дня, який ще не стратив змоги розуміти ґрунт під своїми ногами: знайти таку об'єднану спільними переживаннями громаду, людей, які розуміли б його мову тільки тому, що се й їх мова, і зворушеннєм своєї душі давали свідоцтво його правді. Тим більше необхідною і природною стає та мрія і туга у такого творця як Гавпман, який все мусить ризикувати, виступаючи перед ширшу авдіторію, бути принотованим, що присяжний рецензент зробить кислу міну, голосно стане позіхати перед публикою і засуд видасть, що ті люде Гавптмана дуже скучні та наївні, коли не можуть собі дати ради в життю. Сам автор мусів се нараз відчувати на власній шкірі, може нераз і справді від такої „невдачі"; але, видно здавав собі справу з того явища, показує се бодай факт найновішої драми. Від 1906 року він держав її у себе, не подаючи до відома, боячись кинути її, як він каже в передній замітці до неї, — на газардовий стіл премієри. Чому боявся? — Бо „се не справа, призначена для великої публики, але для чистої пасивности та інтімности маленького кружка". Отже по всіх неудачах з премієрами за останні роки, після яких підносилися крики, що Гавптман таки вмирає, йде за слідами збанкротованого Зудермана і держиться ще тільки сенсацією та старим кредитом, — зрозумів нарешті автор, для кого написаний був його твір. Зрозумів, що на творах, взятих з власних переживань, з сумління свого і часу, не можна будувати літературної карієри; бо се власне не згідне з совістю його як чоловіка і артиста, віддаляє його від самого себе. Совість занадто інтімна, занадто любить найдальші і найтемніші кутики людської душі, щоб давалася виносити на прилюдний торг, вона мститься на людині за се.

Я тільки намітив де-які факти у творчости Гавптмана, старався подати її звязок з ширшим життєм сучасного світа літературного, і подати її границі. Для того давав причину найновіший його твір про утечу Шіллінґа через характеристичну замітку автора, яка відслонює творчі його інтенції взагалі. Для тим

лекшої оріентації і оцінки його творчости варто було ствердити ті інтенції. Вони зможуть бодай вчасти усталити критичне відношенне до Гавптмана, дати якусь певну вихідну точку; а що найменше зроблять безпредметовим спір про те, чи котиться вниз автор „Затопленого дзвона" чи ні. Ота інтімність чи Innerlichkeit його творчости, як він каже, може бути найпевнішою мірою оцінки її. Сумлінне наше — се найвисша та найцінніша скаля. То раз. А відтак — на прикладі Гавптмана можна побачити дальшу дорогу, дальший психольоґічний етап, на який перейшов початковий натуралізм. Твердість доктріни та супокійна постава супроти життя захиталися, обсерватор його сам став автором, став запутуватися в його матні що-раз більше, поки не стратив всякої підпори і ґрунту під собою, кромі одного: свого сумління та ніжности душі. Отже знов необхідність капітуляції перед життє, отої тихої Innerlichkeit, яка не може витримати ярмарочного галасу і тихою лірикою вдирається до людських сердець. І коли з того боку глядіти на творчість Гавптмана, то знайдемо в ній першорядний матеріял, для намальованння картини того перелому в житті і літературі, який відбувся не лише в Німеччині з початком 90-тих рр. але в Європі взагалі, а який консеквентно привів до обертання всіх понять про ролю творчости в житті Тому варто було звернути увагу і на останню драму Гавптмана.

М. Євшан.

Про український стиль і українську хату [1]).

IV.

Історія української хати.

Коли ж так міцно і значить давно встановився тип української хати, то годилося б зробити спробу вияснити, коли і як виник сей тип і як розвивався?

Історичні акти мало нам поможуть; не багато дає і археологія. За те історія нашої хати має бути написана на їй самій, коли дивитись на неї, як на орґаничний утвір, звязаний з культурною історією народу од часів найдавніших.

Щоб прочитати історію хати, написану на їй самій, — треба добре знати її, треба зауважити, що в їй постійне, давне, видимо архаїчне, а що випадкове, або нове. Тут помагає знання народнього побуту, звичаїв і обрядів, що звязані з тією або иншою частиною хати. Доводиться часом йти помацки, шляхом гіпотези, а потім перевіряти тим, що дає археольоґія і етноґрафія. Питання се досі у нас не розроблене, матеріялів не назбірано...

Відомо, що у давню давнину наші пре́дки жили у печерах [2]). Тепер уже можна приймати, що жили вони, — предки українців, — по-над середнім Дніпром і далі на захід, потім почали розселятися і на схід.

У нашій стороні люде не могли, як де-куди у Західній Європі, жити в камяних печерах, ґротах, бо тут немає камяних гір. Печери доводилось копати в землі, на берегах річок, ярів, балок. В печерах люде знаходили захист од ворогів, а надто од холоду: в глибшій печері не буває морозу. Поблизу люде

---

[1]) Поч. див. кн. ч. 3—4. „Укр. Хати".

[2]) У Київі, при Кирилівській ул., знайдені такі печери, викопані в товстому шарі глини; в печерах — сліди життя. Багато таких печер знайдено в глині від Київа до Трипілля. — М. Грушевський. „Кіевская Русь", стор. 24—25.

знаходили собі поживу: рибу, молюски у річці, усяку живність у берегових лісках.

Високий берег річки або балки має шарі усякої землі; зверху йде чорна земля, звичайно порита норами степових гризунів; далі йде глей, пісок, сіра або жовта глина, знов пісок, біла глина і т. д. Усі отті шарі перерізані долиною річки або яром.

Копати печеру зручніше, вигідніще у глиняному шарі, напр. у тій глині, що тепер з неї в Київі робляти цеглу. Глина не пропускає крізь себе водяної течії, держиться кріпко, не завалюється.

Копаючись у глині, наші предки ще тоді звикли до неї, звикли нею користуватись. І до сього часу українська хата несе на собі глину, незалежно від того, з чого вона сама зроблена.

Коли трохи зросла кутьтура і люде навчилися краще користуватись огнем, почали люде свою оселю потроху висовувати з печери, з гори. У печері, правда, затишно і од ворога безпешно; та там сиро і темно. Перестали закопуватися

Пред-історична хата-землянка.

глибоко, а лиш роскопували під горою (берегом) точок, ставили передню стіну (чоло), щоб вона давала захіст з того боку, де немає гори, і в тій стіні пустили віконця. Бокові стіни теж трохи вилізли наверх. В одній з бокових стін зробили вхід — двері, а в другій (причілковій) — віконце. Те

віконце не могло поміститися посеред стіни, а тільки близше до покутя; бо ще значна часть причілка була закрита горою.

Віконця були малесенькі, мабуть круглі, бо круглі легче затуляти — чи пузирем, натягнутим на обручик, чи иншим. Одно віконечко — проти печі чи огнища, друге проти глибшої части печерки [1]). Третє, причілкове вікно явилося не раніш, як часть причілка вилізла наверх. Зверху накрили стелею — деревом, а поверх глиною; на край спустили над стіною стріху, щоб дощі не розмивали стіни.

Копаючи точок для такої хати-землянки, зоставляли попід стінами земляні (глиняні) лави і піл; для печи чи огнища теж зоставляли підвисшене місце; а середину викопували глибше, і то була долівка, діл (рівняючи з лавами, полом і піччю, то дійсно була долина). І тепер ще єсть звичай робити під лавою (близше до мисника) наче вал із глини, і самі лави де-куди лежать на товстих глиняних стовпах. А колись видно уся лава була з глини, — чи вирізана з ґрунту, чи виліплена потім.

Отак, як ото колись наші люде ліпили свої хати до гори, підкопуючи її, так і тепер ще живуть по тих сторонах, де більше гір, де ґрунт не дуже розмивається, та й не дуже твердий, — звичайно се вапняк або вулканична пемза, шлак, крейда. Се ми бачимо й тепер у Криму, на Кавказі. І не тільки там: в Одеському повіті маємо цілі села, де хати збудовані в той спосіб, і живуть там наші земляки. Тут люде вернулися до колишнього способу будування хат під впливом особливих обставин і сусідства Криму.

По всій Україні однаково знають слова: стеля, стріха (край покрівлі); гора (де-куди — горище). Та не маємо такого ж загально прийнятого слова для покрівлі, накриття. У Правобережній Україні і в Польщі се зветься дах, — слово німецьке. І на лівім боці ще зосталося слово піддашки (ґалєрея на стовпах). Видима річ, стеля була вже з самого початку, як тільки хата вилізла з гори; тоді ж явилася й стріха, — тоді єдина часть теперішньої покрівлі, самий її

---

[1]) Такі віконця, по два вряд, бувають тепер у сінях і хижах. У Миргородському повіті бували не дуже давно круглі вікна з одної шибки, вмазаної в дірку.

край, що звішується над стіною і закриває од дощу. Далі була просто г о р а. І тепер що-дня кажуть: полізти на гору, — на піддашє. Гора була дійсна, природна, а з неї над хатою стлалася стеля з дерева, вкривалася глиною, а поверх, особливо на край — очеретом, соломою [1]).

По-польськи горище зветься strych, хоч є і слово gòra, і значить те, що і в нас. Єсть і слово strzecha — стріха. С т р о п о м у нас зветься часть даху, косо поставлені стропила. У Чехів стропом (strop) зветься стеля, що наче натякає, що стеля була спершу згориста, особливо коли пригадаємо, що по-польськи stromy — крутий, стрімкий, по-чеськи stromý — стрімкий, strom — дерево в лісі. Ще треба зауважити, що по-німецьки stroh — солома, stroh-hütte — соломяна хата, stroh-dach — соломяний дах. Відомо, що зносини племен словянських і німецьких були значні вже за часів до-історичних, не кажучи вже про те, що і словянські, і німецькі племена пішли від одного пра-арійського народу. Треба ще зауважити, що окрім арійського слова д о м (domus, домівка), є ще слова: х р а м, х р а м и н а (болгарськ.), х о р о м и (російськ.); х и ж а — українськ. — обмазана, плетена будівля з віконцем, без стелі і без печи, або комірчина при сінях; чеськ. c h ý ž e — те саме, що російськ. х и ж и н а, убога хатинка.

Стіна стародавньої хати, зроблена з дерева або хворосту, обліплювалася глиною, — або тією самою, що викопана тут-же, як робився під горою точок для хати, або десь по-близу. Не трудно було людям помітити, що біла глина добре держиться, не змивається скоро. Побіляна хата має привітний, чепурний вигляд. Глина тая, правда, не така прикро-біла, як крейда або вапно; вона нагадує тоном своїм білу сорочу з простого українського полотна. На йому краще, ніж на прикро-білому, виходять прикраси-орнаменти, — червоні лиштви, обводки.

Привітно виглядає з-під стріхи чоло хати з своїми двома очима-вікнами, що були певно маленькі і круглі, поки не було

---

[1]) Діти й тепер закидають н а г о р у свої молочні зуби, примовляючи: „Мишко, мишко! На̀ тобі зубок костяний, дай мені залізний“. Колись на горі, на краю степу, у чорній землі рили нори дрібні гризуни; їхні глибокі нори, „кротовини“ знаходяться тепер в масах. Слово м и ш а (mus) — загально-арійська назва дрібних гризунів.

шкляних шибок і рам. Видно, хата у ті давні часи дуже нагадувала нашим предкам обличчє, чоло: зверху — стріха, мов волоссє; двоє вікон — очи. Вікна не були б так названі, коли б їх було не двоє, а більше або менше, коли б взагалі хати з початку не нагадували лиця. А се могло бути тоді, коли тільки одна стіна (чоло) з двома вікнами була відкрита, видна, инші ж ще ховалися в горі.

Ми так звикли звати подібним словом окно і око, що здається — інакше і бути не може. Отже инші народи зовуть вікно словом, що не має нічого спільного з оком. Напр., латинськ. fenestra, французськ. la fenêtre, німецьк. fenster; слово се первісно значить — дірка, щілина, провалле (французськ. fente — щілина, fentes-plural. — провалле в горах). Видима річ, що инша там була історія вікна і самої хати. У Греків та Римлян вікна не мали тієї ваги, що в нас; там тепло, — можна було пускати світло або в двери, або зверху, у дірку в покрівлі. Можна сказати, що там обходилися й без вікон, як се бачимо в грецьких храмах, що освітлювалися не вікнами, а діркою в стелі. Дякуючи роскопкам у Помпеї, маємо поняттє про старо-римський дім. Правда, се дім городський. Та легко зауважити, що по такому самому плану збудований дім добре годиться для селянина, тільки він тоді робився з простого, дешевого матеріялу. На плані бачимо забудований квадрат (як великоруськ. двор); середина відкрита, і там, посеред дворика, криниця (у городі — фонтан); кругом ідуть помешкання для людей, для скарбу і для худоби, — усі з дверима в середину, у двір, та без вікон.

Піч (слов. пещь) появилась дуже давно; се слово — загально-словянське. Воно звязано з словом печера і пещись, попеченіе, а не з ще давніщим, пра-арійським словом огонь (у Індусів — аґні). Від слова піч пішли слова: пекти, печений і т. д., тоді як від слова огонь не пішло — огнити і т. п.

Комин при печі мабуть явився пізніше, прийшов від Німців (у Німців Kamin — піч). І тільки тоді ціла конструкція була закінчена: піч, при ній — комін і бовдур-димар. Дальші досліди покажуть, коли появився димар (труба). Поки що можна думати, що він появився разом з комином, — на те

вказує конструкція. У всякому разі се було в давню епоху. Коли б були курні (чорні від диму) хати, то чи стали б їх білити? А маємо факти, що їх білили за дуже давніх часів.

Як почали наші предки розселятися по таких сторонах, де земля рівна, не здіймається над річками (як Поліссе, Переяславщина, Черніговщина), то довелося ставити хати не при горі, а на рівному місці. Се власне і примусило нашу хату одділитися од гори, і се було вже легше зробити, бо тим часом культура зросла. Та ще й тоді видно любили ставити хати в городищах, тулити їх до валу, вкопувати трохи в землю.

V.

Факти археологичні.

БІБЛІОТЕКА

Наші хати будувалися з некріпкого матеріялу (глина, дерево, очерет, хворост), через те вони не могли залишити на довгий час міцних слідів. Давні літописці і пізніші історики та етноґрафи менше всього звертали уваги на просту хату. Рідко можна стрінути хоч би таку коротку згадку, як сі слова, написані Арабом Ібн-Дастом: „В землі словян холод буває такий великий, що кожний викопує собі наче погреб (печеру, землянку) і вкриває його згористою покрівлею".

Далеко більше здобудемо в працях археологів В. В. Хвойко, В. А. Городцова, Н. Е. Макаренка та инших. В тих працях, особливо в працях В. В. Хвойко, вияснено, що колись у дуже давню старовину, ще за часів неоліту і бронзового віку, у середній Подніпрянщині жили люде, що вже знали хліборобство. Як показали роскопки, — тодішні люде, мажучи стіни своїх хаток-землянок, мішали глину з половою, як се в нас по селах діється й досі.

До тієї епохи належать так звані точки з паленої глини, — руїни якихсь будівель, і гарно розмальований глиняний посуд. На точках знайдено шмаття глини, що колись обліпляли стіни; на ній випечатались сліди дерева, очерету. Усе те належить до так званої Трипільської культури, бо вперше подібні знахідки були зроблені коло м. Трипілля, Київськ. губ. Що то за народ був і для чого він робив оті будівлі — досі не вирішено. В. А. Городцов каже, що мабуть „теперешні українські

хати-мазанки суть тільки поліпшений варіант трипільських глиняних будівель" [1]).

До тієї ж епохи і до трохи пізнішої, що переходить і в добу історичну, належать знайдені землянки з печами. Знаходяться вони звичайно у великому числі „близько одна до одної, по краям склонів" [2]).

Зрозуміло, що при роскопках знаходяться лиш нижчі частини колишніх хат, — те, що було викопано в землі. Звичайний розмір тодішньої хати: 5—7 аршин в один і в другий бік, себ-то близький до розміру хат пізніших. І тепер ще бувають хати 5×5 арш., навіть менші [3]).

У тих стародавніх хатах були печі. Піч ліпилась на широкій черені з ґрунтової землі-глини, або просто видовбувалася у тій же землі. Перед піччю і серед хати земля вийнята глибше (долівка), а по-під стінами зоставлені наче лави і піл. Знайдені сліди деревляних колод, що видно піддержували накриттє.

„Землянки і точки знаходяться завжди виключно в таких місцях, де поміж горбами ідуть більше-менше глибокі балки, що по їх течуть потічки. Далі над ними здіймаються горові місця..." [4]).

Селища, де знаходяться сліди отих землянок, часто одгороджувалися од поля високим валом і ровом. Для оселі вибірали звичайно місця, що спускаються до річки або до потічка.

Роскопуючи, напр., городище Шаргород, Васильківського повіту, В. Хвойко [5]) знайшов до 10 хат-землянок. Там же знайдені зернотерки — жорна, залізні наральники і т. и. Землянки мали 3—4 метри в один бік і 4—7 у другий.

„Усі відкриті землянки були наповнені землею і шматками, а то й цілими пластами глиняної обмазки з слідами побілки, перетлілим і горілим деревом, попілом і угіллєм. Після того, як землянки були вичищені, в кожній з їх знайдено

---

[1]) Арх. извѣстія и замѣтки, 1899 г. № 1 и 2.

[2]) В. Хвойко. Раскопки 1901 г., Спб. 1904.

[3]) А. Русовъ. Описаніе Черниг. Губерніи.

[4]) В. Хвойко. Роскопки 1901 г.

[5]) В. Хвойко. Городища Средняго Приднѣпровья. Труды XII Арх. съѣзда, т. I.

останки чотиро-кутніх печей; одні з них були видовбані в стінці, наче печери, инші мали глиняні стінки і черінь, вимощену каміннєм і обмазану глиною".

Поблизу там роскопано й могили з слідами тодішнього похорону; на жіночому скелеті знайдено сліди парчової головної повязки (очіпки?) і червоних чобіт. Там же знайдені і сліди похорону, де труп був спалений.

Добре збереглися і старанно роскопані сліди стародавнього селища поблизу м. Ржищева, Київської губ.

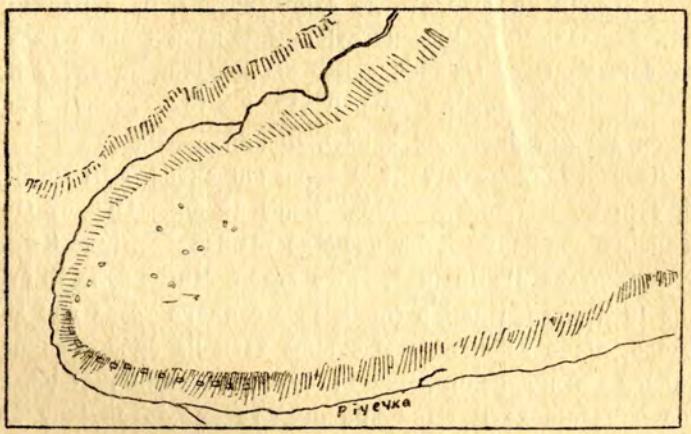

Стародавні хати-землянки близько м. Ржищева,
з роскопок В. Хвойка 1901.

Місцевість там сама пособі дуже для нас цікава. Од Ржищева йде гора, що спускається потроху, а далі круто до річечки, що огортає гору і тече далі в Дніпро. Усіх хат-землянок знайдено 25. Вони ліпилися по-під горою, над річкою, в один довгий ряд; а кілька хат було й вище, та все ж на спуску. В хатах знайдено печі, вироби глиняні, камяні і рогові, жорна-зернотерки і т. п.

У Полтавщині сліди стародавніх осель (що належать мабуть до початку епохи Київської держави) знайшов Н. Е. Макаренко[1]). Цікаве роскопане ним городище „Монастирище"

[1]) Н. Е. Макаренко. Отчетъ объ археологич. изслѣд. въ Полтавской губ. въ 1906 г. Извѣстія Импер. Арх. Комитета, вып. 22, 1907.

над рікою Ромном, у Роменськ. повіті. Воно лежить на похилому до річки місці, над лугом. Річка огортає його з двох боків. Од поля городище одділене валом і ровом. Роскопуючи вал, знайдено черепки і залізний ніж. Вал насипався так: копалася канава й винята з неї біла глина клалася на землю (що вже мала культурні сліди, попел і т. п.); далі насипалася земля, взята з городища. У городищі роскопані землянки з печами. Землянки мали коло $6^1/_2$ арш. в один і в другий бік. Долівка рівна, трохи низша коло печі, бо піч низька. Піч — у кутку, трохи не доходить до стіни, кругла, наче перекинута велика макітра. У хаті по-під стінами — лави і піл з незнятої, ґрунтової землі, на $^1/_2$ арш. внизу від долівки. За хатою проти печі — мілка яма шир. 1 арш. 9 вер. і в їй — гладка долівка. Від печі до ями йде наче якийсь мілкий прохід.

Друга землянка у тому ж городищі вкопана $^3/_4$ арш., довжина стін — 6 арш. в один і в другий бік. Піч стоїть на ґрунтовому припічку. „Від печи до північної стіни іде перехват, що злучає піч і стіну", каже автор. Чи не була то стінка, що на їй держався димар (поперечна глиняна труба для диму)? На жаль, місце за північною стіною хати не було роскопане і зосталося не виясненим, чи не було там „ями", такої, як у перше описаній хаті. При инших хатах того типу „ями" знаходилися і були вони звичайно не глибші, ніж долівка хати; яма завжди міститься за тією стіною, що коло неї в хаті стоїть піч. Одним словом, місце ями в теперішніх хатах займає бовдур; він починається з долівки, має впоперек до $1^1/_2$ арш., йде вгору аж наверх даху. У його з комина, через дірку, виходить дим. А внизу, буває, кладуть у літку огонь, варять що-небудь, коли не хотять топити в печі.

У східній частині того же городища, що схиляється до лугу, знайдено ще одну землянку. Автор описує її так: „вхід у неї був з південно-східного боку; стіни з того боку зовсім не було і вихід був просто на луг (у низ). Південно-західна стіна не була вся прослідженa, а північно-східна мала $4^1/_2$ арш. Глибина землянки — $1^1/_2$ арш. У північному кутку, відступивши на 6 верш. від одної і другої стіни, стояла піч, вилиплена з глини".

З описання автора можна зрозуміти, що з лугової сторони не було земляної стіни, викопаної в ґрунті. На нашу думку, була там стіна з хворосту або дерева, обмазана глиною, тільки вона давно зникла і сліди її зсунулися вниз. Була то певно чільна стіна з вікнами, а вхід був певно з північно-східного боку. Коли так, то піч стоїть як раз там, де їй і треба стояти по плану української хати.

Знов же автор каже: „глибина землянки $1^1/_2$ арш.“. Легко зрозуміти, що землянка, викопана на дуже похилому місці, де гора спускається униз, до лугу, не могла мати всюди однакову глибину; з того боку, що до лугу, не було ніякої „глибини“; в иншому місці могло бути $1^1/_2$ арш., а далі, де гора вище, там може було і $2^1/_2$ арш., тільки сього ми не взнаємо з описання.

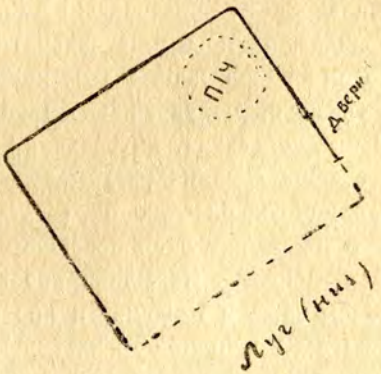

Хата з Монастирища над р. Ромном.

І инші автори, що описують свої роскопки, не дають вертікальних промірів у ріжних місцях і відповідних рисунків. І тільки з описання місцевости довідуємося, що землянки були зроблені на нахиленому місці і не могли мати однаково-високих земляних стін.

Треба побажати, щоб на далі в описаних роскопках стародавніх землянок давалися оті проміри, рисунки і відомости. Тільки тоді можна буде зовсім певно говорити про давню стадію еволюції нашої хати.

Окрім фактів археологічних, треба збирати історичні і етноґрафичні. Треба переглянути літературу історичних джерел, шукаючи там хоч дрібних натяків на те, що тичиться простої хати (у літописях, хроніках, житіях, мемуарах і т. п.). Відміни хати не просліджені на всьому просторі України, матеріял для того не зібраний, хоч де-що вже й зроблено, напр. у земських статистичних описах.

Дальші досліди в сій справі можуть дати не тільки цікаву сторінку з історії культури, а й поможуть вияснити взаємні культурно-національні відносини сусідніх народів. Бо не тільки сама мова та історичні перекази показують які племена більше або менше рідні між собою; в певній мірі се покажуть і досліди над тим, як живуть люде, як будують свої архаїчні оселі, які звичаї життя пристосовані до тієї чи иншої части оселі. Наприклад, не можна не звертати уваги на те спільне, що знаходимо в польській і в московській оселі [1]). І не можна не зауважити, що українська хата так ясно одріжняється од сусідніх: польських, литовських і московських. Де пройшла етнографична гряниця українського народу, там пройшла й виразна гряниця українських білих хат з характерним планом і похилою на чотири боки покрівлею.

Збіраючи матеріяли про хату, — її план і вигляд, треба разом збірати і відомости про звичаї, обряди і перекази, звязані з тією чи иншою частиною хати. Ніде так не зберігається найдавніша старовина, як у ритуалі. Через те ритуальні подробиці часом можуть пояснити, що в нашій хаті давнє, основне, а що ні.

Для фотографів-любителів в сій справі знайдеться особливо вдячна робота [2]).

Гр. Коваленко.

---

[1]) Може не зайвим тут буде пригадати літописну звістку, що племена Радимичів і Вятичів (по Сожу, верхній Десні і Оці) були „отъ рода Ляховъ“ — „пришедше ту се вселиша“. Не була се мабуть масова еміграція і не були видко оті племена в масі „отъ рода Ляховъ“. Та може й не зовсім пуста ота літописна звістка: могли прийти якісь групи Ляхів, розселилися поміж менше культурними східними словянами і мали вплив на будову хати.

[2]) На знімках хат треба зазначати повіт і село. З другого боку знімка добре було б додавати схематичний план знятої хати. Був би дуже вдячний, коли б мені присилали по примірнику таких знімків, хоч би в формі листовних карток, на адресу: Полтава, Городська Управа, Гр. Коваленку.

Поет і юрба [1]).

Коли я був малим хлопцем, то читаючи описи життя „великих людей“ думав, що видатна людина реально не істнує, що вона умерла. Ледви міг допустити в думці, щоб вона навіть колись жила. А тому уявляв собі кожну людину не здатною бути такою, про яку читав. Не могли т а к і люде жити, бути між людьми. І беручи в руки чіюсь біоґрафію, вже наперед знав, що та людина умерла, м у с і л а вмерти, бо инакше вона-би не могла жити і про неї не можна-би було писати книжку. Я думав, що в той час, коли читаю про велику людину, не могла-б жити людина, подібна до списаної. Словом, велика людина і жива реальність — не в'яжуться до купи. Великий ідеально-принадний образ не може бути живий, ходити між людьми, говорити, здоровкатись, їсти, спати — і бути разом з тим великим, гарним! Ні, це в моїй голові не вміщалось.

Може такі почуття вироблялись через те що мені доводилось читати біоґрафії ріжних класиків, що дійсно повмирали давно, а про живих „великих людей“ де-ж там прочитаєш в селі, користуючись карикатурно-убогою бібліотекою при сельскій школі?!

Як там ни було, а думав я про великих людей уперто по-своєму: жити, бути ж и в и м и — вони не можуть. І такі поняття довго гніздились в моїй голові, навперекір фактам, що я вже знав: т е п е р живе Толстой, т е п е р щось чудове робить Едісон, т е п е р ь... і т. д. Читаючи твір живої т е п е р людини — і знаючи з передмови, що с п р а в д і вона тепер живе — я все таки в глибині душі не міг з цим згодитись, мені уперто вчувалось з д у ш і, що це неправда. Як-то так, що, пишучи т а к и й чудовий твір, та людина може жити реально, так як і я?! І чим далі, більше я впевнявсь, що „великі люди“

---

[1]) Див. „Укр. Хата“ за р. 1910, № 3.

живуть в мій час, тим їх м е н ш е оставалось в моїй душі. Що-ж тут цікавого, що якась людина, подібна до мене, живе на світі? Чому в о н а велика?

Я розчаровувався і викресляв з свого реєстру великих людей того, хто́ осмілювався жити в один час зо мною. В душі фактично велика людина вмірала і список мій біднішав. Лишались в йому тільки ті що встигли вмерти раніш своєю смертю і яких я не міг вбивати п р о з о ю с в о г о ж и т т я. І тільки мертві лишались в моїй душі великими.

Про їх я був найкращої думки. До їх міг молитись, міг плакати, згадуючи їх життя і заподіяні їм кривди. Міг годинами, днями, місяцями мріяти про їх, перебірати в уяві їх життя, ходити слідком за ними, повторювати їх слова, діла: був милосердним, говорив до звичайних людей доброзичливо-вибачливо-величним тоном, короткими, значучими словами; давав усе, що у мене було; брав за руки і виводив їх з ям, переносив через річку, віддавав їм свою одежу і не вимагав від їх нічого, опріч признання моєї висшости, добродійности, надзвичайности. За для цього потурав їхнім слабостям, невикінченості, примітивности. Аби тільки вони дивились на мене, як на щось не їхнє, не звичайне, провожали мене вдячними словами, склавши руки на грудях або простягши їх за мною благально, прощально, з журбою.

Поводивсь в хвилини таких настроїв з братами, однолітками і товаришами лагідно, добродушно-велично, дозволяючи їм гратись з собою, як дозволяє лев це миші, але з умовою, щоб вони відчували своє с п р а в ж н є місце, і не показували свого рівенства зо мною. Бо тоді я сердивсь і ховався в куток з своїми „великими людьми".

Твори великих людей не складали суті мого признання. Коли я читав захопливі твори, ще не знаючи біоґрафії авторів, то нічого не думав особливого. Прочитав, похвилювавсь, задумався, але — прилетів до вікна горобець, або загралось кошеня з папірчиком — і я виддався новим вражінням, захопивсь реальністю. Прочитавши-ж б і о г р а ф і ю, я вже заражався о с о б о ю героя, великою людиною. Тут вже починались

дійсні роскоші душі: чим більше було в біографії анекдотів, леґенд, фактів сміливости і протестанства, незвичайних вчинків і авантюр, змістом котрих була доброта, краса, непереможність, здивуванне сучасників, і знову — безмежна доброта — тим я більш упивавсь.

Те, що я тепер називаю за иншими — етикою добра і правди, те було найбільш принадним.

Особа автора і її нереальні твори були мені джерелом насолоди, а не конкретні твори, книги, які я читав. По книжках-творах не міг я уявити автора. Мені треба було біоґрафії.

І усвідомлюючи собі цей факт тепер, я знаю, що́ мене чаровало і кликало до кращого життя: етична особа людини, чи то великої чи малої. Образ цеї особи носився довго, носиться навіть тепер перед очима, хоч я вже можу пізнати його, не читавши біоґрафії, а пробігаючи очима по друкованих словах людини, великої чи малої. Згадую перші висвіти культурної думки: велика людина може бути жива, жити в один час зо мною. Згадую перші зустрічи з людьми, що пишуть і друкують свої твори. І все таки не дуже давно я визволився од дитячих переживань: перестав шанувати і любити „великих людей", побачивши, що вони — звичайнісінькі люде, в більшости навіть звичайні люде „съ обратнымъ знакомъ", цебто гірші звичайних людей: як конкретні особи, по-за їх друкованими творами, в практичному житті. І не тільки письменство само навчило, влило в душу отруту культурного думання, а самі „великі люди", їхні конкретні особи, їхні вчинки і практичне життя. Читаючи „Нову Землю" і „Редактора Люнґе" Гамсуна, „Червоні прапори" Стріндберґа де-що Мопасана і инше, читаючи біоґрафії письменників, де оповідається про їхні відносини до людей звичайних, про факти з їхнього „надзвичайного" життя, — можете побачити таку прірву, од якої голова йде обертом. І ніщо вже не врятує їх од тієї думки прокляття, яка зривається з уст, коли узнаємо́, що творец такого а такого ідеального образу, викупався в брудоті. Скупатись в чистоті значить змити (може) бруд свій, а скупатись в грязі — забруднитись. І в душі вмирає „велика людина".

Звичайний світ ввірвався в душу — і кінець усякому романтизмові, усякій чистоті, усякому ідеалізмові і красі. І ніщо не зможе поновити розірваного звязку з країною всякої краси, ніщо не оживить ваших божественних ілюзій, вашої ображеної — і значить хворої — душі. Так починається свідомість життя.

І починають входити в душу факти, що дають сторчака вашим останнім ідеалам, останнім надіям, ілюзіям і пісням, перевертають всю душу і витрусюють з неї крихти молодости чистоти, що збереглись були ненароком до дня першої катастрофи, цеб-то першого дня, коли душа зрозуміла якийсь хоч маленький факт. І тоді життє зафарблюється иншим коліром, душа приймає світ иншим, новим, не кращим, розуміється, але просто иншим. Цеб-то перемінюється світогляд.

В чому-ж значіннє фактів?

Власне, в переміні світогляду дюдини.

От, перечислюю в уяві факти недавнього минулого.

Видатний письменник, один з кращих літератури. Живе одночасно з нами, а тому і ми приймаємо участь в переживанні фактів його життя. Коли ми прикладаємо свої оцінки до фактів взагалі, то не можемо виключити з своєї сфери ні одного факту, що трапився. Про особу, яка утворила факт, згадуємо в другу чергу — спочатку в свідомости проходить факт, а потім окружаючі його обставини. Негативної оцінки дістають ті факти, яких нам самим соромно. Ми, напр., думаємо, що не зробили-б того й того. Коли те саме робить хтось инший, то нам стає ніяково, соромно. От вам вже й оцінка.

І вона не тільки суб'єктивна. Бо в соціяльному житті принціпи оцінок розходяться дуже широко, обертаються в звичаї, яких дотримується багато людей. На широких принціпах однаковости грунтується не тільки теперішнє життє, але і всі утопії будучого в основі своїй мають обовязково однаковість, инакше кажучи — солідарність всіх соціяльних елементів. Хто уявляє будучий лад без повної солідарности всіх? Ніхто.

Отже, вертаюсь до теми. Щó порушує наше внутрішнє відчуття солідарности, гармонії, чогó ми самі не можемо робити або хочемо від його визволитись, від чóго ми „червоніємо", цеб-то, що здається нам не етичним, те ми оцінюємо неґативно, осуджуємо, і коли ми активно-етичні, то протестуємо, боремось з ним. Сучасний лад не відповідає поняттям нашої етики — і діяльність наша направляється супроти його. І чим більша наша боротьба з ним, тим більше ми наближаємось сами до себе, до своєї етичної душі, тим більше визволяємось од гніту цього ладу життя, доходимо до гармонії, до визволення свого я. Через те — яка людина ближча до себе? Очевидно, та, яка інтензивніше наближається до своєї етичної сфери, до свого ідеалу свобідно. І коли людина свідомо йде до цього, ц. т. до виявлення свого я, до зреалізування своєї свободи і свого етичного світа, то це ми називаємо культурою свого „я", удосконаленнєм, а загалом — культурним розвитком.

Через однаковість в змаганнях багатьох людей виникає культурна течія, окрема життєва атмосфера тієї людської групи, що перенялась подібними поглядами.

І що дійсна культура тільки в самих людях, а не в чому иншому, — говорити зайво. Культура — не щось окреме, а властивість (свойство) предмета. Властивість не мислиться без звязку з предметом.

Коли ми підійдемо з цим критерієм до „великих людей", то побачимо ту прірву, яку вони утворили, біля якої ми ходимо і непомітно дихаємо отрутою, що парує з неї.

Прірву цю я назвав-би: автономія мистецтва, одділенне творчости од особи творця.

Не з учорашняго дня в літературі уперто проводиться думка, що громадьскому доглядові підлягають тільки самі-но продукти творчости, твори мистецтва, а особа творця важна тільки як одна з основних причин, якою поясняються ті або инші прикмети твору. Цеб-то під розвагу береться творча особа автора, а не автор як жива людина, як член громади. Творча особа приймалась тільки в стосунку з тим, як, коли і щó вона творила. Але незабаром цей принціп було поширено так, що історія літератури, критико-біоґрафичні досліди опер-

лись на перечислювані всіх дрібниць життя авторів, ввірвались в усі сфери: аж до цього часу друкуються томи всяких дурниць про авторів: де жив, у кого купував одежу, кому, коли і як здавав прати сорочки; друкуються списки і рахунки з ресторанів, пралень, і т. п. Це вже вважається за важну працю, за оствітленнє суті творчости, загалом це наукова праця, і такий працівник приймається за ученого. Надуживанне і карикатуризація принціпу освітлення особи автора, що провадиться в певній мірі до-тепер, визвало реакцію і дуже глибоку і кріпку в літературних сферах, як річ небезпечна і цілком небажана.

Бо опріч перечислювання цілком невинних річей архивні гробокопателі розшукували і темні плями на особах авторів, вносили їх в оцінку творчости, накида́ли тінь на славолюбних творців і цим грозили їхнім авторітетам і популярности. Особливо це непокоїло живих ще творців. Їм це просто удар. І вони люто обороняють своє становище, не бажаючи сходити з п'єдесталу божків. Вони так призвичаюются до атмосфери низькопоклонства перед ними, підкурювання ладанцем, загальних похвал і компліментів, які вони при нагоді переганяють в більш конкретну форму користи, що відмовитись від цього, попасти на зуби юрбі для їх рівно смерті.

Також непокоять „разоблаченія" і аматорів мистецтва, широку громаду, юрбу. Зробити замах на їхнього любимця, божка? То це-ж блюзнірство. Це образа не тільки-божкові, честь і величність котрого юрба обороняє більше ніж свою власну, а це образа юрбі, громаді. Показати, що наш божок поганий — однаково, що образити нас: то-ж ми вибирали собі божка, то-ж показчик нашого смаку, то наш співець, наш ідеолог, наше дзеркало, в якому ми висвітлюємось, то частина нашого я, або і все наше я. Не сміть ображати нас! Наш вибранець — ми!

І хто-б осмілився підняти руку (власне — перо) на божка юрби — тому доведеться познайомитись з самими потворними об'явами остракизму і бойкоту.

Через те в „науковій" сфері принято брати особу автора, творця в її зовнішних, неважних, дріб'язкових виявах, через те друкуються реєстри білизни, здаваної творцем у пральні, а рі-

шучо замовчуються, або лехко обминаються чи просто перекручуються факти етичного значіння, цеб-то форми і зміст відношень автора до людей, спосіб поводження в житті [1]).

І ви скрізь зустріваєте „аксіоми“: то приватне життя, до приватного життя втручатись зась, то таємниця, та ще свята таємниця, то справа совісти великої людини і т. п. Словом, етична атмосфера, яку розплоджував творець афішується тільки в своїй позитивній частині, але рішучо замовчується в негативній. Калічиться вся духовна постать в цілях самовлещування своїм вибором, калічиться форма культури, твореної автором. І такого благочестивого фальшивництва повно в усих критично-історично-літературних компіляціях і композиціях.

„Признаюсь, мнѣ совершенно никакого нѣтъ дѣла до того, былъ-ли, напр., Некрасовъ честнымъ и благороднымъ человѣкомъ, какъ утверждаетъ А. Н. Пыпинъ, или героемъ-рабомъ, какъ нелѣпо доказываетъ Г. Е. Елисѣевъ, или литературнымъ Ruffiano (разбойникомъ), какъ звалъ его Герценъ; но мнѣ есть дѣло до поэзіи Некрасова, особенно же до тѣхъ ея мотивовъ въ которыхъ я слышу народолюбіе или голосъ городского пролетарія“, —

пише один історик російської літератури і голос його не одинокий: кожний любитель літературного „народолюбія“ і співець городського пролетарія любить одріжняти принціпи од практики: це дуже вигідно. В літературі утворилась ціла ідеологія цієї роздільности, розмежування літератури і життя.

В осени торік (1911) в Петербурзі трапилось два скандали з видатним письменником А. І. Купріним. Позаяк це любимець російської „ідейної“ інтеліґенції, то преса, за малими дуже винятками, кинулась обороняти не так Купріна, як взагалі письменника, а це вже було щитом, захистом і Купріна. Зразу почалось виясненнє ріжниці між проступками громад-

---

[1]) І через це про померших „великих людей“ пишеться виключно гарно, ідеалізується їх, очищається од бруду їхнього конкретного життя. І такий препарат виходить в оборот молодого життя. Власне, в цім і очарування нашої молодости, що носиться з ідеальними образами в душі і не спідлюється довго, довго, аж поки дійсний світ не викорінить з душі молодечу ілюзію. І тим страшніше розчаруваннє. Бо воно показує неможливість культивування, заперечує розвиток, одбирає всякий зміст цього поняття.

ськими і приватними. Тут вже софізм, під плече російській інтелігенції, бо-ж ясно: проступок єсть проступок. „Приватний" проступок, коли про його взнали, є вже громадський проступок, кваліфікація однакова і якісь привилеї для якихсь проступків — це вже „приватна" справа інтелігентних фарисеїв.

Далі, одна газета белькоче:

„Серьезная печать не отозвалась-бы, если-бы въ семейномъ кружкѣ писатели, пусть даже великіе, подрались или перессорились... Мало-ли что бываетъ за стѣнами домовъ?

Друга газета солідно навчає:

„Конечно, никакая некорректная выходка того же Куприна, икса, игрека не можетъ быть оправдана... Но позвольте, развѣ кто изъ насъ, публика, призванъ стать его судьею?! Запомните разъ навсегда: интимная жизнь человѣка должна быть недоступна для взоровъ любопытныхъ". („Раннее Утро").

Або:

„Кто далъ имъ („братьямъ-писателямъ") право разглашать то, что произошло въ частной квартирѣ? („Бирж. Вѣдом".).

І далі та-ж газета патетично від імени писателя говорить:

„да вѣдь я не только пишу, но и живу. Писанья мои, разъ я ихъ показалъ публикѣ, — публичное достояніе. Можете критиковать ихъ вдоль и поперекъ. Но жить мнѣ позвольте такъ, какъ я хочу. Пусть я пороченъ, но пока пороки свои проявляю у себя дома и у добрыхъ знакомыхъ, которые ихъ терпятъ, они — мое личное достояніе. Вотъ если я стану куралесить на улицѣ, тогда ведите меня въ участокъ, на общемъ основаніи. Тутъ, конечно, не можетъ быть двухъ мнѣній. Въ личной жизни писателя, какъ и всякаго другаго, могутъ случаться самыя очень некрасивыя вещи, но отдавать ихъ на судъ публики только потому, что писатель своей художественной работой уже отдаетъ публикѣ лучшіе соки своего мозга,— несправедливо и нелѣпо. Публика далеко не лучшій судья".

Розхрістаність думки, нехтуваннє всякої моральности йде ще далі:

„Зачѣмъ мы должны приходить въ отчаяніе, если писатель, произведенія котораго намъ нравятся, учинилъ скандалъ? Его вещи отъ этого хуже не станутъ" (Русское Слово").

„Мы должны бережно относится къ тому хорошему, что они, писатели, намъ даютъ, не вдаваясь въ анатомированіе подоплеки ихъ творческой дѣятельности. Пускай самая чистая, прекрасная и возвышенная вещь будетъ кѣмъ либо создана только подъ влія-

ніемъ нервной реакціи послѣ возмутительно грязной оргіи. Возьмемъ это произведеніе искусства, будемъ имъ наслаждаться! Что-же касается мутнаго источника, изъ котораго оно родилось, — какое намъ до него дѣло?" („Утро Россіи").

„Въ отношеніи личной жизни писателя читателю подлежитъ держаться того-же принципа, какого держаться гастрономы въ отношеніи поваровъ и кухни: никогда не интересоваться какъ дѣлаются тѣ тонкія спеціи, которыя чаруютъ ихъ вкусъ.

Вѣрное средство не испортить себѣ аппетита!"

(„Одес. Лист.").

Можна без кінца наводити подібні думки, що розлетілись по всіх кутках Росії і зробили вплив своєю масою, але що з того? Досить наведеного, щоб побачити, що це ідеологія нової інтелігентної душі — **заперечення культури**.

Це гімн лицемірству, яким підшивається все: ідеї, кличі, благородство, поезія, любов, релігія... До кожного „отраднаго" з'явища прилипає бруд його тлумачення в устах так зв. інтелігенції. Подумать тільки: хай якийсь чудовий твір склався як реакція після „возмутительно грязной оргіи" — а нам, мовляв, що до того? Насолоджуймося!

Просто язик німіє, щоб сказати єретично: за це ти повинен смерти! Оправданнє безобразія — єсть запереченнє чистоті, красі — культурі. Ця „нова мораль" так єхидно натякає, що коли письменник нас осолоджує, творить цікаву лектуру, то хоч би ця творчість була на кошт **злочинства**, тільки не нам особисто, ми не маємо права втручатись і псувати настрій письменникові для його нам цікавої праці. Хай працює, аби крав не з нашої кишені. В сучасному буржуазному світі такий принціп — основа його: сильному слава! Слава дужому злочинцеві і кара дрібному злодюжці!

Але ідеологи „вільної творчости" заспівали-б другої, коли-б та творчість росла на кошт їх особистих інтересів: напр., коли-б творець дав роскішний твір після „возмутительно грязной оргіи" з дочкою, сестрою, коханою то-що захистника без-етичности в мистецтві.

Вимоги без-етичности — це друга страшна основа сучасного ладу. Художник, артист береться **не як людина, а як апарат насолоди**. Люде не дивляться на людину, а на їх хист, для власної насолоди, цеб-то не культурно-соціяльне з'яви-

ще (людина) а фізіологично — естетичне (хист). Властивість (свойство) ставиться вище предмета. На це є мілійони фактів: виспівається співець — згине без пам'яти і з голоду. „Випишеться" письменник — викидають на смітник. Поки не виявився талант — людині не подають руки, а заявився апарат для насолоди — стає куміром.

Громадянство шукає тільки насолоди. В цьому видно страшні роги „тонкого" еґоізму, рафінованої розпусти: насолоджуй мене — вшаную, а знесилишся — викину за двері. Артисти, художники, що нехтують індівідуальну культурну дісципліну (а культура — дісциплина!) нерозуміють цього і фактично вносять в життє не культуру, а розклад.

Застрашаючі приклади бачимо теперь. Тому такий Л. Толстой чужий нам, тому його культура така безнадійна, бо не носить в собі елементу проституції, і тому так щиро жалкують людці, шо він відмовився насолоджувати їх своїм художнім хистом, а почав давати „скучну" моральну науку. І це так гарно було! Але Толстих дуже мало...

„Нова ідеологія" знайшла собі місце і в українському громадянстві. У нас те-ж не можна „втручатись в приватне житте", — це вважається найбільшим гріхом проти етики. Не знаю, яка вже то „етика", що обороняє тайну злочинств.

Увесь гармирдер, піднятий з приводу Куприньских гадостей, виявив в повній наготі сучасну душу „широкого загалу" і розбудив те, що крилось в ній як природне багацтво, хитро затушковане ріжними добродітелями, вроді любови до бідного народу. Тепер открилась страшна прірва: запереченнє усякої духової культури і апотеоза „кульрурі" низьких, диких інстинктів. Оправданнє людини за варварство і гнусность — оправданнє себе. Чую в кожнім ліберальнім слові про святість приватного скандалу, що це оправдує себе сучасний тонкий інтелігент. Не Купріна оправдує за роспусту і варварство, не Кюрі за підлість, не Достоєвського за картярство і „векселькн" не Решетнікова за крадіжки, не О. Уальда за гомосексуалізм, не Некрасова за літературне розбійництво, насиль-

ство, розпусту, не Гейне за клеветництво і розпусту, не Гете за розспусту і придворне підхалімство, і загалом — письменників не за афинські ночі, кішкодавство, піяцтво, дебоші, мошенства, і неймовірно розхрістану роспусту, якою рідко хто, з письменників, артистів, ріжних „великих людей", хранителів небесного огню не славиться, а виправдує себе, свій світ хоче утвердити в собі, аби затушкувати ворухливу совість, зацитькати дитячій голос про чистоту, що все таки иноді озивається. Бо коли не підшукувати таких захистів, то доведеться самому собі сказати ввічі — ти підлий звірь, що бреше і злочинствує. А таке сказати собі — не всякий наважиться. Сказати це тяжко, бо доведеться кулею в лоб дати. От і дається воля голосові з яру: скандалить можна ...приватно.

Тільки, ось що цікаве: у „великих людей", художників зустрівається велика суперечність цієї „моралі подвійности" з їх діяльністю. Художник малює людське життє. Виволікає на світ приватні справи малих людей: описує їх низькі душі, одкриває їх темні закутки, описує, розголошує їх скандали і віддає громадянству на поталу їх приватні справи. Особливо цим займається так зв. „обличительная" література, що власне за цей напрямок пишаючись величається „героической". Ця обличительність вважається за її достоінство, культурну работу і т. п. Стривайте, панове. Обличать малих людей це заслуга? Це культурна работа? Малих людей ви сміло пятнуєте за їх духову і моральну мізерію, а малі люде ще благословляють вас за науку, росхоплюють вашу літературу і ви наживаєте на цьому гроші; малі люде признають ваші заслуги, покірно схиляють голову перед моральною нагінкою і приймають удари як заслужену кару, покуту; малі люде вірять вам, що ви робите велике культурне діло, бо ви так красномовно балакаєте з низчою расою, що затуркали її на віки, і ваше навчанє вже вважається за священную місію, післанництво.

Але: кому багато дано, з того багато і вимагається. Щоб навчити когось чомусь, треба те щось вміти робити. Учитель, щоб навчити дітей читати, мусить сам уміти читать. Це елементарна істина. Щоб двигати культуру — треба знать, що таке культура, щоб дати красу — треба буть красивим, чистоту — треба бути — чистим.

Щож можуть дать наглядно культурники Купріни і инші нечисті соціяльно елементи? Про які ідеали вони можуть говорити?!

Просто смішно і гидко слухати поетичну лірику од смердящих людей.

Ніякої культури при таких умовах двигать не можно. Можна, очевидно, „двигати", але це буде вже культура некультурности.

Це ми й бачимо тепер кругом.

А між тим, ми хочемо чогось иншого: тужимо за гармонією життя, бажаємо втілення наших безумних мрій: хочемо бачити їх живими в коловороті життя. Слово — ділом. Думка — вчинком. Культура — культурою, а не її запереченнєм.

Артист, письменник, художник, маючи органичну потребу передавати себе громаді, учити і т. п., мусить передавати себе таким, якими хоче він бачити людей. Творити себе в инших людях — прояв найбільшого індівідуализму і соціяльности разом. Тут є якась чудова гармонія, якийсь небесний сінтез, за яким туже інтелектуально-розвинена людина. Чи ж можлива така гармонія, коли життя кричить про культуру приватних злочинств? Ні...

Письменники, представляючи собою апарат культури, інтелект людскости, мусять же відчути, що їхні злочинства кваліфікуються як і подібні „заслуги" патентованих, професійних злочинців. Коли письменники не можуть емансипувати від смітника, то ми мусимо це не ховати, а стверджувати, але ні в якім разі не санкціонувати приватних підлостей хоч би й „великих людей". Навпаки: чим більша людина, тим відповідальність її більша. І коли ми можемо найти оправданнє чи вибаченнє дрібній людині, то ніяк не можна цього допустить що-до „великої". Звичайного вулишного скандалиста вгамувати простими засобами, а великого треба кваліфіковано.

Інтелект людства, хранителі небесного огню повинні бути консекветними. В противнім разі мусять зрезиґнувати з свого становища, щоб не діждатись поки їх виведуть за вуха з хати і не дадуть на дорогу штурханця як паскудникові.

Жертвувати собою малі люде супроти великих не повинні: що не вибачається звичайному злодюжці, за те в-десятеро треба карати „великого навчителя". Коли я бачу теперішнього слугу Аполлона, то робиться млосно: що це за мізерна, злочинна проява! Злодійкувате, брехливе, цинічне, смердяче сотворінне! Ходить, ниє на поетичні теми, шукає людей, нарікає, слинить крізь зуби про свої болі, жалі, краде хусточки, залазить в чужі душі і кишені во имя свого „огню", на якому ніщо не ростане во вік. Хоче якоїсь свободи: робити все, що признане за ненормальне.

Добивається, щоб йому потурали у всьому і прикладали принціп свободи — дурневі закон не писаний. За реалізацію цього закону бореться майже кожний сучасний літературний „великий чоловік", бо це таки бажана, рідна формула і форма. Що ж...

Хай буде, як буде. Але фіговий листок вже зірвано.

Культура громадська без індівідуальної культури неможлива. Властивість (свойство) немислима без предмета, якому належить ця власність, — також не мислима культура без культурних людей. А коли носителі культури її не носять, то вони значить і не носителі. Носити культуру значить виявляти її в режимі свого життя і поступування. Культура на папері — це не культура. Культура повинна стати прикметою життя: в манєрах, звичаях, відносинах, одежі, рухах, в способі добування життєвих засобів — ось де мусить бути культура, а не в словах про неї і вчинках проти неї.

Без індівідуальної культури не може бути і громадської, без „самоусовершенствованія" не може буть культури індівідуальної. А через те дійсною проблемою культури мусимо вважати величезну, безоглядну боротьбу з „правом приватного скандалу", на якому покоїться сучасний світ і яке (право) рішучо хочуть собі завоювати „творці культурних цінностів".

Не дати їм цього права — буде фактом дійсної культури.

М. Сріблянський.

Театральні замітки.

— De mortui aut nihil, aut bene — про мертвих або нічого, або добре...

Сею латинською приказкою повинні ми почати свої дальші театральні замітки, тільки перевернувши її. Або нічого, або тільки добре можна говорити про мертвих. Ніякої критики, ніяких думок про життєві недоладности і прогріхи про їх не варто висловлять. І дійсно, до чого, коли кращого не буде, коли вже скінчено все, а за ним жадний розвиток і поступ до кращого.

Такого відношення вимагає до себи труппа М. Садовського. Наші попередні театральні замітки (№ 11—12 „Укр. Хати“ за рік 1911) викликали обурення п. Садовського, антрепеньора української труппи, яка грає в Київі. Об'єктивна, чисто академична замітка викликала бурю непогодження, але то річ бажана. Бурю і ексцеси недостойні культурної людини. Але лишаємо це, бо цим тільки оправдались наші правдиві замітки. — „Зевс, ти не правий, коли гніваєшся“... можемо на останку відмовити кожному на його репетуванне...

Але позаяк нас цікавить не труппа, не особи самі по собі, а справа, яку вони провадять, то ми, будучі поставлені на сторожевій вишці, щоби інформувати українське громадянство про розвиток театрального мистецтва, про кожний крок його вперед, чи назад, повинні між иншим крикнуть: справа в небезпеці!.. Мистецтво в театрі п. Садовського не хоче жити. Воно вимагає до себе, в особі п. антрепеньора, тільки такого відношення, якого потрібують мертві — ані слова критики, щирої, здорової, яка потрібує поступования і обновлення. Це вимаганне виявилось в формі достойній панів вимагателів — у нас відняли право бувати на виставах укр. театра, себ-то одняли можливість бачити їх роботу і висловлювати свій погляд.

Ніякого слова, крім доброго, хоч того вони і не завжди заслужують... Їм треба брехливого слова, підлесливого, ласкавого, а як ні — то мовчанки, бо вони самі визнають, що

слухать безсторонню критику не можуть. А не можуть, бо така критика примушує робить потрібні поправки, йти до кращого, розвиватись, а сього вони зробить не годні, бо омертвіли, бо стали на одній точці і здвинуться не мають спромоги. Вони самі собі дають найсуворіший присуд — не ходіть до нас, не говоріть з нами про життє, про краще, бо ми не чуємо, не бачимо і не хочемо чути того. Бо ми хочемо гнити на старім місці... І це не збільшення, бо дійсно, мистецтво, котре стало на мертвій точці, котре немає можливости рухаться, призначене повторяти що-денно виключно самого себе, перестає бути мистецтвом. Через те, що неживе і точне повторення одного і того ж — вже перевертається в ремісництво, не маючи ніякої художньої цінности... Таким ремісництвом хоче бути театр труппи п. Садовського і вимагає його не рухать і не говорить з ним, як живим, як з служителем мистецтва...

І коли б вся справа була в д. Садовському і його прісних, то, звичайно, прийшлось би лише повернуть йому ті красні словечка, які він адресував по нашій адресі, але справа йде тільки про інтереси мистецтва театрального, а тому ми й далі йдемо, по можливости, минаючи ті перешкоди, які ставить п. антрепеньор... власник труппи, але не мистецтва.

І коли з нашою редакцією обійшовсь п. Садовський по-домашнєму: „не приказали принять", то більш нахабно і сміло поступив з українським громадянством.

Відома, славетна артистка п. Заньковецька підчас своїх гастролів у Москві мала нагоду висловити думку про дійсний стан сучасного укр. театра і про його будучину. Між иншим виявила своє бажанне утворити вкупі з п. Саксаганським художний український театр в Київі. До здійснення цієї високої думки вона мала певні данні... Ці думки п. Заньковецької попали в українські часописі. Я помину ту полеміку, яка розгорілась на цім тлі, а зверну тільки увагу на той факт, що п. Садовський, як добрий комерсант, щоби запобігти заінтересованю цією справою укр. громадянством, за которим признає певну силу, пустився на таку містіфікацію: він опублікував в „Раді", що одчиняє філії свого театру в ріжних городах під керовництвом своїх кращих артистів. Цеб-то — що він ніякої комерційної конкуренції не боїться. А „Рада" цей достойний

апологет п. С—кого помістила досить ціничну замітку в тім тоні, що нащо, мовляв, нам художний театр, коли ми маємо нашого „славетного". І що смішно бажати чогось ще, маючи вже один „художний" театр в Київі... Лакейська замітка досить добре одрекомендувала свого пана!.. Нічого не треба, нічого не хочемо, крім пана Миколи, бо то єсть .. для нас все... Таке міщанське задоволення, така зарозумілість одного і достойна апологетика другої не багато обіцяють в будучім для одного мистецтва, бо всі останні зостались заспокоєні і задоволені. І так девіз п. Садовського — ріжними способами, щоби тільки було тихо і головне вигідно. Девіз достойний діяча, якому українське громадянство так безгранично вірило і на плечі якого поклало такі високі надії...

І хоч нас поставлено в стан, в якім повинно мовчати, або хвалить, ми все таки будемо говорить так, як того достойна робота: добре — про добре і зле — про зле...

Але звернемось до роботи „художнього" театра...

До новинок репертуару його треба додати ще три п'єси, поставлені в зимньому сезоні: „Олеся" — драма М. Кропивницького, „Украдене щастя" — драма Ів Франка і опера „Бранка Роксоляна", музика покійного українського композітора Дениса Січинського, а лібрето виправив і пристосував (?!) М. С—кий. Коли ж додати, що перші дві пєси є нові тільки в труппі М. Садовського, що нічого нового і цікавого не додають до скарбу труппи, то зостається одна „Роксоляна", про котру буде балачка дальше в окремій статті, присвяченій українській опері. Ці драми в своїй постановці хіба тільки тим цікаві, що хоч по характеру своєму належать до побутових п'єс, в котрих вже виявилась вся сила і уміннє труппи п. Садовського, але тим часом вони стали некорисною ілюстрацією „художности" труппи, про котру так голосно в той час говорено ним і „його органом"... Багато казусів можна б перерахувати, але згадаю тільки ті, які були в „Олесі" саме в той час, коли містифіковане громадянство провіряло присутність „художности" в театрі М. С—кого. Так, напр.: в цій драмі є необхідний човен і героїня (часами буває герой) одпливає за куліси. І то певне було

бажаннє попередити публику, що то є не човен, і він не пливе по воді, бо весла гримали об підмостки... Здається, такі нескладні речі давно можна б було виконати, як слід і дати повну ілюзію цього руху... Або ще: Олеся зажурена балакає у садку зо своєю подругою... Біля них лавочка і кущ троянди, звичайно виготований як декорація. Під час балачки вони по черзі кладуть на кущ руку, а Олеся на самоті, то навіть схиляється і прилягає на його. Се пусті дрібниці, але про турботи режісера-художника вони не свідчать, котрий привчив актьора знайомитись з обстановою сцени. Не говорять і на користь актьора... першорядного актьора...

Ми визнаємо можливість казусів, але не таких азбучних нарешті не в „художників"... Це один з маси. І коли б хто захотів ловити їх, то міг би бачити досить юмористичні факти...

І після цього чи може бути балачка про поступ, про здорову працю трупи? Ні. Тут все добре і кращого не треба... тут вже є грибок розкладу і гнилизни — се самозадоволеннє...

Але в той час, коли д. С—кий опочив на лаврах, почув себе „неуязвімим" і губить справу українського театрального мистецтва, в цім заряженім гнилизною трупі є здорові ростки, є люди, котрі ще багато хотять і багато працювали б для самого мистецтва. Нам відомі люде, котрі працюють над собою, котрі бояться справою і тільки звязані режімом не можуть виявить себе. Дійсно атмосфера неспріяюча!.. Але вільний дух розірве колись сі гидкі обійми і вийде в світ чистим і могучим...

До втішних проявів хочемо однести бенефісну виставу артиста, хормейстра і балетмейстра В. Верховинця. Вистава складалась з трьох дій ріжних п'єс. Потрібно це було йому тільки для того, щоб використать той новий матеріял, який у його є. Так, йшла І дія п'єси „Дві сем'ї" і закінчувалась вона українськими великодними іграми і танцями. Одна дія з оп. „Пісні в лицях" закінчилась танками: „Подвійною лісою", „Романом" і „Гопаком Кривенським", а III дія оп. „Галька" — фіґурною коломійкою.

Новиною тут являються ігрища і танки. І коли можна багато ще вимагати од самої постановки тих ігрищ і танків, коли можна дарувати те, що ціла вистава не мала цілости, то не можна забувати, що кожна дія зокрема повинна мати ту цілість. Відсутність цієї цілости свідчить про брак фантазії автора, про неуміннє дати своєму матеріялові драматичну підкладку, бо інакше все це є виконаннєм певних номерів, без жадної ідеї. Для балета, характер якого повинно було все це носити, необхідно було завертіти всі дієві особи вкруг якоїсь фабули, дати скелет і вбрати його в чудові, характерні народні пластичні і ритмичні рухи тіла.

Ітак, минаючи недоладности самої вистави, ми підкреслюємо в ній новий елемент — народні українські танки і ігрища, які дають прекрасний матеріял для національного українського балета. Балета — не дівертісмента в операх, а дійсного, високого хореографичного мистецтва.

Балет, як мистецтво, має свою довгу і цікаву історію. Світле, повітряне мистецтво танців носило в представленню древних Ґреків на собі сліди божеського походження. Воно було звязано з культом віри і не мало тої корисної мети, що сталась з часом. Танці в ті часи були божественною піснею, одної радости і суму, ясним ґімном, або елеґією туги, цеб-то, завжди піснею настрою, який виявлявся в рухах — пластиці. І так, балет має в своїй основі культ бога радости, бога Діоніса.

Наш народ, розвиваючись в инших умовах, ніж Греки, в сіду давнину також вірував в сили природи, свою релігію обставив певним культом, обрядами. Обряди ці йшли в супроводі ріжних танків і пісень. З часом, під впливом хрістиянства багато тих поганських ігрищ вивелось, але багато ще слідів їх дійшло до нашого часу. І зараз по селах є багато характерних пісень, багато ріжних ігрищ, які в основі своїй мають той же релігійний настрій радости-подяки чи суму-прохання.

Користуючись цим матеріялом розумно, можна виробить чудовий український балет. Бо характер наших танків, їх багата пластика і рітмика забезпечує розвиток цього мистецтва і варто того, щоби попрацювати над матеріялом, яким багатий

наш народ. Ця щаслива думка прийшла д. Верховинцеві і йому, як піонерові в цій справі ще багато треба працювати, щоб зібрати той сировий матеріял, з котрого будуче збудує прекрасний храм, невідомій ще українцям, богині Терпсіхорі...

Далеко ще той час, коли прості, народні танки працею художників-хореографів перетворяться в балет, цеб-то не в технично-уміле виконанне того чи иншого прієма, а рітмичне й натхненне переживанне того, що виконуєш, інакше мовити, в зрозумілий танець чуття і рітма. В нас ще нічого немає для цього, але праця в цій сфері така ж достойна праця і потрібна, як і де инше.

Поки що зібраний матеріял може од часу до часу розроблятися в дівертісменти, навіть просто входити в ту чи иншу п'єсу і оживляти її. А з часом, коли цим матеріялом зацікавляться композітори, і зіллють воєдино танець, музику і драматичний рух високого естетичного характера, коли скупчаться біля сеї справи: танцюриста, музикант, художник, кравець, бутафор = художник, тоді явиться балет в повному розуміні цього слова...

В час добрий! Пора виходить з того тупіка, куди завів нас класичний український гопак... котрий веде вниз по східцях у цірк і балаган...

Ян. Стоколос.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Т. Осадчий. *На ґрані XX століття.* Хроника з життя селянської інтелігенції. Том II-й, Київ, 1912. ст. 200, ц. 60 коп.

Другий том обіймає „Часи розвитку культурної роботи (1896—1904) і „Часи лихої колотнечі (1905—6 р)". Написані ці картини дуже схематично, особливо доба визвольного руху („лиха колочнеча"): тут трохи зачеплено вибори до Держ. Думи та аграрні непорозуміння — та й годі. Героєм виступає той-же Платон, селянин, і дочка Кармазина — Настя, з якою зійшовся Платон. Автор — не художник сугубо. Але його Хроніку можна читати з інтересом -- представляє нам тип середнього, пануючого типу народництва. Автор досяг зовсім не того, чого хотів: з очевидністю доведено, що народництво-культурництво — вже анахронизм. Це тип лехкого лібералізму, що бажає добра селянам та і годі, — цураю-

чись як огню політики. Автор з хоробливим тремтінням в голосі на кожнім кроці спішить сказати, що політика страшенно шкодить, що праця на користь народові потрібна строго-легальна, мирним шляхом і т. н. Вся „Хроніка" блискучо доказує непотрібність народництва за його благотворительність, вузкість, безпринціпність і еклектизм. Народництво — могила, над якою здіймається чорним сілуетом сумна постать автора, що мабуть страшенно багато страждав, багато любив, багато працював, але мало бачив горізонтів, бо такий бідний, приголомшений, з широю тихою мовою і непотрібністю.

Книга інтересна для характеристики 70—80 — до і революційних років. Історик розвитку громадських ідей і життя на Україні знайде в ній чимало для себе потрібного. ***М. Сріб—ський.***

Каролина Сьвєтля. *З наших боїв і змагань*, перек. з чеського Ольги Д., „Жіноча Бібліотека", ч. 1, Львів, 1912. Ціна 1 кор. 20 сот.

Нещо-давно в ч. 19 харьківського тижневика „Сніп" знаходимо гарячу і дуже великої ваги справу, обговорену в передовиці. Балачка йде про велику ролю жінки в національній боротьбі народів і про брак такої жінки в українстві. Автор дає прекрасну цітату з Дрепера: „Нація може видужати після конфіскати провінцій, після конфіскати багатства; може підвестися після величезних воєних контрібуцій: та ніколи не може одужати після найстрашнішого з усіх актів війни, після конфіскати свого жіноцтва". Жіноцтво вищих і средульших шарів українства вже сконфісковано. З жіноцтва низчих шарів починають фабрікувати яничарок. „Українка в небезпеці! Ми повинні її врятувати, бо рятуючи її, рятуємо себе, свою майбутність". Прикре й правдиве слово...

Наче одповітом на сей заклик бачимо перший камінь в справі рятунку жінки, але і жінки вищих шарів суспільства, в закладі під керовництвом ветеранки-борця за жіночу емансіпацію — п. Нат. Кобринської нового видавництва під тітулом „Жіноча Бібліотека". „Жіноча Бібліотека" так характеризує своє завданнє: „вивести ґалерею могучих жіночих креацій, які Європейська література видавала і видає; жінок, що піднеслися по-над Шопенгаверівський зойк пола, що завдають ложь теоріям Вайнінґера, неначе б жінка ні чим не причинилася до витворення чинників, що ставлять душу культури, жінок, що виступають по-над рівень загалу жіноцтва і дають наглядний доказ, куди дух жінки стремить і до яких вершин знестися годен"... Першим числом вид. йде оповідання чеської письменниці К. Сьвєтлі: „З наших боїв і змагань". У передмові слові видавець каже про сей твір так: „У головній акції опов. Сьвєтля ставить дуже цікаве питанне: чи любов мущини до жінки і навідворот є тільки чистим фізичним половим похопом без ніяких психичних чинників, чи грають в ній де-яку ролю і ріжниця поглядів і патріотичних почувань"?..

Це питанне авторка хоче розрішити в пользу психичних чинників, даючи паралельно двох жінок — дівчину Рудольфу і пані Альбіну, але на нашу думку вона того не досягла. І єдино через те, що оперувала вона не художними средствами. Піднесшись до стану художника авторка дала образ негативній — п. Рудольфи, а образ ідеалької жінки — п. Альбіни вийшов якийсь програмовий, схематичний. В йому мало тої творчої, підіймаючої роботи фантазії, яка перетворює ряд спостережень автора над життєм в щось ціле, яке ним мислиться, а читачем приймається за живу істоту. Скорше ми в ній повинні бачити ідеал жінки патріотки, ніже бачимо в дійсности. Всі прекрасні риси свої вона розсказала сама, а не виплили вони з життєвої акції. Нехотячи більш цільний образ вийшов п. Рудольфи — антипода п. Альбіни. Тим часом бажана теза розришена хоч не художнім чином, так публіцистичним...

Надіємось, що ш. в-во в дальших числах близче стане до своєї мети і дасть читачам фиґури жінок могучих і імпонуючих не приписами авторів, а своїм життєм — дасть зразки художні, майстерні. А цим воно скорше і легше досягне од громадянства того, чого сподівається.

П. Оль.

Мих. Грушевський. *Про українську мову і укр. школу.* Київ. 912. Ц. 10 коп.; **С. Тодосієнко.** *Розмова про школу.* Вид. „Дзвін" № 3. 912. Ц. 4 коп.

Школи, школи і школи — нам треба... До такого однодушного висновку прийшли всі наші культурні починання. Все, щоби не було розпочато нами, розбивається об гострий камінь — потреби укр. школи. Ця потреба є тим першим і необхідним кроком в нашій національній боротьбі, на котрім тільки і може розпочатись здоровий, забезпечений рух відродження країни. Але кожна потреба тільки тоді стане фактом, коли вона стане орґаничною потребою цілого народа, коли захоче того маса. Ось і родити таке бажання, чи краще усвідомити темній масі то потайне і істнуюче в нім бажання рідної школи беруть на себи автори вище згаданих книжечок.

Великий учений історик, проф. М. Грушевський, відомий, і за доброго популярізатора, а тому його книжечка забезпечна імям. „Питання сі — про укр. мову, школу й освіту, не порішені в Росії досі, і довго ще про них прийдеться змагатись й спориться, тож і гадки та звістки, подані в сих статтях, можуть придатися і своєму ділу послужити" — каже в вступнім слові, автор. І дійсно, коротко, ясно і приступно для самого не твердого читача викладена ціла історія боротьби за укр. школу і мову. Власне всі факти в цій боротьбі знайшли тут своє місце. Але все то так коротко, так зрозуміло і переконуюче, що, напевне можна сказать, що всі хто перечитає і передумає сю книжечку будуть вже поборені силою того переконання і стануть в ряди борців за них. Оттакого слова і потрібно тій інертній масі — її треба пробудити ним і повести куди треба, наче словом Ісуса: встань і ходи!.. І народ встане і візьме, що йому треба...

Зовсім другого характера книжечка д. Тодосієнка. Се є „розмова" — одна з тих наших безконешних „розмов", які зостаються тільки розмовами, холостими вистрілами в повітрі, і котрі крім факта вихода в світ не мають за собою нічого. Автор напевне визнає потребу укр. школи, знає ясно і багато про школу взагалі, але своїх знанів він не уміє переказати ясно, стисло і переконуюче. Після читання зостається в голові туман і думки порушені в „розмові" ніколи не вийдуть в душу читача, не схвилюють її і не викличуть потрібної акції... Це баласт для читача і навіть шкодливий, бо підриває охоту і бажання знати ясно і докладно все, що торкається питання про укр. школу... *Школяр.*

В. Винниченко. *На вѣсахъ жизни.* Романъ. Московск. К-во „Земля", сборн. IX. Москва, 1912 г.

Це вже другий твір Винниченка російською мовою і цього досить, щоб роздзвонено було про Винниченка, яко російського письменника. І буде може час, коли українці ще будуть завзято доводити, що В-ко український письменик. Це колись, а тепер про твір. „На вѣсахъ жизни" безконечно вищий твір, ніж російська велика первістка Винниченка „Честность съ собой". Опріч кількох вивертів словесних та специфічної атмосфери вульгарности, очевидно-реальної, ніщо особливо не разить. Кидається в-вічі похапливість роботи автора, що все спішить кудись, і через те не встигає цілком закінчити малюнок. Лишає тільки ескизи, але дуже добрі ескизи, що виявляють майстерність і хист артиста.

Справді, перегляньте всіх персонажів романа і ні один з їх не рельєфний, не скульптурний, а якийсь освітлений з одного боку, як бувають ото претензійні фотоґрафії в стилі moderne. „Дієві люди" романа — р о-

сійська еміграція в Парижі і її внутрішнє життє. З французького немнічого хіба иноді вулиці, автомобілі та кілька звичайних слів з французького буденного лексікону. У всьому останньому — російська типова інтелігенція і її після-революційна лірика в Парижі.

Перед нами емігранти. Чому вони попали в Париж — невідомо. Иноді згадується, що в Росії їм грозить тюрма, а одному навіть смертна кара. Але і в Парижі вони такі, як дома: колектив працює, коли його скріплює цемент еротизму. Гуртки організуються переважно коло якоїсь жінки, иноді навіть зовсім дрібненької, але коли біля неї увихається якийсь творець будучини. Розсипається гурток, коли осердкова жінка повінчається або, втіче з якимсь прикащиком. В романі Винниченко еротизм одного з емігрантів, Шурки, поясняє за старою наукою — релігійністю, містикою. Коли історія дала багато фактів на користь цій думці, то також не менше фактів і на те, що еротизм має безпосередний звязок з революцією. Революційний настрій, екстатичний, цілком звязаний з еротизмом. І власне не еротизм викликає революційні чуття, а революційність кличе за собою еротизм. І не диво, що ідеології вільних полових стосунків, оформлені в „лігах" і т. п., повстали не з „лицемірної буржуазії", а іменно з „поступових кол"; доказів цій думці можна найти найбільше в ...творчости Винниченка. Поліандрія це та „нова" форма шлюбу, на яку кладуть надії його герої. Вони вульгарно заявляють в лице дівчині, на яку чигають, про своїх любовниць, говорять „отверто" грубо на теми з полової сфери і пересякнуті сатиріазисом, як намочена губка водою.

І через те, хіба дивно, що „революційна еміґрація" в Парижі живе, занята ріжними еротичними комбінаціями, оповитими радикальною словесністю. І прочитавши увесь роман, думаєш про тих людей ...з огидою. І всі їхні „подвиги" ніяк не зможеш відріжнити від уголовщини.

Словом, сумну картину намалював Винниченко. І ніякою просвітку. Не вважаючи навіть на те, що Мері, Феня, Таня, а за ними й „добродій Хома" поїхали назад, в Росію, де вони не зн йдуть собі иншої роботи, як плутатись в ріжних еротичних комбінаціях. Безнадійна картина, сумна перспектива. І ще брехня. Лишили б люди свою гнилу словесність та шинки, взялись би до культури бараболі та плеканя дробу — та й годі.

Артистичний бік роману — кінематоґрафичність, поверховий перебіг, мов хроніка, з крутими словцями, без глибшої аналізи. Хома, Шурка, Таня, Мері, Александр, Аркадій, Адольф, Остап, Ладя, Фаддей і ин.— все це освітлене одним зором, під одним кутом погляду; невідомо відкіль взялись, які вони справді, чим скінчуються. Найбільш несімпатичний тип — Хома, варіянт Мирона, але значно слабший, він грубий, по хамськи, з жінками, анахорет про людське око, „сильний". Взагалі, „сильні" Винниченкові постати — грубі, вульгарні, цинічні і розпутні. Вони страшно „сильно" лаються, „гостро" дивляться, скрегочуть зубами, невмолимо — жорстокі і ...соціялисти... Остання риса — найбільш пікантна!

В романі змішані чисто художній, публіцистичний та сатиричний елементи, ще й з невеличкою домішкою иноді полемічного душку. Це все негативні сторони роману, а по-за тим незвичайно інтересні ескізи емігрантського життя, що виявляють гарного оповідача. *М. С.*

БІБЛІОТЕКА НАУКОВОГО ТОВАРИСТВА ІМЕНИ ШЕВЧЕНКА

В-во „Життя й Мистецтво“

ВИПУСТИЛО на ПРОДАЖ КНИЖКИ:

1. **Микола Євшан.** *Під прапором Мистецтва.* Літературно-критичні статті. (Зміст: Проблеми творчости. Поезія безсилля. М. Яцків, П. Карманський, В. Пачовський, Б. Лепкий, А. Кримський, О. Кобилянська, М. Чернявський, В. Стефаник) . . . . . 60 к.

2. **М. Шаповал.** *Самотність.* Думи і настрої. Київ, 1910 (кн. віршів друга) . . . . . 60 к.

3. **М. Сріблянський.** *Жертви громадської байдужости.* Статті . 30 к.

4. **А. Товкачевський.** *Утопія і дійсність.* До характеристики української інтелігенції. З передмовою **М. Євшана.** *(Зміст.* Передмова. Утопія і дійсність. Оптимізм і песимізм в українському житті: І. Галицький оптимізм. ІІ. Український песимізм. Егоїзм і альтруїзм в житті інтелігенції) . . . . . ц. 75 коп.

5. **Ол. Неприцький-Грановський.** *Пелюстки надій.* Поезії, т. 1. . ц. 75 к.

6. **Максим Рильський.** *На білих островах.* Лірика . . . . . ц. 40 к.

7. **Ф. Куммер.** *Зміна літературних поколінь.* Переклад з німецького *М. Євшана,* з передмовою *М. Сріблянського.* Київ, 1911 . . ц. 25 к.

8. **Микола Євшан.** *Тарас Шевченко.* (Зміст: Шевченко і ми; Релігія Шевченка; Тарас Шевченко І—ІV.; Шевченко і Куліш.) . ц. 75 к.

9. **М. Євшан.** *Куда ми прийшли.* Річ про літературу українську 1910 р. Львів, 1912 р. . . . . ц. 30 к.

10. **Ол. Неприцький-Грановський.** *Намистечко сліз.* Поезії . . . ц. 15 к.

ДРУКУЮТСЯ і ЛАГОДЯТСЯ до ДРУКУ:

11. **Ольга Кобилянська.** *Хрест* і инш. оповідання. З портретом авторки і критично-літературною статею *М. Сріблянського.*

12. **Ольга Кобилянська.** *Царівна* (повість) Вид. 2-ге, з вступним словом *М. Сріблянського.*

13. **М. Сріблянський.** Збірник літературно-критичних і публіцистичних статтів.

М. Шаповал. *Сни віри. Поезії.* Кн. 1. Харків, 1908 р. стор. 144 . 75 к.

ДОБУВАТИ ЦІ КНИЖКИ МОЖНА В УКРАЇНСЬКИХ КНИГАРНЯХ

У КИЇВІ, ЛЬВОВІ, ХАРЬКОВІ І ИНШ.

Приймається передплата
на 1912 рік
(рік видання четвертий)
на літературно-громадський український місячник
УКРАЇНСЬКА ХАТА

Розпочинаючи 4-й рік видання журналу, редакція звертає особливу увагу на освітлюванне чергових пекуних питань життя нашої інтелігенції, важних громадських і літературних подій українського і світового життя, творів мистецтва, беручи їх під розвагу національности.

Буде містити — **белетристику**: поезії, оповідання, повісти, драми, малюнки, нариси і т. и.; **статті публіцистичні**, в яких обговорюються справи українського життя, літератури й мистецтва; **критичні статті, літературні огляди, характеристики** письменників, **статті про мистецтво**, його філософію, історію, псіхологію творчости і т. и. Працюють в журналі кращі сили.

Предплата річна на „УКРАЇНСЬКУ ХАТУ" 4 карб. (за кордон **10** корон), **півроку 2 карб., окрема книжка 35 коп.** (з пересилкою **40** коп.), **можно виплачувати частками по 2 карб.**

Хто пришле цілорічну передплату (4 карб.) той одерже в додаток **БЕЗПЛАТНО** *такі ТРИ книжки:*

Микола Євшан. **ПІД ПРАПОРОМ МИСТЕЦТВА.** Літературно-критичні статті.

М. Сріблянський. **ЖЕРТВИ ГРОМАДСЬКОЇ БАЙДУЖОСТИ** (становище преси і письменників-художників).

А. Товкачевський. **УТОПІЯ І ДІЙСНІСТЬ** (характеристика української інтелігенції).

Добувати книжки журналу без додатку можна **в: головній конторі редакції журнала,** Київ, Ділова, 4; **в „Українській Книгарні"** — Безаківська 8; **в книгарні Л.-Н. Вістника** — В.-Владимірська 28; **в крамниці „Час"** — Театральна площа. **в Харькові: „Українська Книгарня"** — Рибна 25. **в Житомірі:** книгарня *В. Совінського;* **у Полтаві:** книг. *Г. Маркевича,* Бульвар Котляревського; **в Катеринославі:** книг. *Є. Лозинської,* Проспект, д. Вебера; **в Кам.-Подольську:** *Т-во „Просвіта"*; **в Одесі:** книж. маг. *„Трудъ"*, Дерібасовська 25; книг. *„Діло"* Конная 11 і Ніженська 53, *Українська Книгарня „Просвіта"* та по всіх кращих російських книгарнях г. Київа. **За кордоном: Львів,** *„Книгарня Наук. Т-ва ім. Шевченка"* Ринок ч. 10; **в Станіславові:** в *„Сокільськім Базарі"*. **в Чернівцях:** *Равх И. Лебединецкий,* Ратушева ул. № 4, Пас. „Бек".

Комплекти „Української Хати" за минулі роки продаються в конторі журнала по 4 карб. кожний з пересилкою.

Ціна 35 коп.

з пересилкою 40 коп.

Редактор-видавець *Павло Богацький*

Друкарня Акц. Т-ва „Петро Барський у Київі" Хрещатик 40.

17870

Українська хата

Червень Київ—1912

Зміст:

Гр. Чупринка. Путь 305
Тіні 306
Ол. Неприцький-Грановський. З циклю «Осінні узори» 307
Гнат Хоткевич. З циклю «Гірські акварелі» 309
Я. Мамонтов. Отрута 322
Павло Богацький. Етюд 323
Мак. Рильський. Казка про щастя 330
Авт. Худоба. Якийсь фатум страшний 333
Яків Вассерман. Літерат (далі), перек. **М. Євшана** 334
Б. Чернявський. Поезія 344
М. Сріблянський. Апотеоза примітивній культурі 345
В. Грищинський. «Культурно-нац. рух в XVI-XVII в.» 362
Бібліографія 365

Увага! Ласкаво просимо **шановних передплатників**, поновити передплату завчасу, щоб не було задержки з розсилкою журнала.

Хто внесе цілорічну передплату той одерже в додаток

три книжки.

При зміні адреси просимо зазначати свою **стару адресу** і надсилати 30 коп. марками. Листуватися редакція і контора буде тільки **при оплаті** листів завчасу.

Приймається передплата на 1912 рік.

(див. останню сторінку).

ПУТЬ.

Як гірко почувать, коли перед тобою
Кричить про істину продажний фарисей.
С. Я. Надсон.

Речі варті дивування
Никнуть, бліднуть перед злом;
Годі ж, годі фальшування, —
Сміло вийду напролом.

Глянь як світлі ідеали
В порожнечі розпливлись;
Подивися, як вандали
На святині зоп'ялись!

Як у тьмі не розгоряться
Чисті огники святі,
Сили серця не зкоряться
„Ні з щитом, ні на щиті"!

Серце стукає трівожно
Перед святом новини:
— Як зламати зла неможна,
Кровю щит почервони!

Є слова, що ваблять гада,
Що бренять на довгий вік!
Тільки є ще звір-громада,
Як і камінь-чоловік.

Єсть у їх свої пророки,
Фарисеї-крамарі.
— Швидче ж, друже ясноокий,
Налітай на їх згори!

Меч в руці, а в другій світло!
Гнів жорстокий і любов!
Поки полумя не зблідло,
Розігрій ворожу кров.

А як зникне, як поблідне
Ясний промінь життьовий, —
Змовкне серце непобідне
У своїй палкій крові.

Не давай душі своєї
Для брудних ганебних пут! —
Знай, що навіть фарисеї
Честь одвазі оддадуть.

ТІНІ.

Гойдаючись тіні в годині вечірній
З останнім промінням свавільно злились
І хвильку побувши у дружбі невірній
Без жалю, без болю на вік розійшлись.

Так саме розбили ми дружбу з тобою
І також розбили кохання своє;
Життя не буває без гострого болю
І з тінями промінь на мить заграє.

З циклю „ОСІННІ УЗОРИ“.

I.

Чого сумний, похмурий день осінній
Ридає враз зо мною,
Нащо в сльозах малює він узори
Красою неземною?

Куди в блакитнім небі хмар холодних
Снуються довгі гриви,
Й чого цей гай вдягнувся перед смертю
В фарб дивні переливи?

Чого душа моя в оттім вмиранні
Свій спокій загубила
І мовчки всю красу тих днів журливих
Так ніжно полюбила?

II.

Зриває осінь листя з дуба
Й в тремтінні падає воно...
Ми поруч йшли з тобою, люба,
І впало листячко одно
Тобі червонеє на груди...

Ми довго в лісі похожали...
Куди та стежечка вела
Й про що лиш ми не розважали?!..
Ти теє листячко взяла —
Й промовила — „то сімвол буде!“

III.

Тебе спитав би я,
Голубонько моя,
Чи знаєш ти в цю любу мить
Про віщо гай нам шелестить?

Але промовчав я,
Бо відповідь твоя
Безслідно гаєм пролетить,
Де рвійне листячко тремтить.

Голубонько моя,
І відповідь твоя
Ніщо була б в цю дивну мить,
Як все поему шелестить!..

IV.

Чую, чую стогін дикий,
Стогін гордий і великий!
Чую, чую ще здалека,
Як шумить, шумить смерека!

Щось нам хоче росказати,
Тайні чари показати, —
Простягає довгі руки,
Розсипає млосні звуки...

Коло неї, видно, з горя
Похилилась білокора,
Наче справді нетвереза,
Вже без листячка береза.

Бачу, бачу перли-сльози, —
Але згинуть ці морози
Знову гай зазеленіє
І холодні сни розвіє...

Не журися, не журися,
Сестро люба, звеселися —
На весні ще як рясненько
Уберешся чепурненько!

Чую, чую стогін дикий,
Стогін гордий і великий!
Чую, чую ще здалека,
Як шумить, шумить смерека!

Де ви, муки, де взялися?
Вялить серце жовте листя...
Й тільки блисне блакить неба
Вітер злоститься — „не треба!“

Ол. Неприцький-Грановський.

З циклю „ГІРСЬКІ АКВАРЕЛІ".

Д'ГО́РІ!

Д'горі! Д'горі!

Вишче! Далі від людських буднів і людських свят. На пять ступнів поступиш уверх, а на пять миль будеш бачити більше.

Зі свіжими силами скачеш з каміня на камінь, іграшкою здається високий верх. Так близько ж, так невисоко. Д'горі ж, д'горі!

Тут, внизу ще багато людського життя і його ознак. Ось троп овечий: ночують тут вівці та умісили землю щось. Ось облуплені смереки лежать: десь у верху стяв їх гуцул, обрубав гилля, облупив, а потім стояв і дивився вниз.

— Клейго-о-ов! — кричав звідти і пускав смеречину.

Летіла вона, дзвенючи як струна напята, просікаючи корчі по дорозі і, ударившися внизу, зупинялася. Вся дрожала потім ще довго, а зверху летить уже друга, її сестра.

От купи каміння: царинку робив собі гуцул мозолем. Але чим далі, тим все менше слідів чоловіка, всевладнійше гремлять дикі голоси незайманої природи. Гора витає чим може: ховаються ягоди під листєм, чорніють вже афини, і ґо́ґодзи вже пристигають — оден бік білий, а другий червоний. Мох грубо встелився мягким килимом і манить спочити, але ще не хочеться, ще так багато сил. Д'горі, д'горі!

— Боже помагай!

Косареви косити Боже помагай. Легко коситься на горі: вітер прохолоджує, коса коротенька. Зігнеться низько косарь — і стеле, стеле, стеле покіс за покосом. Синок зліз на воринє і придивляється.

Стань — оглянися! Го-го, як високо!

Білою змією в'ється дорога. Черемош сліпить очі против сонця, повитикалися з усіх боків якісь незнайомі, нові верхи. А по склонах гір все хати, хати, хати. То там

то там виблискують побóями, дрібоцькі, мов зернята маку, що пташка, летючи, з дзьобика впустила. Хати, хати... А в кожній з них притулилося людське горе.

А он засиніли ще дальші гори, легким блакитним серпанком повиті. З-за пасма витикається пасмо, з-за одного ланцуха новий ланцух, а на самій границі, замикаючи обрій собою — стала, даючи всі відповіди, Чорногора!

Чорногора!.. Коли не глянь на неї — все вона пришле тобі якийсь усьміх таємний, все пришле щось з чарів дикої своєї поезії. Любить гуцул свою Матір, Чорногору. Всі його пісьні сплетені з неї, всі найкращі спомини сього маленького, відважного, невикористаного в своїх здібностях народа. Бо дійстно: все що було свобідного, сильного, гордого в життю Гуцульщини — в усім тім першорядну ролю відгравала вона, неприступна і дика, первовічна Чорногора.

А гей же д'горі! Не гадай, що ти на вершку. Ще ой-ой скільки над тобою. Д'горі!

А тінь від смереки така привітна, а зелень така сочиста, мягка — і хочеться подарувати собі трохи спочивку, радісно повалитися в пахучу траву. Упав — і тихо-тихо стало... Божа книга пишеться.

Наближається - наближається - наближається і — падає небо! Але не впало, підскочило нараз уверх і падає знову. Хмарка ліниво повзе, купаючись в сонці, безшумно й рітмично гойдається важке гиллє смереки, затріпотіла вільшина, і ледве-ледве, мов з неба чи не-знати звідки, доноситься шум Черемоша. Вона тут, невгамовна гуцульська ріка, десь крізь трави просовує шум свій. А підіймешся на лікоть — і вже наблизиться, вже виразно учуєш вічну байку, і дуже високо треба вилізти аби не досяг Черемош.

Під руками і геть доокола все застелене купочками твердого дрібоцького листу, а між ним чорно-синіють великі афини. Зірвеш одну — захочеться другої, холодної гірської ягоди. Безшумно паде в мягкий мох ящірочка і довго стоїть, задерши голівку — дивиться на тебе. А потім, мов що штурхне її у бік — кинеться вниз і щезне десь поміж галузочками.

А тобі так ліниво лежиться і не хочеться вже йти. Верх здавався знизу таким маленьким, скородосяжним, а показалося, що так трудно до нього йти. Мабуть і з усякими вершинами так.

Д'горі, д'горі! Годі лежати! Підіймаєшся одразу і йдеш.

І йдеш стежков, а сам думаєш — чи то стежка чи то так лиш хочеться думати? Невже тут ступала колись людська нога?

А певно! От смереки повалені, повсохлі. Лиш шпичаки стірчать та де-не-де поприсхла фоя. Се хитàр якийсь. Ділить дві власности. Уже сварився за се місце чоловік, уже комусь якась кривда була, уже хтось на когось пизьму мав за сей клаптик дикої землі. На всіх же границях земних виростає злоба і поливається кровю.

Д'горі!

Ох, але як уже важко йти! Стежка вже пропала, щодалі то все більше каміння і камінє більше, вищі сосни, дикші хащі. Медвежі житла, лисячі нори, вовчі притулиська.

От уже уламки скал в зріст людський. В безладді накидані. Сліди довгої боротьби велетнів. Коли то все валилося і яка то картина мусіла бути!

А між камінєм печері, моху товсто що й не продовбеш. З кожної свобідної щелини гониться, гониться невпинною силою дерево. Вигинається, і ломиться, і бореться за найменший клаптик землі, сіткою корінчиків оплутує камінь, жадібно ловить кожну пісчинку. Як би хотів — чув би крик тої боротьби. І передсмертні крики тих, що програли, і тих, що лізуть по трупах, знов ловлять, знов шукають. Зміями вються жмути засохлого коріння живих колись дерев, перетираються в порох і гноять землю для будучих, більше щасливих поколінь.

І страшно тут і — любо. Чорно під смереками і повно таємниць. Камінє пожовкло від осипанної фої і виписалися на нім якісь незрозумілі письмена. На кожнім кроці здається тобі, що от натрафив на стежку, а стежки тут зроду не було. Та й хто її топтав би?

Д'горі! Але куди? Може я вже на самій вершині — хіба я знаю?

Доокола — стіни сосон і нічого, нічого більше. Немає навіть з чим порівняти свої високости. Невже стати на найвищий камінь і самому сказати собі — я на вершині!

І дивно так. Поки йшов, поки досягав — все було якось инакше. Був привязаний до своєї мети. Тепер досяг і — не знаєш чого. Чи й на всіх вершинах так? Чи то може від того, що я сам з досягающих, а не з досягших?

Пень. Великий такий і дужий здається. А вдариш в него палицею — і вона проходить його наскрізь. І то тобі так здавалося, що то міцний пень, а то була попросту гнила колода.

Проносяться ріжні мотиви і якось тужно від них стає. Тяжить вже самотність і сей таємничий суворий шум смерек, і чорні плями печерь. Росте і заострюється і всевладно огортає внутрішня трівога. Як би знав, що мусиш на сім місці простояти до ночі — може розбив би собі голову об сей сяючий на сонці камінь.

Мамо-Природо! Ти велична, Ти безмежна в своїй красоті! Ти благословенна і благословенним є кождий плод чрева Твоєго — але страшно з Тобою. Страшно з Тобою, бо я не знаю чи Ти ворог мені чи друг. Невже в слова: „боротись з природою“ ввязав чоловік не що инше, як сінтезу сеї Твоєї віковічної ворожнечі?

Ні, Ти не ворог мені, о мамо. У тебе взагалі нема ворогів, правда? Страшить лиш рівнодушність твоя, а не ворожнеча. От можеш ти зараз обвалити сей камінь, під яким я стою, або кинути мене в одну з сих підземних печерь, або роздавити похиленою отсею смерекою, і в муках сконаю я тут, посеред твоєї рівнодушности, а ти навіть знати нікому о тім не позволиш. І лиш, знайшовши мій труп, скажуть люде — пропав чоловік. А як він мучився перед смертю і скільки — того ніхто не знатиме во вік.

А ти все так само будеш прекрасна, так само сміятимешся ранком, бризкатимеш росою, витатимеш сонце. Чи ж не ворог ти чоловікови? Чоловік болієть, раниться, носить тисячі дум, тисячі скорбот в собі, стражде за себе й за брата, і молиться, і проклинає, і співає, і тужить, весь зміна і звуки і настрій, — а Ти обоятна на то все. Аби лиш

перти з землі невстриманною силою нового життя, аби лиш громами греміти, носитись сніговою заверюхою і викликати всіх і вся на боротьбу з собою. Слава ж тим, що закували ріки каміннєм, море залізом покорили, повалили гори, скосили ліса і яруги заповнили. Війна, так війна!

Війна, боротьба... Які то маленькі людські слова, так само маленькі, як і їх творець. Вирубав трошки ліса — і гордий. Наліпив купку каміня — і щасливий. Убив сто собі подібних — і великий. А непорушний Лик Землі яким був, таким і зостався. Так само стремлять в небеса Гаурізанкар і Ельборус, так само все дивиться вниз Кассіопея, летить комета в чорній порожнечі. І так само, як мілліони літ тому падав голий чоловік перед блискавкою осліпляючою, молючи грізного бога о життє — так само й тепер падає в порох „властелин землі", коли знайдеться сам-на-сам з природою, коли стане лице против лиця. І так само падає шаленою скоростию земля в безконечність, лишаючи і темні, і освітлені, і холодні, і поплавлені тіла небесні.

І от тут на вершині я, сліпий мурашок, чую потребу молитися. Оголився я зі своїх хитрощів, далеко від мене украдені тайни, і властитель їх утопив в мені своє запитуюче і грізне око. Я боюся того погляду і ублагати хочу молитвою.

Але кому я буду молитися тут? Там, унизу навчили мене, що Бога немає. Але тут, на горі я хочу говорити, що се неправда! Я чую Бога! В вічній руїні і вічній творчости я чую Його! В вічнім умиранню і вічнім народженню! В вічнім злі і вічнім добрі! Чую Його, завше єдиного в двох божествах і поклонитися, раб нікчемний і заблудший, хочу. Єдиному в двох єстествах. Їх двоє на землі, властелинів — і рівні оба і оба непереможні. Коли б подужав оден — в пустиню обернулася б земля, ріки перестали б орошати сіножать, найбільша звізда упала би з небозводу і затопила би сушу вода.

Тому — хвала Обом! Збудуємо тут, на високій горі з каміння вівтар і будемо танцювати танець нового ритуала і кричати пісню во славу богів. І обів'ємо голови довгими травами, вплетемо в волосся темно-зеленого листу — най

звиснуть квіти на чоло, най звиснуть квіти на чоло. А відтак нарвемо ягід в жертву і перепросимо за бідність жертвенника. Але наші боги милостиві. Вибагливі й ненажерні, як пристрасть, але й вибачливі як вона.

А як буде заходити сонце і обіллє золотом вершини гір, і блискучими фарбами убере камінне і жовтий лист, і запалить там десь в глибині й гущавині червоний вогонь на згнилім пни — станемо на коліна від радощів, а потім заплачемо. І будемо боятися ночі і будем любити її. І будемо радіти її приходови і будемо просити, щоб довше, щоб довше заходило сонце.

І в шумі дерев і в лініях хмари західньої будемо пізнавати долю будучого дня і будемо, завмераючи диханнєм, стежити куди хилиться вершина смереки. А з тої чорної оскаленої печері буде вилізати потвора з зеленими очима, зарегоче. Посвист сатанинський пронесеться лісом, стрепенуться столітні дерева, великими крильми злопотить Дух Ночі над головою, посиплеться листє, затріщить дерево і мороз окує плечі... як... він... почне... наближатись...

ЧЕРЕМОШ.

Гей, Черемоше, Черемоше, з гір потоками годований та чорногірськими зимами! Гуцульська Ріко! Красуне дика, вибаглива, змінчива!

Вічним шумом немовчно до Бога си скаржит. За гуцульські гаразди, за волю гуцульську, за плач порубаних смерек, за висхлі головиці й потоки.

Люблю тебе, Незрозуміла Ріко. Чимось владаєш ти наді мною, чимось зневолюєш. Все неначе спомини мої несеш з кожною хвилею своєю, все неначе надії обіцяєш. Я не вязав з тобою свого життя, я не кидався в тебе ні щасливий ні зроспачений і не маєш ти прав на мене, — а преці ж володієш мною. Коли встану я ніччу безсонною з ліжка і підійду до вікна і почую далекий чарівний твій

шум — він тягне і вабить мене сам не знаю куди. Все ходив би та ходив по-над тобою, Черемоше, білими ночами, у сопівку би грав, долі викликаючи. І сидів би все на великім камені, утопивши очі в зміну хвиль говірливих, додивлявся би там письмен Господніх і карт минулого високих сих гір. А як би був я потопельником — все причаювався би в найглибшім зеленім місци під стрімков скалов і все ширше роскривав би великі зелені очі, хотів би всі-всі тайни твої зрозуміти, Черемоше.

Красна Ріко, таємна Ріко! Під уломами Чорногірськими напоїлася тайнами і несеш їх тепер в кожній хвилі і можеш оповісти тисячу дивних і страшних пригод. Видиш всю Гуцульщину в бистрім бігу своїм, забераєш всю поезію. Надивишся і на полонини розлогі, безкраї, і на густі сигли непробитні й дико-суворі, обглянеш з усіх боків і гуцульський оседок самітний в відлюдній тишині і вчуєш там співаночку дівочу, як стане дівча на березі, само серед безконечностей лісових, серед височенних донебесних гір, та й вигукує на всі простори, аж відляски йдуть, аж нявки і люзони з-під каменя визирають, розцікавлені, і змовляються утопити колись гівчинише.

Ти, Сувора Ріко! Чому не сміешся ніколи? Чому нема ласки на твоїх устах? Чому все напружені брови і вся ти скора до гніву? Чому в одній хвилі можеш розсердитися, почорніти, зашуміти грізно і невмолимо і повалити гори за горами, ревучи, роскриваючи пащі-безодні і похлинаючи все живе. Ей, страшно дивитись тогди на тебе, як кидаєшся потворою на береги, пів-гори за одним зубом вигризаєш і валиш у спінене море, і з'їдаєш, і далі летиш, і гремиш, і ревеш, і хмари лякаєш.

І тоді шум твій стягає гуцулів з усіх кічер. Ідуть і йдуть, мов за чарівним голосом, становляться безмовно поздовш берегів і дивляться. Тільки дивляться отупілими очима в схвильовані безодні, не говорючи ні слова, мов би не бачуть, як Ти руйнуєш їх працю, їх надії, їх все. Без єдиного слова і руху стоять, лиш зітхають иноді та иноді хрестяться. А то ще жінка якась заведе-заведе, а потім умовкне одразу... І знов стоять всі в упокоренім мовчаню.

Стоять моцні гуцули, закамянівши в різьблених постатях, моцно стискаючи бартки. І діди повиповзали, шепочуть молитви старим богам і слезавими очима ворожать по якихось їм тільки самих відомих признаках — чи довго ще в гніву буде рідна Ріка, джерело життя й істнования гуцульського.

А Ріка росте, випинає брудну могутну спину, валить каміннє по днищу, мов громи бють. Несуться в безладі ковбки, розбиті дараби, хати, бѣрі, воринє, кашиці, корчі... А он корову перевертає в кипучих хвилях, б'є об каміннє, захлисає водою. Жалібний рик переривисто несеться по-над каламутною водою і велика рогата голова то покажеться між гребінями, то сховається знов. І застогне, заколишеться товпа на березі, баби простягають руки до своєї голубані. А її вже перевернуло, ударивши об величезний камінь, несе на стромѝ. Ухопилася передніми ногами за ковбки, ревнула, — а тут налітає з-заду розтріпана та́лба другарів; тюкнула в тімє, змняцкала, забила під стромѝ, завалила, загреміла... Здвигнулася гора хвиль на цім місци, а Ріка вже кинулася у другий бік, ще нищити, ще шукати крівавої поживи. О, Боже-Кровожерче! змилуйся над нами!

І довго потім не остигаєш з гніву, Дика Ріко. Вже сонце примилюється і лащиться, заглядаючи в кожну твою глибинь, вже гори яснозеленіють і дивуються — невже щось змінилося на світі? Уже мурашкують люде берегами, щось тягнучи, щось переволочуючи, щось засипаючи — сліди гніву Твого нищать, о Гнівная Ріко. Вже й Тобі час би змилосердитися, улагоднитись. Вже ж пожерла єси жертву свою і димом молень людських наситилася єси. Нехай же наступить уже велике умилостивленнє Твоє.

Але Ти не хочеш. Довго брів не роздвигаєш зсунених, довго морщиш чоло і уриваєш ще там і там по клаптику. Хочеш до останку показати силу свою, хочеш до землі прибити гордого царя природи — чоловіка.

Але чекай, Злобна Ріко! Вже недовго тобі лякати бідного гуцула дикістю стихії. Чекай! Прийдуть до тебе інші люде, в новому залізю нові рицарі і окують тебе, Черемоше, каменем і залізом і новим ще, невідомим тобі путом, міцнішим від зеліз. І сосци питающії тебе истощать, і пізнають

твої тайни Чорногірські, і станеш ти послушною, як дитина. Смирно потечеш в твердою рукою ще на папері окреслених берегах, будеш розбуватися в будень і убиратися в свято, і ніхто вже не буде боятися гніву твого.

Посмирнієш! Надпиляють тобі зуби, уріжуть нігтів, начеплять каганець. Плакати будеш, Черемоше, скований оганьблений Черемоше. Плакати будеш по тих часах неповоротних, коли був лиш ти та гуцул і боролися ви оден з одним, і підстерігали, і тішилися, коли одному удавалося побороти другого. Плакати будеш по тих часах неповоротних, коли боги ще ходили помежи люде, коли красоти небес не поділили ще на кляси і натхненнє брав поет безпосередно від Матері-Природи.

Гей! Так ірви ж береги, Черемоше, вали гори, зоставляй великий спомин по собі! Може з твоєї хвилі зробиться поет тобі і зуміє могутним, як Ти, словом затрясти камяним вінцем непорушним гір твоїх і показати світові цілому невиту Красоту їх! І світ здивується тоді, і упаде на коліна, і поклониться — Гуцульській Цариці і Цареви Гуцульському!

ТРЕМБІТА.

З самого раня мрєчі залягли гори. Бог знає звідки, Бог знає з якого бездонного моря сунуть і сунуть і сунуть безшумним двигом білі гори димів і укривають кічеру за кічеров, розстилаються по далеких долинах, спускаються все нижче і нижче. Обірветься шмат білої безвладної піни і повисне на смереках, а ти дивуєшся — чому воно не паде.

Небо сіре-сіре, безнадійне. Здається тої сірости десь непереможна глибінь незглубима. І не рухається, ні звідки не приходить, нікуда й не тікає, лиш стоїть бездонним, безцвітним болотом над головою і грозить щохвилинним дощем.

А мрєчі все повзуть і повзуть. Затягають, устилають собою все, заповняють просторінь між небом і контурами гір — і от вже нічого не видко: ні верхів, ні лісів, ні скель,

лиш море непроглядної білости, пустиня безбережна. Можеш напружувати зір як хочеш, поширяти очі — нічого не побачиш в тій битій стіні безважної ваги. Всі звуки погинули, потопли в сій імлі і ніщо її не розірве, не роздасть, ніщо з неї не вирветься. Стоїш безпорадний серед неї і боїшся ступити крок: а може там безодня під твоїми ногами? а може ворог притаївся і, оскаливши зуби, тримає ніж?

І нараз — мельодия.....

Звідки?.. Хто грає?

Боже, яка сумна повязь звуків? Мов скріпив хто гуцульські солоні сльози у каміньчики маленькі і от ними грає в сім сірім тумані. І вяжуться знов, і летять, летять, зливаються з морем білим і стають його нерозривною частею. І от уже колишеться воно, біле море, разом з мельодиєю, от уже журиться і плаче разом з нею.

— Що се?.. Що се за звуки? — питається душа тосклива.

Се гуцульська трембіта. Се стародавній подарунок минулих гірських людей своїм нащадкам, се єдина лучність поколінь. На сій трембіті в сих горах грали тисячу літ тому. І так само тоді стояли сі ж самі гори, і так само повзли мрєчі, і так само шумів і злостився внизу блідий Черемош.

Хтось умер...

В самітній, мрєчами затягненій хаті десь на середині гори хтось умер. Конав на постелі, благальним зором дивився у малесеньке віконечко, єдину плямку світла в курній хаті. Просив води, а подати було нікому, бо всі на кішні, маленька внука десь порося годує на дворі.

Так і сконав. Ударився сухими ліктями об голі дошки, бо ліжник сповз, закинув голову, захрипів і вмер. Вилетіла душа зі старого спрацьованого тіла, забилася, затріпотіла білосніжними крильцятами під чорно-смолевою стелею хати і, знайшовши десь щілинку, вилетіла на простір.

Прибігла внучка, обізвалася до діда, а дід мовчить. Звисла рука з постелі, але дивна якась та рука... мов би зелена чи чорна. І хотілося дитині торкнутися тої руки, але обняв відразу жах, кулею вискочило дівча у двері й пігнало до ґеді на царинку.

— Ґєдику, ґєдику... Шош ґідо нічьо не говорит!

— Може спют, — каже ґєдя, бючи островєницю.

— Ци не минули си? — трівожно обізвалася молодиця і відразу перестала згрібати полиг.

– Та й шо... То, ади, таке...

Лишили сіно, пішли т' хаті. Дідо направду спочіли. Лице стало тверде, суворе. В хаті якось посумніло, запечалилося. Молодичка — вона ж ще така молода, от'ік дитина — перелякалася й тільки хрестилася. Ґазда вклєкнув, казав і жінці вклєкнути і помолитися за помершу ґідову душу.

— Треба боже кіло файно зложити.

Але молодиця вся пригорнулася до чоловіка і шепотіла:

— Ой Васильчіку солоденький... Я си бою... Я би не приступила...

Мовчки узяв Василь трембіту і вийшов з хати. Широко поставив ноги, підняв довгу, ще прадідівську дуду і, напру живши всіма мускулами, затрембітав.

І понеслися жалібно-дивні звуки в густому тумані, в безвістну потоплу далечінь, і понесли зі собою гуцульський жаль. Ударилися об одну кічєру, об другу, вернулися і почали літати доокола, мов стадо невидимих голубів.

Хто йшов дорогою — станув, перехрестився і зітхнув до Бога. Вийде гуцул з хати, прислухається і зговорит відтак до жінки.

— Дмитреюк старий си впокоїв. Пара! Ци є сьвічьки сукані?

ГУЦУЛ.

Дивися на нього як він рубає. Яка сила і краса розмаху, яка безліч рухів, завше зручних, завше потрібних, віками обрахованих, що від батька до сина переходять!

Сокира грає й співає у нього в руках. Він усе робить нею, мов би то була третя рука. Впаде тріска у воду — ловить її сокирою; треба присунути бервено — теж со-

кирою, а коли кінчає роботу — як зручно перекине оту зелізну свою помічницю на згиб лівої руки: у нього кожна часть тіла для сокири пристосована.

За те й дерево виходить з-під гуцульської сокири як гибльоване. На закінченнє завше додасть пару-другу штрихів, як маляр до картини; потім кине сокиру так, що вона встромиться носом у самий вершок смереки.

Бо гуцул від самого уродження коло сокири: його колиску навіть ґедя бартков колисав. Ще воно їсти не уміло, а вже сокирою на порозі щось стругало, поки мати не дала ляпанців:

— На порозі? На порозі тобі місце?

Не це її обурювало, що сокиру взяв, а те що не знає властивого місця.

І всюда гуцул зручний, легкий, звинний. Летять в шаленім бігу ковбки водою, — а він перебігає по тім живім мості ріку. А був оден такий, що на ковбок у ризах сів верхи і злетів униз на такім бігу, що дерево в порох розлітається, коли вдариться об що.

І любить силу гуцул, любить її в усім. Як зустрічається з вами, то не витає вас тендітно-мягким „добриднем", котрим мов би духів яких лихих хотів відогнати від твого дня та накликати добрих, аби вони тобі, безсилому, помогли. Ні, гуцул каже: „Єк дужі"? Отже чи є силонька в грудях, чи здолаєте самі пометати ворогів під ноги.

Гуслєнку споживає таку, що сидиш ти на третім верху, а й то тобі, дивлючися на гуцульский сніданок, очі рогом лізуть та оскома зуби дре — таке воно кисле. А гуцулови саме тоді в смак. Голову у неділю мастит таков оливов, що за два ланци чути. Приходить до аптеки, просить: „дайте мині цукорків. Отих, гуцулских". Гадаєш собі — що то за цукерки такі спеціяльні? А то так воно й є: спритний аптекар сам готовить їх з имбірю та мабуть перцю і ще багатьох подібних делікатесів. То як укинеш такий цукерок у рот, то мов десять котів тобі заскребуть у горлянці.

Та шо! Навіть до гарбати гуцул додає перцю.

— Бо то, ади, вна, тота гарбата йкас... делікатна дуже, шо й не чути її — ци віпив ци нє. А йк віпорожнютці

голубці з горшка та у тім гарбата си запарит та добре ю перцем приправит ци — о, тогди вже май смак инакший.

І до нахти візьме гуцул та й докине перцю!

— Ає! Бо то моцніша нахта стає ви' того та й горит тогди востро.

Отакже „востро" він і жиє. Як робить — то гостро робить: винесе такий терьх муки на свій верьх, шо у коня спина вигинається; на шаленій воді зіпре дарабу цілу грудьми та ще й каже: „тут нема того шо „нема сили" — лиш мусит бути"!

Але вже як і не робити, то також потрафить. Перележить калюхом д'горі і днину й дві, а як Госпіть даст, то й тиждень Божий.

І любить теж гостро, на всі боки гостро. Любаску лупцює не жаліючи, бо не жаліючи й пестить. Міри в любови не знає та ще й виспівує:

Болє мене руки, ноги,
Болє мене кости —
Та най би вже вид роботи,
А то вид любости.

А вже найвострійше то б'ється гуцул. Ой і дико, ой і не по-людськи, а по-гуцульськи б'ється! Гремить топірцем в груди — в груди, в голову — в голову, вже не дивиться і не хоче дивитися.

— Мій креминар, а твоя смерькь! — от тобі й уся фільозофія.

І боязливо кліпаючи очима, стоїть десь у куті захожий бойко та глядає мишєчої ґерки аби тікати спередь цего бою лютого, спередь сеї битви кентаврів.

Але за теж і терпить гуцул біль, як ніхто! Двацєть лєхів здохнут, нім гуцула засвербит. З розваленою на двоє чашкою, весь облятий, об'юшений кровю, з поломаними ребрами, з роздавленими під общасами грудьми — він схопиться, як демон червоний, і знов і знов кидається у бій і валить топірцем направо-наліво, аж поки не вкриють його бартками та кіллєм, аж поки не сядуть на нім десять душ, не скрутять вязи, не вдушать, навалившися всіма тілами.

ЛЬВІВСЬКА БІБЛІОТЕКА
АН УРСР
№ В-

А й потім, коли переночує він так, плаваючи у власній крові, та загорнуть його у ліжник і віднесуть полем десь аж „до в село“, коли прийде лікарь і безнадійно почне порпатися в обнаженім мозку, витягаючи шматки костей, гуцул не простогне, не двигнеться мускулом і — на перекір всяким медицинам, на злість лікареви, касуючи всякі поняття учених людей про витреваліcть людської породи — виздоровіє!

Ой бойовничий народ, бойовничий, нема шо казати!

І дивишся на сю гостру енергію, на сю непогамовану завзятість, на сю витреваліcть казкову — і гадаєш собі: і так то все пропаде? І не запише сей нарід свого сліду в історії людськости? І згине даремно ся безумна, захоплююча, пориваюча енергія??

Так... Згине, пропаде і сліду не зоставить. Бо культура будується двома частинами тіла: тою, якою людина думає і тою, на якій сидить. І ті народи, які багато думають, і ті, що витревало сидять — ті побудують собі високий палац культури. Серед них ще сяде третий — хам. А ти, гуцуле, шапку знявши, за дверима будеш стояти.

ГНАТ ХОТКЕВИЧ.

ОТРУТА.

Соловейка спів каскадний,
Млосні пахощі акацій —
Вводять душу в світ принадний,
В грішний світ галюцінацій...

Чую сміх чийсь і диханнє...
Поцілунків ніжні згуки...
Мов шепоче хтось признанне,
Простяга з мольбою руки...

Зорі, зорі! Дайте сили
Хоч на мент один заснути!...
Ні, не треба! Де ти мила?
Дай любови, дай отрути!

Я. Мамонтов.

ЕТЮД.

(Ю. Г. Н—ій на спомин).

Ридають звуки скрипки. Протяжні, високі, тужливі... Смичок свобідно йде по струнах вгору і до низу... Струни плачуть, струни просять, затихають і знов пробуджуються під довгою ласкою смичка... Струни під сурдінкою, і туга наче десь далеко співає, наче скиглить жалібно там, в грудях, в глибині самої душі, а наверх, на волю не визволитись їй. І вдвоє тужливіші мінорні звуки, і подвійна вага налягає від замкненої в серцю туги...

Але рука його працює любовно і радісно. Пальці твердо притискають струни, наче б наболілі місця серця і звуки родяться чисті, без вибрації, але трівожні; родяться й пливуть по кімнаті, насичують собою атмосферу, проповзають у груди, тиснуть її і отруюють серце... Туга й сум обхоплюють істоту і несуть безборонно на човен, що гойдається на хвилях невідомости і одпливають від берега в темну далечінь...

Вона аккомпанірує на п'янино. Білі, тонкі пальці, прикрашені тільки одним перстнем памяти, лягають на жовтоваті клавиші і родять звуки. І невідомо чи звучить п'янино од притиску її пальців, чи її делікатне, ніжне, сладостне тіло од доторку до холодного, твердого, кістяного клавиша... Але оксамитові, соковиті і властні звуки пливуть та обвивають її біле чоло, як пишні, чорні коси — її голову... затуляють очі тканиною суму і здвигають губи, бліді та тонкі в цілковиту мовчанку...

Сидить вона, наче призначена жертва, на мягкому пуфі і вдаряє, вдаряє по клавишам. І з кожним crescendo зростає біль серця, збільшується страх в грудях і німа туга, наче безмежність степу, стелеться, шириться і здвигається вкруг переляканої думки... Але переходячи в спокійне moderato — втихомирує, полегшує біль грудей і вся вона тоді, наче погружає свої втомлені члени в прохолоду тихого сну...

Вона грає, але не на клавишах п'янино, а на струнах своєї душі і через те такі скорбні звуки тої гри, через те боляче лягають вони на серце, і пекуча, безкрайя туга плине сльозами з очей, глибокими зітханями з грудей і смертельною втомою з цілого тіла... Але грає вона дальше покірно й охоче віддає себе на муки... Не виявляє себе, не посіє й зерна сумніву... Її муки — її тайна...

Зіграли і мертва блідість впала на обличча її, обличча красиве, молоде...

— Дякую!.. — промовив хтось з них.

І піднеслась вона. Хиткою, нетвердою ступою пішла до канапи й присіла, одкинувши втомлену голову на спинку її. Мовчала вона, мовчали жовтоваті клавиші одчиненого п'янино, мовчали й струни туго-натянуті його скрипки. І тільки ходив він по кімнаті, а кроки його швидкі вносили якийсь такт у вихор дикий думок і почувань його. Але такт цей не поневолив її і не оживив зівялого струмка її переживань...

Не рухалась вона... І нерухомим стояв замислений філодендрин за канапою, над нею склонившись. Нерухомою була вся її істота, як наче застигла у споминах минулого. І сама туга та сум народжені звуками серця її — застигли й оніміли. Тільки він вештався, товкся з кутка в куток... І несподівано зостановився та звернувся до неї зі словами запиту, наче деревяними і жорстокими безкраю:

— А тепер приємно вернутись до перерваної балачки... Признаючи домінируюче значіннє питання про духовне в шлюбнім житті, я не можу відмовитись і того, щоб не признати важливости і питання про матеріяльне... Питаннє про гроші має за собою стільки ж права на увагу, як і питаннє про любов. Бо-ж та чи инша кількість тисяч вашого віна чи не рівноважна степені інтензивности вашого чуття в коханні... Одно друге не замінить... І щастя шлюбу — в рівній і прогресіруючій належности їх обох... Чи не правда, Юлія Миколаївна?..

Але питаннє закамяніло ще в повітрі і кинуте в неї примусило її болізно здрігнутись і на мент підняти втомлену голову. Вона все ж таки мовчала...

— Чи не правда, collega?.. — звернувся він до мене з тим, чого шукав у неї. Чого сподівався од неї, як знака розуміння і солідарности її, в його брудних міркуваннях.

— Не правда!.. — різко відмовив я, більше з почуття гидоцтва і недружелюбства до холодного, камяного обличча, до ціничного тону балачки і хитро-солоденьких поглядів його...

— Не правда?.. Дивно...

І я й на далі зостався при боці, щоби міг безборонно слідкувати за кожним рухом її тіла, здавалось, за кожним відрухом нерва, думки і чуття... Вона була наче під шклом моїх спостережінь, збільшеним потайним чуттєм любови і через те бачив я її так ясно і непомилково, наче сілует колосального храму на фоні вечірнього неба...

Впертим поглядом своїм я наче зіллявся з нею, з її душою, наче жив її життєм, а тому міг слідкувати крок за кроком її думок, її життя в глибині душі, в тайниках її серця. Я власне непомічений нею тут в її кімнаті, міг бути непоміченим й там, а через це сміло і впевнено ступав в глиб невідому, в далечінь прецікаву...

І нове питаннє нахабства і безсоромности його пробудило і вернуло до дійсности її, до гірької, болісної дійсности... Але як і раніше просто і мовчазно приймала се і як раніше милостиво розрішала йому встромляти колючки своєї безтямної балачки в своє серце... А поруч з тим також просто випускала з душі своєї на волю білих голубів суму свого...

Я мовчав і слідкував за нею... Бачив, як шляхетно й красиво виглядало її личко під тонкою вуалькою страждання; як пламеніла туга й скорбь на дні її глибоких, чорних очей; як міцно були стиснуті її тонкі, безкровно-бліді уста... А піднесе вона погляд свій, то, не маючи сили винести його, я одвернусь у другий бік і бачу на різьбленім столику її високу бутонєрку. Ця бутонєрка колись і нераз так нервувала мене пишними букетами чужої уваги!.. А зараз... наче як спомин колишнього, стоїть з одною обсмиканою, обірваною, ненатуральною трояндою...

— Яке дивне сполученнє, яка тісна звязь між ними, — думаю я...

І вірю своїм думкам, що це так...

— Троянда, що згубила свої чарівні пелюстки і ся дівчина, що втратила найкращі дні своєї молодости...

Так!... Бо не дивилась би вона сумно на окружнє, не схиляла би так низько своєї гордої, молодої голови. Не зливала би вона в одну скорбну лінію круг уст своїх. Не шукала би випадку, щоби склонити свою втомлену головку, закрити очі на все вкруг себи, а положивши головку — не підіймала би глибокими зітханями високу, дівочу грудь свою...

Балачка не рівної для обидвох боків цікавости тягнеться пів-години. Вона втомлена смертельно, вона зівяла, нече пишна квітка під огненими промінями полуденого сонця, а він не взнав чого хотів... Вона сторониться од його, наче прохолода од промінів сонця, але він не розуміє того і... мучить душу, шматує тіло її.

Накінець догадався!.. Прощається і виходить... Я зостаюсь один з нею в кімнаті, наче в цілім світі, світі складних переживань і цікавих відношень утворених може й моєю фантазією... в моїм світі. Я єдиний щасливець дивлюсь на неї і вкупі з нею дихаю одним повітрєм...

Повернулась, випроводивши його, і безмовна всілась, підібгавши ноги, у затишному кутку канапи... На коліна їй скочив фокс-тер'єр і вигідно примостився тут дрімати. Лінивою, ніжною і маленькою рукою гладить вона пса і, опустивши, наче оксамитові занавіски, вії свої — мовчить і не бачить нічого...

І здається мені здалека, з темного кутка моєго, що сняться їй жагучі ласки минулого, розруйнованого байдужним часом, що знає вона не одну тугу, сум та страждання, але й ясні хвилини мрій, радість, красу й пахощі кохання, очарованнє швидкоминучої сьогочасности, її хміль і силу... Що колись-то, може бути й не так давно, вона своєю жвавою і збиточною рукою ніжила тверду руку мужчини і горіли тоді очі її, наче небо в час схода сонця; і уста вохкі й соковиті цокотали йому тоді, наче мілкі камінчики під ласкою хвилі морської; і лице мінилось фарбами, наче палітра в руках меткого майстра...

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ.

І здавалось мені, що мабуть знає вона то, що не заховати їй од мене тайни своєї, не потаїти думок своїх од моєго бистрого ока. І мовчала вона, наче з думкою не заважати мені читати її скорбну душу, не розривати моїх складних думок і комбінацій їх... А в мовчанці своїй була прекрасна, наче статуя вирізблена з мармуру рукою ловкого ваятеля: головка похилена в замисленю на пястук руки, а другою — гладить пса...

А я заздрів щастю того пса, я горів нестримним бажанням говорити їй, говорити голосно, з болістю і пафосом в голосі про свою покірність лихій долі моїй, про внутрішні знищуючі мене бажання любити її і про страх свій, позорний і соромливий страх полюбити її. Я поривався сказать їй, вже неголосно, якимось потайним шопотом, що я, я один тільки розумію любов, я один тільки знаю її ріжнокольорову і благозвучну; я один зумію ростелити перед нею дивну пелену щастя і окутати її наболілу душу спокоєм; я один дам їй ласку без страждання і страждання без лиха... Я бажав тоді нахабно і властно зігнати пса і покласти свою божевільну голову на її коліна, щоб вона бачила всю покірність їй, щоб поглянула яким пламінем страсти обхоплена вона, — але не міг я й пальцем двинути, не міг і слова одного вимовить...

І, мов жебряк, я біг за нею, за її швидким льотом споминів колишнього щастя, і в порохах, і в спокійній неувазі її — кричав і просив одного тільки погляда виключно для мене, одної тільки мізерної, непотрібної їй монетки любви й ласки... А вона горда, горда мов цариця і глуха, як самозадоволення, летіла далі й далі в безмежному степу байдужости на праздник радісний з ним, котрий перехопив її увагу, розбив її серце, ограбив її душу...

Там, здавалось їй, зоставила вона все своє найкращее, там життє її вигравало, мов дивна флейта Пана, там радість життя пінилась, мов келех заморського вина... І немає її зараз тут, і не бачить вона мене, котрий став навколюшки перед нею з молитвою, мене втомленого в безконечному шуканні її... Я непомітний їй, я чужий і далекий... Але ні!..

— Ви не претендуєте, що я мовчу?.. вибачте... мені так легше...

— Я?!..

Але питаннє моє зосталось в грудях моїх. Бо я був занадто щедро обдарований нею за свою віру і своє шуканнє. Я був обсипаний ріжноманітною втіхою, мов на святі Весни — багатим дощем квітів ріжних пахощів і кольорів... Я був щасливий тим, що знає вона про мою присутність тут, що вона не забула про моє істнованнє взагалі... Мені здавалось, що я багатий вже її увагою незвичайною, я щасливий її любовю тихою, а люблю я її, мов мрію свою, котра полонила мою думку, моє серце...

Я в незвичайному стані... Моя душа роскололась на три частки і починаю я трьома способами славити її: я зарисовую, сидячи перед нею, фарбами своєї памяти її славний дівочий образ; в тихому мовчанню я починаю складати їй блискучі казки своєю вільною фантазією і цілою істотою своєю я награю їй в своїй нерухомости нечувані арії любови і захвату. І тепер тільки я знаю, що богатий я, мов небо зорями її увагою, і наче жебрак останній — бідний її ласкою...

І тоді підіймає вона мягкі вії очей своїх і мило, мов ніга літнього вечора, осипає мене сяйвом зорів своїх. Мене... мене... І наче безодня океану беру я в свою душу всю її прекрасну і милосердну, щоб однести до дому обережно й любовно...

А там, оддалеки згорить моє серце і виплавить страсть мою в дзвінкий і чистий ґимн любови. Я, цілком охоплений пламенем натхнення, згорю, щоб возродитись з попілу, мов дивний фенікс, соковитим, світлим і огненим акордом моєї нової пісні. Я охмілію од любови і щастє моє розпростореться, наче туман ріки в широкій долині. І проспіваю я нову пісню, пісню щастя закоханного, пісню ясної мрії, пісню страждання й суму, любови й страху...

А складу я пісню свою і заберу тоді з собою, з тайника душі моєї винесу і принесу до неї та проспіваю біля ніг її свою пісню радости й журби. І пісня моя сміла й горда своїм дзвоном розскаже те, чого не спроможен був сказать їй я...

Оповість їй казку-повість бідного поета. Про смілі мрії кохання, про ясні надії побачень. Про сонце щастя, про птахів радости, та квіти ніги й ласки. І розверне пісня таємний покров на грудях моїх і брязне ключем в замкові серця мого, і тоді, мов дзвін струмка, наче сяйво алмазу, як пісня солов'я — поллється свобідна струя довго-стриманої страсти... Любові моєї.

І пісня одваги пробренить і замовкне в тихому сподіванню її одзвука... А слово її або словом життя буде, або... громом смерти...

Я мовчу і чекаю... І знов пробудилась вона од забуття і вернула мене назад до дійсности.

— Ааа... ви ще тут?.. Мені так приємно з вами... я почуваю себе вільною, не обовязаною говорити з вами... Але... вибачайте... я така втомлена, що потрібую спочинку... Я ляжу... Бувайте здорові!..

Протягла свою руку. Я потиснув машинально і швидко одягся... А в грудях щось здіймалося, зперало віддих і тиснуло горло...

— Заходьте, коли будете вільні... — і так тихо, звабливо вклонилася мені...

— Дякую... — промимрів і скорше за двері, на улицю...

Тут вільно потекли мої сльози і образа викликала обіцянку ніколи більше не ходити туди, де вже хтось протоптав стежечку... А в середині барабанили сльози об пусте моє серце і завивала люта самотність...

ПАВЛО БОГАЦЬКИЙ.

КАЗКА ПРО ЩАСТЯ

Жив собі колись на світі Заможний Хазяїн. А що був він заможним, то не було йому чого по світах мандрувать: сидів він собі та їв, та спав — ото й по всьому.

Часом у небі пролітали журавлі і кричали — ніби в срібні сурми трубили — кликали його в небо, в далечінь. Але Хазяїн сміявся й одповідав їм:

„нащо́ мені летіть у небо, в далечінь, як я й тут маю й що́ ззісти, і випить, маю в що і вдягтись... Я й так щасливий".

І він, не слухаючи зазивань журавлів, спокійненько їв собі вареники і інколи попивав смашне вино.

Часом соловейко у кущах росповідав йому про роскішні, привабні краї, і про те, що він бачив у тих краях; росповідав про Любов, у якої крила з рожевого огню, і тіло з огню золотого, і яка сяє наче Жар-Птиця. Часом молода берізка шептала Заможному Хазяїнові: „глянь, яке чисте, яке вабливе небо... як я рвусь туди своїм зеленим листом, як простягаю туди свої білі руки!.."

Часом — коли в небі збіралися на герць Лицарі-Хмари і починали гратись своїми огненими мечами-блискавками — брязкіт тих мечів казав Заможному Хазяїнові про роскіш боротьби, про Красу одваги... Часом місяць простягав до Заможного Хазяїна свої прозорі руки, обвивав його ними й казав йому:

„летім, летім в необмежені простори, де роскинула свої крила цариця всесвіту — Воля, де цвітуть небесні квіти-зорі"...

Часом ластівка, черкаючи крилом по дзеркальній зверхні води, щебетала Заможному Хазяїнові про красу гордого поривання в чужу стихію, про красу буйного ро́змаху, про красу легкого й сміливого захвату...

Але Хазяїн сміявся з усього того, байдужо їв вареники і запивав їх смашним вином. І думав, що він щасливий.

Та иноді — це бувало рідко — до його прилітала чудна, невидима птиця, і хоч була вона невидима, але він її легко пізнавав, бо вона завше співала одної пісні. Та птиця звалася Нудьгою.

Коли вона прилітала, Хазяїн робився неспокійним, не міг більше їсти смашних варенників або що; у його душі дзвеніли нові струни... і Хазяїнові хотілось чомусь плакать. Тоді він випивав далеко більше, ніж звичайно, вина... — пив, поки голови не сповняв синій чад, поки в забутті не падав на землю.

. . . . . .

А по де-якім часі знов сидів супокійно, їв собі щось смашно і сміявся з неба, з журавлів, соловейків, берізки.

Спав звичайно Заможний Хазяїн добре. Він не бачив ні дивних ясних снів, що приносять нам часом Добрі Чарівники, ні страшних снів, що приносять нам иноді Злі Чарівники. Він спав зовсім безтурботно і як йому й що снилось колись, то то була яка-небудь смашна страва або-що.

Але одної ночі йому чогось не спалось. За вікном Соловей розсказував, що ввечері бачив він закоханих і чув мелодію поцілунків, і що він не може забути про те. Місяць крізь вікно простягав прозорі руки й казав:

„летім в далину!“

А Нудьга сиділа на чолі і співала всім нам знайому пісню, що нагадує кигиканнє чайки.

І раптом у світлицю ввійшов якийсь дивної краси Світлий Юнак і сказав Хазяїнові:

„Іди за мною“...

І почув Хазяїн, що він мусить піти за Юнаком, і пішов за ним. І вивів його Юнак на високу гору, і, показуючи йому незміриму велич світу, росповів про необсяжну силу життя, про красу божественного захвату Життям.

Хазяїн з жадобою дивився й слухав, а потім сказав:

„Так... я бачу, яке смішне і гидке було моє життє. Але що ж мушу я зробить, щоб зазнать хоч на одну хвилину того божественного захвату, про який говориш ти?..“

І мовив світлий Юнак:

„Ти — грішник. Ти не знав чуття жалю й любови, ти сміявся з жалю і знущався з любови. Ти не знав також гордого гніву й огненної Ненависти. Ти думав, що все життя — в твоїх варениках. Але як ти хочеш зазнати хоч одну хвилину божественного захвату, кинься з цеї гори вниз... Тебе розіб'є там гостре каміннє, але летючи ти почуєш Красу буйної одваги, красу польота, красу неба: бо на кілька хвилин у тебе вироструть крила"...

Так казав Юнак, і його слова нагадували брязкіт огненних мечів блискавок.

Але Хазяїн не кинувся з гори, а пішов до дому, кажучу, що краще буде він їсти вареники і запивати їх смашним вином, ніж має розбиватьсяпо власній волі об гостре каміннє.

В день він навіть сміявся зі своїх мрій і з Юнака.

Але вночі він не міг заснуть і Світлий Юнак знов приходив до його й розсказував йому про великий всесвіт і кликав його хоч раз зазнати божественного захвату.

І так пройшло багато днів. Що-ночі приходив Юнак до Заможного Хазяїна і шептав йому, і співав йому, і манив його. Мучився Хазяїн, але не мав ще одваги кинуться з гори.

В-день ще й досі взивав він себе „щасливим", але Нудьга иноді тепер сідала і в-день на його чолі і починала всім нам знайому пісню, що нагадує кигикання чайки.

Висока гора мліла в обіймах місяця.

На вершині стояв Світлий Юнак, а біля його в муках нерішучости схилився Заможний Хазяїн.

Раптом очі Хазяїна блиснули тисячу переливних огнів, і він кинувся з гори.

В той же мент почув він, що в його виросли крила, і широко розправив він їх в повітрі...

І зрозумів він, що почуває Соловей, співаючи в темних кущах, і що почуває жайворонок, в'ючись над зеленим полем. Зрозумів він, про що трубили в срібні сурми журавлі, і почув красу буйного розмаху, безумної одваги,

опяніння життям з його безкраїми роскошами, Красу гордої міці... і зазнав Заможний Хазяїн божественого захвату...

Але по хвилі крила його одпали, і впав він на гостре колюче каміннє — розбився.

Світлий Юнак десь ісчез-розстав у передрозсвітнім Тумані.

А на місті, де впав Хазяїн, виріс кущ, покритий білорожевим цвітом. Серед того цвіту сидить пташка, і підставляє шовкові груди вільному вітрові, і співає про безкрайність всесвіту і безмежність Краси.

МАКСИМ РИЛЬСЬКИЙ.

(Х. О. Алчевській).

Якийсь фатум страшний звисає наді мною
І все життя моє кудись мене веде —
Куди — не знаю я — він все мовчить зо мною,
Упертий... мовчазний... Не спиниться ніде...
А скільки раз огнем мої горіли очі
І я кричав йому: „Спинись, спинися тут!
„Тут ріже ясний день страшну темряву ночі
„І квіти пишнії в моїй душі цвітуть...
„Он, бач: на обрій життя мого страшного
„Зоря жаданная, палючая встає;
„Вона іде сюди... непоміча нікого...
„І чую я — Вона — то... щастячко моє!..
„Я довго ждав її... Спинись!.. Я йти не хочу!..
„Пусти! Я хочу щастя... Щастя хочу я!!!
„Я з нею смуток свій, трівогу залоскочу...
„О, йди ж... іди скоріш, коханая моя!!!“
І підніма зоря свої злотисті вії,
І погляд ясний свій спиняє на мені;
І розцвітають знов мої завмерлі мрії;
Встають пісні мої весняні, голосні...
А Він стоїть страшний і клацає зубами,
Напружився — крок один — і цвіт марніє мій...
І знов веде мене долинами, горбами...
Ридає лютий жаль в душі моїй смутній!..

Автоном Худоба.

ЯКІВ ВАССЕРМАН.

ЛІТЕРАТ[1]).

Літерат як трибун.

Найчастіше він виростає серед тісних відносин і знає нужду, як матеріяльну так і моральну. Дві річі його винесли: його амбіція і слово. Його амбіція була спочатку тільки зверхною, він стремів до поправи соціяльного становища, але відтак через духовні струї він став більше благородним і збочив з дороги, бо служба для слова єсть панщиною, яка не допускає до ніякої насолоди життєм. Так бавиться та амбіція з тим, що її має в собі, як блудне світло з мандрівником.

Звязана цілями душа не може розвинути крил, але вона єсть для духа двигаючою силою, подібно як мотор зрушений здавленою парою.

Літерат як трибун єсть психольог дійсности; він єсть оратор і пропаґандист; хорунжій всього нового; обсерватор, який доходить до непомильних висновків; альхіміст несподіванок і мораліст користування; він йде ще далі по-за абсурдне, викривлює тривіяльне, противиться всьому, що єсть очевидне; він заперечує все особливе, де воно тішиться признанням, і проповідує про ґенія до тої години, коли ґеній зовсім вже розвивається. Він єсть майстром приноровлення, аґітатором тупих, поліцією бунтівників, підпалячем і лікарем; він єсть всім у всьому. Поміж двома днями він стоїть прикований до одної хвилі, не думаючи про попередну, не можучи задержати теперішньої, не знаючи про слідуючу. Він як капітан пассажирського паровика; при кожній їзді инші люде довкола його, ніколи не настроєні однаково, ніколи не зібрані до себе, ніколи такі, щоб знали його з попередньої їзди; всі передпосилки свого чину і своїх сил він мусить за кожним разом на ново

[1]) Див. „Укр. Хата“ кн. № 4—5.

експонувати. Зміна пасажирів довершується серед безперестанного ломання сотворених договорів та угоди, серед безперестаної зміни норм та форм.

Що він приносить з собою, се його особа; її пригадуємо собі добре. Властиво кажучи це імя, яке має вагу і голос, яке приносить з собою атмосферу страху, приказу, авторітету, пристрасти. Чин приписується імені, особа через чин переходить далі.

Хто більш від його нещасливий? Вимушувати довірре, здобувати собі признаннє, симпатію та приязнь з ужиттєм всіх сил духа, щоби знов все стратити, як тільки почнеться новий день. Все так само як на початку він мусить знаходити собі місце і наражуватися, все з усім розмахом, або, що єсть не менше руйнуючим, з жестом всього розмаху. І без того жесту він був би зруйнований, висмоктаний та випорожнений, бо всесторонність задач, які він має виконати, і розбіжність інтересів, які зібрати, заспокоїти і залагодити єсть його найважнійшою місією, примушують його зараз же назад віддати те, що він дістає. Творча людина не стає убогою, її відживлюють глубокі корені; її дійсна індівідуальність живе індівідуальністю містично-фіктивною. І її самота єсть тільки фіктивною, бо вона має постать, яка її остається вірною, навіть коли її ніяке ухо не чує і ніяке око не бачить. Реальність єсть тільки алєґорією для неї; вона ж другий раз творить світ.

Зовсім противно їй літерат-трибун найсамотніший з усіх людей, зовсім прикований до самого себе, зовсім відірваний від світа. Що його хоронить та потішає, що чинить його неутомимим, до певної міри засліпленим, що його самолюбіє держить в огню, — це слово. Він має вроджену любов до слова, і було б дивно, як би він часом не уважав себе за поета. Слово це його товариш, він обходиться з ним як з приятелем, він забавляється з ним як з дитиною, він остається йому вірним як коханці, і силою слова перенятий до найбільшої глибини. З природи він боязливий, — і через слово він стає відважним, навіть беззглядно сміливим; по-за словом він забезпечує себе, укриває своє убожество, свою невіру, свою зависть, свою непевність. Слово дає йому характер, збільшує силу волі, поправляє і закриває його похибки, і дає йому таку власне

постать, яку він собі бажає представляти. Так стає він незайманим при помочі слова, неначе б слово було його панцером, невидимим та не можливим до відгадання по-за словом, дивним протівенством творчої людини, яка невидимою зостається по-за постатю. Але слова не творять постаті, лиш діла, рухи (тіла чи душі). Таким чином слова мають зовсім инші вальори, а навіть зовсім иншими єсть орґанізмами, тільки чимсь зазначеним, а не сказаним. Слово як таке заслонює постать і робить її невидимою.

В такому часі як теперішний, серед надзвичайного натовпу справ, випадків, думок, всього підлого знання, нового, серед скорого виміну вартостей, анормального збільшення духових запасів при застрашаючій неудержимости посідання, літерат як трибун став конечно потрібним. Він же важить, судить, посередничить, міняє велику монету духовних держав на дрібну монету обороту, ширить образованнє, будить знаннє, сіє світло і у всіх справах публичного життя єсть найвищою і останньою інстанцією.

Треба б отже вірити, що се дуже благородна діяльність, яка приносить спасені успіхи. Треба б вірити, що така постійна і інтензивна діяльність для загального добра, для мистецтва та культури, для духовного росту та поступу, неможлива була б без самовідречення, без пожертвования себе, без правдивої свідомости себе. Пригляньмося близше тій справі.

Чи може бути бесіда про пожертвованнє себе, де маєть ся надію на нагороду, хоч би й на найменшу? Чи може бути бесіда про самовідреченнє, де чин кожний служить до того, щоб збільшити сяєво чийогось імені? Може хтось з правдивою пристрастністю вести якусь справу, а прецінь не мати правдивої свідомости, раз він це робить під покровом своєї особи і під гаслом свого імені. Пожертвованнє та самовідреченнє — це було б згубленнєм себе та анонімністю, — дослівно розуміючи, бо я не хочу робити ніякого компромісу з поняттями та явищами. Що анонімність трибуна може і мусить навіть пошкодити його чести, це належить до иншої справи; це многозначний знак культури, який обвинувачує культуру, а не *те*, що я розумію під анонімністю.

Але чого ж ти хочеш? — скажуть мені на те. Коли пожертвованнє, самовідреченнє та свідомість, яку представляє собою літерат-трибун в своїм найблагороднішім типі, не вистарчає, то щож тоді вистарчає? Що було б без нього? Хто робив би його роботу, яка як сказано, єсть безперечно потрібна, хоч би тому тільки, що догоджує привичкам та вродженим прикметам? Може ті, що здобутися можуть на запереченнє себе та анонімність? Вони ж роблять чином, постатю, а не словом. Але чи єсть творча людина анонімною? Вона доходить до такого стану через міф, в якому зникає як Зевс в хмарах. Але де має бути міф для літерата-трибуна? Він же не може його мати, бо-ж слово єсть чимсь зовсім протилежним міфови.

За це треба б отже знов зложити вину на час, який сотворив культуру із суми поодиноких культур, який присягає во імя індівідуалізму і в своїх найсубтельніших відрухах, в хвилях найтоншого прочуття покланяється матерії, сам не знаючи навіть як низько. Особа, це власне й єсть матерія і т. и. Ставиться питаннє, що було б без благотворної діяльности, яку розвиває літерат-трибун. Дороги образования опустіли би; то певно. Але чи не досить вже того образования, яке стремить лише до удосконалення особистого, особистої сили, особистої можливости вислову, особистого підйому? Чи не повинні б раз всі пера спочити, щоб міг наступити добродійний сумерк духа, в якому душі знайшли б себе взаїмно, а боротьба думок, боротьба слів могла б знайти своє вирівнаннє? Я не кажу, що те образованнє єсть тільки зверхнім, воно може бути також внутрішнім, зміцнюючим ум та очищуючим душу; але релігійним не єсть, ніколи воно не дасть людині міфу, не обдарить великим богацтвом, великим спокоєм, великою покорою, великою гармонією, і не позбавить її серця ледачости, яка родиться в наслідок індівідуального ізольованння; все воно буде її робити особистою, наймитом слова, дослівною, відокремленою.

Власне с л о в о єсть цього признаком, безпосередним признаком. Воно здобуло всі области думання і почувань, світ духовний і змисловий. Воно єсть пожиточним кольонізатором кожної пущі і скороспішним руйнувателем таємничого. Воно має тільки короткий віддих, скороминаючу екзістенцію, але воно має силу все наново відновлюватися само з себе. Чого

воно діткнулося, означило, те безумовно переходить в область свідомого і знаного, в область думок і осудів, стає предметом студій і клясифікацій, робиться подібним до незвичайних предметів в музею, до природописних зборів, які перестають жити свобідним, орґанічним і анонімним життєм. Що було вчора тільки почуттєм, сьогодні стає певністю, а завтра порожнім звуком. Дорога від живого слова до утертої формули рішає також про короткість дороги від віри до безбожности, від ладу до анархії. По середині дороги маячить призрак віри та закону; це не єсть віра, це ґвалт, фаталізм; це не закон, а безладність та раціоналізм, — відграниченнє хаосу.

Коли літерат-трибун попробує вийти по-за слово, то переходить в сферу ділєтанта або психольоґа, при чому він закликає тіні, які бере за постаті. Але в обрубі своєї сфери він неможливий до наслідування і свої прикмети від розвиває до скінченности. Живучи в атмосфері слова він вдихає всі слова, які уносяться по-над річами, по-над людиною, мистецтвом і природою. Він уміє їх так повязати, так виточити, що у всякому випадку вони приймають його характер, і барву його індівідуальности. Це ще не єсть стиль; до стилю потрібна дістанція та спокій, образованість та ритм; це слово в усій своїй безпосередности та змисловости, в своїй однорядности та окремішности, слово наівне, одностороннє, намовляюче нас, без символу. Щоб воно було на своїм місці, йому бракує мови. Це й відкриває його двоякість, а також роздвоєннє літерата-трибуна. Мова вимагає слухачів, а не цікавих, жадних знання, знуджених, які мимоходом слухають і знов забувають, як тільки скінчиться день, яких інтерес до читаня єсть тільки маскою утомлення та переситу, яких ентузіязм навіть єсть штучною формою байдужности або, скажім, об'єктивности; мова вимагає громади з'єднаної спільним узлом живих інтересів. Отже, тріяльно кажучи, літерат як трибун сидить поміж двома стільцями. До мови бракує йому соціяльної підстави, участи одноцільної громади; писане слово має зовсім инші резонанси і цілі; на місце волі до чину виступає самолюбіє слова; він став письменником не підозріваючи ані не відчуваючи того, що це тільки суррогат, а супроти неможливости загального, політичного, а радше зміняючого впливу він потішає себе признан-

нєм поодиноких людей, етузіязмом байдужих, згодою фахових товаришів та славою, яка єсть тільки на папері.

Конечним наслідком браку слухачів єсть що-раз більше число тих, що самі хочуть щось сказати. Це полягає на дивній помилці людської природи; вона думає, що мусить дати те, чого вона сама не одержала. Що-раз більша індівідуалізація заманює поодиноких людей, їх обдурює фантом свободи, і самовладно вони визволюються з ланцюга, доки настала пора дозрілости того, що має довершити німа праця поколінь. Кожний такий поодинокий єсть „талантом". Талант єсть чимсь відокремленим, відірваним від міфу, ділаючим на власну руку. Таланти єсть чарівниками, але не жрецями модерного світа, сектантами, а не апостолами, а що до того, що їм завдячує час, отже: забава, розривки, напруження (за якими йде вичерпаннє, як пімста), що за це вони кажуть собі платити правом духовної тиранії, і передовим становищем спеціяльного характеру, які не заперечують їх внутрішної непевности та припадковости в їх винесенню по-над всіх. Талант так як місяць; він все показує одну тільки сторону літературну; людська зовсім невидима, — роздвоєннє фатального характеру, яке колись мусить привести до банкротства.

Як часто ми бачимо, що ради „літературного", жертвується все людське. Ми мусимо зрезиґнувати з виду обличча, щоби забавляти себе переодяганнєм. Мистецтво відділяється від життя. І тут єсть випадки, що хтось так наскрізь перенятий переживаннями, що чує себе примушеним їх з'образити. Їх виявити ділами — йому неможливо з багатьох причин, з яких брак дійсного, товариського життя важить найбільше; він береться до письменного з'ображення, — як сповіді; до переносної форми утвореного образу, — як до відбиття. Чи це йому самому виясненнє, чи приносить світло та збогаченнє для приятелів, для однаково настроєних, чи єсть з'єднуваннєм собі других чи обороною, — воно очищує його і здіймає тягар. Але замісць на тому й перестати, ствердити незвичайне, рідке, в кожнім разі одноразове як таке, щоб не зруйнувати того одноразового, замісць того духа припинається до жолоба, і те, що перед тим було покликаннєм стає ремеслом, відтак рутиною, відтак бридким абсурдом і пляґіятом самого себе. Людина є літератом,

бо пише. І пишеться що-раз далі, використовується ім'я, заперечуються діла, приятелі стають столовниками, люди колись з'єднані ввічливо потакують тільки, душа убожіє в жести, дух виявляється тільки в слові, переживанне той в час інкасується як матеріял, матеріял знов обезсилює переживання, творцям закладається їх дорогу, невинність та радість тих, що любять естетичну насолоду закаламучується, і повстає — література.

Все потрібне відповідно до мети виконати — може тільки людина з покликаннєм. Задля роздвоєння те потрібне не виявиться відповідно, т. м. відповідно до стилю, до вродженої форми, коли переважає елемент людський, або те, що відповідає меті не буде все конечним, зовсім управненим, осередковим, коли переважає елемент літературний. Отже все літературне буде видаватися близьким до благородної форми ділєтантизму, або людське, моральне видаватися буде припадковим тільки додатком.

По найбільшій части підпадає літерат, як трибун, тій останній долі. Від самого початку він присяг собі бути ворогом ділєтанта, бо він стоїть, так сказати, на варті, ніколи не має часу, бачить себе звязаним з усіх боків, і, відданий загалови, єсть особою загальною, від якої сподіватися певних діл ми не примушені. Вже постійна одвічальність примушує його до жесту, коли сам розмах з'ужився, а оскільки більше привичка, metier. Слово його стає панцирем, командує ним, і нехай би йому захотілося відкликатись до свого морально-людського, де слово согрішило, то знайде мости поломані і дорога буде задалека. Він мусить відповідати, постійно відповідати, неначе б світ і життє були повні питань; вони дійсно повні питань, але з ними вони не звертаються до нього, але до світа і життя, і відповідь дається ради відповіди, а не ради питання. Слово мусить йому бути маскою. Він не може себе зрадити, ніколи і серед ніяких обставин. Він вірний так довго, поки йому слово вірне. Він скрутив за ріг і більше вже тебе не бачить. Твоє обличчє йому є тільки словом, а слова забуваються (або й памятаються), але їх не можна бачити. Він не може мріяти, слово вагою олова звисає на крилах його сну, він не може мати ніякої насолоди, слово обовязує його всяку насолоду оминати. Він не розуміє тебе, а тільки своїм

самолюбієм відчуває твоє признанне, з висоти своїх діл співчуває твою слабість, як віртоуз чує твою подяку. По-за тим стоїть людина, неначе схорована, дуже недовірчива, часто сентиментальна, без довірря, без традицій, доробкевич, автодидакт, наскрізь самотна, в неспокійній, безустанній діяльности.

Літерат як естет.

Літерат-естет — дитя богацтва, або бодай уміє позбутися всяких простих турбот. Не тому, щоб він був вигідним паном; противно, він зовсім не вигідний, тільки має пристрастний нахил до вигоди, який не раз робить йому життє в найвисшім степені невигідним. Вже само обдумуванне, не говорячи про пильність в виконуваню потреб та бажань, якими звичайна людина не сушить собі голови, накладає на нього муки і тяжку працю. Поки він почне служити властивим цілям, вже половина його душевних сил зужита.

Його нахили під кожним зглядом збитковні. Він любить все повне, незвичайне, коштовне; він любить річі ради річей, щиро утішаючись предметом, але тільки рідкі та коштовні річі, або такі, які творять або замикають вже в собі метафору. Цінити все характеристичне в числених та низьких річах, йому не достає охоти, а навіть можливости, бо він задалеко віддалився в другий бік. Але що життє складається більше з численних та низьких річей, як з рідких та коштовних, то він і не єсть обсерватором життя, а тільки його глядачем. Мимо того у його не має інтуіції, бо не має наівности.

Його образованне мусило оцінити як глубоке, а його смак високим по-над всякий сумнів. З того можна судити про велику витреваліть, про певний погляд та докладно обмірковані погляди. Такої сполуки образованя та смаку не можна очевидно досягнути без поважного виховання самого себе; а коли воно вийшло з боротьби з темпераментом, здібним до ексцесів, то повстає духовна культура найблагороднішої категорії, в якій поняттє достойности доходить до глубокого значіння.

Чому одначе творча людина єсть достойною не в тім самім значінню? Бо вона звязана так само тісно з низьким та що

денним в життю, як з рідким та коштовним; бо єство її в тому, що вона ідентифікується, а не віддалюється; бо вона не лиш глядить, але й живе разом, ні, вона живе в річах та креатурах.

Коли творча людина об'єктивує в самій собі свій твір, то літерат-естет кладе його в віддаленнє. Средство для того віддалювання дає йому форма, стиль. Як виїмковою єсть його особа, так само виїмковим єсть його стиль, обходячий все низьке та чисте, шукаючий особливости і особливий аж до дивацтва. Ніяка фіґура, ніякий рух, ніяка сцена, ані чувство не істнують самі в собі, без прикрас, власними силами, але їх творить стиль. Бо той „стиль" нерозривний з рукою і волею; він примушує все до приймання особистого елементу і не дає нам віддаватися чомусь і вірити. Ми не віримо актьорові, який дає пізнати, що він грає готову роль, а літерат-естет такий власне актьор, актьор, який не може пожертвувати себе і забути, бо він грає перед зеркалом, а не перед богом, актьор самого себе.

Без стилю він не може думати, мріяти, творити. Його фантазія не звязана словами. В слові він свобідний, ради вишколення і знання, а також через імператорську рису свого духа, завдяки якій він всяку деталь явища збирає і очищує. Але ритмічно звязана його фантазія, в своїм польоті, тоні, мельодиці, повисшенню і пониженню так звязана, що заняття коло неї заповнюють цілу атмосферу життя і само життє до певної міри змушують до згори назначеного перебігу. Все формальне стає законом, а наслідок з того такий, що етичне стає чимсь припадковим, а що найменше попадає в залежність.

На зверх і внутрі відбувається постійно усуваннє головних вартостей, усуваннє іменника по-за прикметник, з чого родиться нездорове і неясне відношеннє по-між поглядом а образом, змисловою правдою а метафорою. Образ і порівнаннє стають ізольованими факторами, які самовільно висуваються; дорога від виображіння до образу нераз така далека, що природний приплив тепла губиться, а на його місце виступає штучний запал, горячковість вислову, переладованнє змісту, викривленнє форми. Ображена економія не дає вже розвинутися правдивій красі; ми бачимо або холодні образи, роскошованнє вуха і ока, але без душі без образ, який нас неначе

в безвільному опорі проти метафори протверезує своїм насильним суб'єктивізмом і дає свідомість своєї мети.

Бо не пристрасть зміняє мене, але зміни пристрасти змінюють також і мене, отже остаточно щось моральне. З того морального мусить літерат-естет зрезиґнувати. Він удає, що погорджує ним, але він мусить зрезиґнувати, бо він не може змінятися, бо, подібно як психольоґ і трибун, він прикований до своєї особи, має також лише дорогу, хоч це й инша дорога, і він остаточно все тільки до самого себе прибуває. Він не може себе зрадити; він стоїть за далеко. Моральне не тяжить над його сумліннем, він не терпить від нього, воно перестає його інтересувати. Він бавиться. Його твори можуть бути легкі та розвійні, як баньки з мила, вони можуть бути тяжкі або гарячі, але вони ніколи не будуть мати тої власної сили животної, яка єсть в творі творчої людини, вони все звязані з собою, а мимо того не мають того найдальше особистого елементу, який виростає з міфа і який власне тому єсть ідентичний з річевістю. Тут маємо лише: або — або.

Він може посідати високий ум, але він стає неначе його прокляттєм: в часі, коли він творить, а може вже навіть і в самій концепції, ритм заголомшує часть первістного почування. Ритм панує; простота відбирає йому силу, він може розвинутися що-йно в скомплікованому та релятивному, або ставлючи простоту в таке віддаленнє, що вона вже стає метафоричною, блідне серед стилізації, стає арабескою. Ніхто не знає краще як літерат-естет вічних вартостей творчого мистецтва. Що він з ними мірається, що йому все здається, що він може з ними не тільки змагатися але навіть, при сприяючих умовинах, їх творити, що він себе обманює, а пречінь знов, завдяки своєму докладному осудови, не може вірити в обман, — отсе витворює його глубоке страждання. Вже ради того страждання його неможна назвати епіґоном, він єсть чимсь більше, він претендент, який ніколи не може діждатися корони, молодший брат, і він не раз тямить більше в справах панування і заряду як реґент, старший брат.

Можливо, що з тої причини він має в собі щось з несупокійного дипломата. Він все мусить заводити політику, щоби мати прозелітів. Бо люде бороняться перед ним; правда в лю-

дині так як серце, справи життя заслонюють її, а нечисті цілі зводять з дороги. Але також з любови до краси він стає політиком, бо не хоче позбутися навіть в своїм щоденнім життю ритму, яким одушевляється. Він оминає тебе сьогодні так само як вчора шукав за тобою, бо сьогодні ти псуєш його ритм так само як вчора будив його в ньому. Ритм робить його віроломним і тираном, приємним або противним. Чим більше безплодний він, як артист, тим більше артизму він з'уживає на своє життє, т. зв. на те, щоб завести ритм в свою щоденну екзістенцію, через що відтак сходить на манівці терпіння, понад мистецтво і життє, далеко від бога і людей, так що краса, як сурроґат божественого, стає тіню і привидом, а життє студеною та нещасною самотністю, повною фальшивих цілей. Хотіти творити в такій самотности, це значить хотіти співати пісні в безвоздушнім просторі.

Так стає літерат-естет невільником часу, виловлюючи його ритм і не знаходячи його душі та упадаючи супроти почуття невідомої безсильности; або радше він єсть заточником, який мертвими та самовільними формами потішає себе.

Переклав ***М. Євшан.***

* * *

Від спокою до горіння
Линуть цілі покоління.
І не сяють
І згасають
В темній млі...

Лише іскри одинокі
Линуть у яри глибокі
Осявають ями
Білими огнями
На червонім тлі...

Палять гнійні трупи кволі
На вогні крівавім волі.
Блиск пожежи
Нищить межи
В'ється стислий дух.

Зпопеляються коріння
Непорушеного тління
Й з попелища
Сила вища
Гонить дужий рух!

Б. Чернявський.

БІБЛІОТЕКА НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

Апотеоза примітивній культурі.

I.

Коли ви читаєте пильно теперішню українську пресу, то мабуть звернули увагу на одну цікаву ноту, що досить маячливо бренить на кожній сторінці. Ця нота власне і дає характеристику переважному типові українства, складає основу його „світогляду", і в кожній замітці, нотатці обридливо визирає з початку, середини й кінця. Вона уявляється мені завжди обмотана павутиною, мов кокон, зміст котрого нам відомий.

Трудно одним словом дати йому назву, але близько до правди буде, як назвати його я с н і с т ю.

Розумієте, що авторові замітки чи статті, яку читаєте в с е я с н о, все втямки. Йому не тяжко, а навпаки дуже легко говорити про те, про що він каже. Йому я с н о уявляється все. Через те його писанне зразу переходить у „нравоученіе", з причепливо-менторським або тихенько-уїдливо-лицемірним тоном: читачеві я с н о видко всю нещирість того писання, його надуманість і прихована сверблячка навчання. Коли автор пише на суто-українські теми, то вертиться коло двох стовпців: що всім все не ясно і що йому все ясно.

Власне, це і є тип газетяра-учителя, або громадського діяча, що „творить українську національну культуру". Програма українства йому ясна і якась універсальна, як панацея. Коли ви з ним особисто познайомились, то майже перші його слова такі: н а м т р е б а, добродію, щоб... і т. д. Т р е б а буде велике: розвивати культуру, освідомлювати громадянство і вчити, а для цього... н а м т р е б а влаштувати вечірку і т. п. На вечірку закликати „артистів" і... далі все ясно: виписати бандуриста, зібрати рушників, свитòк, сорочок, календарів і брошурок, ріжних „Розмов" про „де-що". На цім не кінець, бо „нам треба" ще посваритись і „свідомість" піде мов пошесть по людях.

І та я с н і с т ь пронизала так українсько-газетну словесність, що де-далі наша преса стає більш і більш нудною, не-

цікавою: скрізь одні „общія мѣста", та ще такі дрібненькі, плескуваті, заялозені. Вони складаються з двох-трьох виразів, прим., „народнє добро", „національна культура", „свої інтереси", „праця", „сонце", „непохитно стояти на своєму", „гуртуваннє", „ворожі виступи", „етика" і небагато ще инших. День-при-дні в кожній замітці, передовиці, фіналі повторюються одні і ті-ж слова, повні отупляючої ясности, слова з якоїсь чудернацької мови, яку називають укр. „літературною". І нема надії на просвіток!

І яка радість оповиває серце, коли вчуєш десь як комусь щось неясно. Є і такі оригінальні, сімпатичні люде, що мають мужність признатись до своєї оригінальности, що можуть відокремитись від громади і вимовити, що їм не все ясно, або все неясно. Тут вже можна почути живу душу, що допитливо приймає життя, задумується над його зиґзаґами і проблемами. Він не задовольняється тим, що прочитав кілька дуже ясних річей, брошюр на тему „школа", „мова", „кобзарі", „бандура", „свято Шевченка", „народні вишивки" або-що, які вже дали нам певний рішенець основних підвалин українства, а шукає ще чогось.

Один такий українець прислав до редакції „Снопа"[1]) листа з сумнівами і запитами. Він зневірюється в тім, що треба розвивати українську культуру, бо... український народ не хоче читати своєї літератури, українська молодіж глузує з своєї мови і національности, українська інтелігенція лицемірить з українським рухом — каже одно, робить друге, — української газетярної мови народ не розуміє... І автор листа хитається:

Чи треба з шляху москалізації наламувати люд і себе на українство? Просвіту народню веде земство, витрачає колосальні кошти, будує школи і т. п. фортеції русифікації. Це ж просвіта, наука! І автор листа питає:

> Невже це все — даремна жертва?... Скажіть же мені: що робить? Як на це все дивитись? Невже вся оця величезна робота земства — єсть шкодлива помилка; а чи не буде непоправимою помилкою здійснення тих бажань, які провадються українською пресою: українізація школи, суда і ин. Од таких питаннів у мене аж голова болить.

І далі автор додає:

---

[1]) „Сніп", ч. 22. Лист до редакції.

А бачучи навкруги отаке як оповідано вище (анти-українськість життя) та читаючи у „Снопі“ передовиці й фейлетони в роді „Spirillum ucrainofilicum“, є від чого й збожеволіти.

От вам повний букет українського сумніву, чи навіть зневіри, в українстві. Поставлено автором дуже важне питанне: чи не помилка все українство?

В листі цього українця є незвичайно цікавий момент: його сумніви і зневірря годуються власне українством — хибами нашої преси, хибами українства, що подаються в пресі („передовиці й фельєтони“ „Снопа“, напр.), сатиричними творами („Spirillum ucrainofilicum“). Не треба довго думати, щоб пізнати, що ґрунт зневіри лежить в самій натурі автора листа, бо він же не вірить в ніякі успіхи українства, напр. в те, що люде з цікавістю приймають свою пресу[1]). Загалом у автора в душі є добрий ґрунт для неприймання радісних фактів українства, бо хіба можно робить висновки з фактів свого хутора, так би мовити?!

Але чого „божеволіти“ від того, що в нашій пресі подаються убійчі факти для українців? Невже гімнами і всякими „горі імієм серця“ можна вигоювати рани? Де треба ампутації, там не поможуть бадьорі шептання, де треба лікаря — там геть бабу шептуху, що лічить „духом“. А для операцій треба ножа, ланцета, пилки і т. п.

На мене погані факти українства роблять не зле враження, а навпаки: підбадьорують! Читаючи „Spirillum ucrainofilicum“ я дуже тішився тією благородною отрутою, яку розлив автор, тим гострим, безпощадним тоном насмішки і відлясками бича, що лунають з сторін чудової сатири.

Навпаки: гнітуче враження робить солодке славословіє українців — під ним обовязково знайдете гниль. Коли хто хвалить покійника-українця: був чудовий, незрівняний, „працював“, працював і працював, „душу оддав“ — то я не вірю. Це

---

[1]) В V кн. „Літ.-Наук. Вісн.“ в статті „Український читач про українську часопись“ автор листа може знайти досить матеріялу проти свого зневірря що-до приймання укр. селом своєї преси..

брехня. В тій праці було мало тями, ще менше хисту, ще менше чесности.

І загляньте ви ближче до „покійника" — знайдете гниль. Бо нема життя без гнилі і брехні. І в самому українстві тієї гнилі стільки, що цілком природно запитати: чи не помилка тяжка все українство? Отже боятись, тим більш „божеволіти" нема чого.

І цілком слушно говорить редакція „Снопа" (27 травня, ч. 22).

> ...„не на те ми розпочали своє видавництво, щоб ховати страшне й дурити свій народ! Нехай він все знає й усе бачить. Усю правду хочемо йому раз-у-раз говорити просто в-вічі! Український народ повинен пізнати й зрозуміти все, щоб очиститись від зрадництва, ренегатства, байдужости, ледарства, оспалости, зневіри та самонеповажання. Усю правду повинен він пізнати".

Прекрасні слова, благородні і с и л ь н і. Сила не в тім, що у нас все добре, а в тім, що ми не боїмось зла, уміємо ненавидіти його і нищити.

Такого типу зневірря, як у автора листа, багато на Україні, нею просякло все українство: зневіри половинчатої, компромісової, полохливої. Він боїться вірити і боїться не вірити. Читає українську літературу і не може „українізувати" своєї родини. Таке зневірря — безсилість. Але це не свідчить, що ідея така погана, що не може поставити на ноги слабого українця. В діряву діжку лий води хоч скільки, а буде порожньою. Індівідуальна безсилість, недотепність єсть індівідуальна. Тільки через неї автор листа може сумніватись, що ота величезна „робота земства" не шкодлива помилка. Очевидно, що на Україні всяка не українська просвіта — „шкодлива помилка", бо... або українська мова є помилка, або инша. Двох правд в одній справі не може бути. Цей сумнів автора листа є один з тих фактів розкладу українства, якого він не включив в свій реєстр.

У инших націй вже нема (та й не було) навіть питання чи вони нація? У инших націй нема питання чи їхня мова часом не помилкова? Нема тако-ж питання про нешкодливість насильницької просвіти. Поляки не постановлять питання про користь русифікації. І німці, і фінляндці, і латиші і ин. Жиди колись ставили питання про користь асіміляції; є у їх і тепер

такі окремі люде, але жиди... нація без землі, без хати (тепер), без імени навіть, словом — щось подібне до українців, хоч у цих є територія, але без хати. І тому у нас більшість прихильників асиміляції. Нація без документа, без пашпорта. „Чи не шкодлива помилка"... Хе-хе-хе...

О, бідна риба українофильська!

Всі оті факти, що сповіщає автор, справді погані, потворні, огидні, і сотворені вони отією половинчатою, компромісовою, полохливою психикою українців, що згубили свій національний пашпорт, отих „Іванів — непомящих родства", якими повна наша історія і сучасність, які любили двох або й багатьох богів, і за своє язичество, многобожіє та ідолопоклонство мають імя варварів. Любити українство і жити його отрицанієм, нехтуванням — така душа нашої інтелігенції і за це вона й карається власною совістю та людським поговором.

Великі сліди язичества в українстві полишені именно тими мандрівцями по шляху поступу, яким завжде все ясно. Для добра Неньки-України вони били і б'ють поклони перед усіма чужими богами: грандіозними жертвами на народню просвіту, сінонім якої — денаціоналізація; великою літературою, сінонім якої у нас — денаціоналізація, великою загалом культурою, яка по свій рухливости і прилипчивости до України являється отрицанієм нашої культури...

Во-істину нещасний той українець, сем'я котрого російська. Це ж не тільки ніщо з боку громадського, але мінус й з індівідуального. Бути свідомим українцем і утворити собі „русскую" чи польську сем'ю — чи може бути більша насмішка над своїм я, над своїм ідеалом! Коли тобі не різатиме слух чужа мова, сінонім денаціоналізації, мова ворога — то не ображайсь, коли тебе назвуть нічим і не плач над своїм нещастям і не питай нас „чи не шкодлива помилка" українство. Так може питати нещасний, полохливий, підлий до сліз паразит своєї любови. Він любить, живе любов'ю, як каже, і допускає до себе все, що ображує його любов, мириться з цим, живе цим і все таки, любить". Таких паразитів любови повна Україна. І не тільки між звичайними патріотами, але й між видатними, так би сказать, професіональними патріотами я можу безліч вказати таких, які пи-

шуть проповіді про Україну, а їх ж і н к и і д і т и не читають української літератури, не люблять її, і культивують мову ворога. Не тільки між старими українофилами, але й між новими, отам навіть в кузні патріотизму, в Київі, таких екземплярів повно, тільки їм в с е я с н о і тому вони живуть спокійно, не думають божеволіти і дивуються мабуть, що вискочив один з конопель з своїма сумнівами і плачем над своїм гріхом.

Любити — значить жертвувати.

Коли ти любиш Україну мусиш пожертвувати любов'ю до инших географичних единиць.

Любиш свою мову — ненавидь мову ворога. Вчуєш ворожу мову з милих уст — одцурайся їх. Умій ненавидіти. Коли мова у нас іде про Україну, мусимо оперувати одним словом — н е н а в и с т ь ворогам її. Бо Україна тепер це щось таке невідоме, оточене ворожистю. Де найбільш ворогів — там шукайте Україну. І мусим шукати свою Україну — цеб-то ненавидіти її ворогів.

Відродженнє України — сінонім ненависти до своєї жінки московки, до своїх дітей кацапчат, до своїх братів і сестер — кацапів, до своїх батька й матері кацапів. Любити Україну — значить пожертвувать кацапською ріднею, пожертвувать любов'ю до діяльности земства „на полі народної просвіти". —„Що треба робити, щоб ввійти в царство небесне?"—„Роздай все бідним і йди за мною", так відповів багачеві Христос. І це дійсно так: хочеш царства небесного — одцурайся земного. Любиш Україну, хочеш, щоб вона була — будь з н е ю, а не з її отрицанієм. Любов — ненависть, і любов — подвижництво.

Для своєї любови мусиш приняти образ її. Той багач, що питав Христа про царство небесне, міг далі сказати так: „на приказ, іди за мною" а чи не можна їхати? Коли б йому це було дозволено, він би хотів їхати не бідою, а пароходом (хай це буде XX вік) або залізницею. Доки Христос дочемчикує пішки з людом, а я проїду до Єрусалиму. Раз можна їхати, треба коштів, значить треба роздати н е в с е. Купив білет III-го кл. погано — треба I-го, бо так їхати вигідніше і при-

ємніше: чудово можно випити, пообідати, полежати на м'яких перинах. Коли б його спитали: куди їде?

— „За Христом, братіє, за Навчителем, за правдою" одповів би. І коли б на науку Христа була безпечна мода, то знайшлись би „колеги по професії". І можно було любенько час марнувати, їдучи за Христом. І кози ситі й сіно ціле.

А справді — Христос іде пустинею пішки — іди за ним пішки!

Мусиш приняти на себе образ твоєї найбільшої любови. От так і з Україною.

Любиш її — люби її злидні, її гріхи, не бійся її хиб. Любиш мову українську — „іди за нею пішки!", а не через російські гімназії, літературу і пінкертоновщину. Посилай дітей не в російську гімназію, а в українську (в Галичині) — наука і там є. Скінчив синок гімназію, посилай на університет у Львів, у Чернівці. Там те ж є наука. Може меньша, може гірша, але не...

В любови є поезія, коли є сама любов. Але коли ти любиш - нелюбиш, то ще більшу поезію знайдеш в ненависти. Переживатимеш незвичайні екстази, піднесені настрої, поетичне натхнення, яке тобі й не снилось. Ненависть така творча стихія, яка нам уже дала незвичайні зразки поезії, невмирущі, вічні. З ненавистю можна прожити з більшим захватом, ніж що инше, не кажучи вже про те, що ніякої поезії в половинчатій, компромісовій і полохливій любови ніколи не знайдеш.

II.

В листі того нещасного українця є один важний момент, який власне став основою дальшого мого викладу, а саме: слабість українства, коріниться в ньому самому. Українство, пануюча його форма, не задовольняє українця.

Власне, в цьому вся суть. Само українство є така атмосфера, яка виключає можливість культурного в ній існування і через те ото українці не люблять свого українства, а нишком пасуться по чужих левадах. В українстві розвивається дві сили однакової ваги: центровбіжна, що має своїм джерелом любов свого, патріотизм, так мовити, і центродбіжна, що має своїм

гирлом принадність чужої культури, яка до певної міри годується в інерції нашої історії. І яка з цих сил більша — трудно сказати, бо хоч українство і ширіться, але ми не можемо сказати які видатки пєіхичної і моральної енергії ми робимо. Чи придбання нашого українства стоять в прямій пропорції до затрати сил? Досить того, що українець не живе своїм українством, а носить його як покуту, мучиться в йому, витрачає колосальну моральну енергію без компенсації для свого індівідуального життя — і це вибиває його з рівноваги, позбавлює ще навіть того екстазу життя, який міг би бути компенсацією за моральні жертви. Дізгармонія індівідуального нашого життя і є страшною хворобою українства, що розвиває центродбіжні сили.

Всяке життя вимагає внутрішньої екстази, (власне — рівноваги), яка утримувала би суб'єкта життя на рівені внутрішнього вдоволення. Вдоволенне це виходить з праці суб'єкта, і тут можна пригадати, що людина не така заздрісна, щоб багато бажати. Все бажанне вкладає вона в роботу, захоплюється процесом її. Коли селянин оре з насолодою, то він більше нічого не бажає, він вдоволений. Коли також хто инший щось робить, то він в процесі роботи живе тільки нею і бажання його не сягають далі як на вершок досконалости в тій роботі. Діапазон його задоволення залежить від степені захоплення роботою. Сама робота означає задоволення, повноту життя підчас процесу роботи. Коли українець розповсюджує книжки з захопленнєм, то він не бажає нічого більше, навіть не може бажати. Повнота його почувань означається степенем захоплення роботою. Для індівідуального життя більше не треба, щоб бути повним життя і вдоволення. І тут не стане на перешкоді мінімум роботи. З мінімума починається, стреміться до максімума і в цьому стремлінні альфа і омега повноти. Через те українець може бути щасливий в своїй мінімальній роботі, коли вона є випливом з його душі. Дізгармонії між затратою енергії і добутком в праці не може бути, бо захоплива праця дає повноту життя. І так можна прожити повно своє життя, не вважаючи на певний розмір успіху історії. Історія, як сума дії окремих індівідів, стоїть по-за їхнім відчуттям і піддягає оцінці з погляду не індівідуального, а иншого. Інді-

відуально солдат може бути задоволений війною, бійкою, разом з тим не знаючи про результат усієї війни.

І так кожний українець, що переживає, відчуває дію в своїй роботі, може бути повний, коли рівновага між затратою його індівідуальних сил і його індівідуальних добутків не порушується. Для більшої досконалости в роботі і тонкости в відчуванні її — він мусить розвивати більшу спритність, більшу рухливість, поширювати розмір свого проізводства, так мовити.

Але справді в нашому житті індівідуальному помічається величезна дізгармонія, незадоволеність своєю працею, певні страждання від порожнечі, яка робиться в душі через українську роботу. Українство родить порожнечу в душі — от страшний результат, який вже допроваджує до песімізму, смутку, скіглення наші середні верстви суспільства.

Властиво, заражені хворобою зневірря наші середні шари громадянства. Люде з малим запасом волі, інтелектуальних і моральних сил, не живуть своєю індівідуальністю, а мусять шукати поживи у багатчих. Вони більш відчувають порожнечу життя, ніж працюючі верхи. Грінченко, напр., краще усвідомлюючи хід нашої історії, а значить — ставлючи до життя більші вимоги — внутрішно переживав більше задоволення в своїй праці, більше поезії, і тому був сильніший на своїй небезпечній позиції, ніж захищений в куточку середній інтелігент, що нічого не робив, а ждав директив з верхів. Грінченко, пишучи брошурку, прим., про грім та блискавку, був наповнений процесом роботи і в ту хвилину не скіглив, а середній тип — коли спитає, що́ робити, і коли йому скажуть „пиши брошурку", — почуває невдоволеннє цією роботою, порожнеча душі давить його і він страждає. Бо ця робота не наповнює його.

Він ставить до цієї роботи більші вимоги. Йому мало того, що́ другому вистачає, родилось з його душі.

І коли директиви зверху стоять нижче від біжучого життя, то вони вже не то що не вистачають для навчання, а ще й д е м о р а л і з у ю т ь. У нас, власне, так і є. Середній інтелігент має більші вимоги від життя, більший смак у виборі праці, ніж йому вказують наші верхи. Тут якийсь парадокс чути, але коли уважно придивитись до справи, то ясно стане: верхи р о д я т ь свою роботу, самі р о б л я т ь її і тому задово-

лені нею, хоч ця робота, процес її і наслідки, стоять нижче від вимогів дійсного життя. Верхи цим задоволені, а середні шари і нижчі — не задоволені. В результаті чого з'являються такі листи, як надрукований в „Снопі".

Українство, утворене народницькими ідеологіями, яке являється тепер у нас пануючим, бо найлекшим, типом громадського життя, йде під прапором з такими лозунґами, що накликають до утворення популярної культури, точніше кажучи примітивної, простої, доступної в кожну хвилину найбільше примітивній людині. В цьому полягає так зв. демократизм українства, доступність, простота його. І наші народницькі ідеології опираються іменно на народ, беруть в основу національної культури найпростіший елемент народу і кріз його духову призму дивляться на світ і на задачі українства. Творять культуру не для нації, а для народу і по-народньому.

Ви почуєте скрізь і завжди іменно ці слова: для народу, а на питанне — як? — відповідь — по-народньому. Це є базис теперішнього українства, утвореного ще українофилами. До української національної культури ставляться, як бачите, вимоги такі, що напевне не можуть задовольнити інтелігентні сфери. І власне оці лозунґи до творення примітивної культури йдуть з українських „верхів". Маленький і свіжий приклад:

В „Украинской Жизни" д. М. Могилянський пише про „Культурну творчість" і між иншим вимагає „повноти національного життя, поглиблення його русла, підвищення інтензивности його культурної творчости", але цього домагання не може вдовольнити українська популярна культура і тим не може дати певної стійкости українській інтелігенції. Популяризація — задача українського народництва. Отже: „Дать-же ей (укр. інтелігенції) необходимую устойчивость безсильны народническія настроенія, ее можетъ дать только полнота національной жизни съ постановкой во главѣ ея полноты культурнаго творчества, могущаго удовлетворить мятежныя исканія, отвѣтить на пытливые вопросы сложной души современнаго человѣка".

Орган нашого народництва „Рада“ (ч. 127, 5 іюня 1912) називає з іронією ці вимоги чисто-інтелігентською вірою в силу всяких гарних покликів, інтелігентською ілюзією. І загалом про ту культурну творчість, про яку говорив дуже слушно д. Могилянський, „Рада„ під нинішню хвилю (курс. „Ради“) навіть говорити (курсів мій. М. С) вважає неможливим, неслушним й навіть шкодливим! Он як...

Якими арґументами підпирається цей дивовижний погляд — розбиратись не будемо, але коли справа з культурою стоїть так, то українство висітиме і далі в повітрі, відразливе своєю порожнечею. Таке воно й є.

В усякому разі, коли піднімається розмова про ширші обрії українства — зараз же буде „охранительный окрикъ“ „з-верху“: не треба нам горизонтів, у нас є „бідний народ“ і т. п. Бідність нашого народу зробилась святилищем, в якому закінчують круг свого життя наші культурники.

———

Сфера культурних мрій і дій українця — поки що так звана естетика. Розвиток української думки і чуття, ці загальні стремління виявляються в мистецтві. Власне, цей бік культури складає у нас всю культуру, вироблення національного стилю. Задача велика і потрібна, але рішається цілком не оригінально: все по-народньому. Кілька прикладів: зверніть увагу на культуру ліній. Вишукується з старого лахміття орнамент, якось там „перетворяється“ нашими любителями старовини, компонується стиль. Чернецькі мальовидла, скомбіновані з елементарних геометричних фіґур, і такі ж просто-народні — являються основою для ново-національного орнаменту. Побачите його в нових і політичних, і природничих брошюрах, історичних творах, белетристиці, по-між віршами то-що. Кружечки, картки, точки, лінії прості і криві скомбіновані в кружечок або більшу картку. От вам заставка, віньєта, прикраса. Рушник, плахта картата. Ніякої мислі, образу нема. Геометричні елементарії являються основою всяких вишивок, перенесених в сферу краси. Інтелігенти, напр., київські, серйозно захоплені розповсюдженям вишивок, „орнамент“ котрих здається національним і художнім. Побачити вже можна якусь пані, що

пошиє паризького крою блюзку або спідницю-кльош з українськими вишивками. Боже мій, яка творчість!

Торговля народно-мистецьким крамом являється серйозною проблемою вищої культури! Нароблять коробочок, скриньок, помережуть вдовш і впоперек лініями — от український стиль, підстава для творчости. І тішиться цим публика! Дівчата сельські одна поперед одної силкуються вигадати якусь новину у вишивці: одна поставить хрестика так, а друга — инакше. І це є суб'єктивна творчість, яка все-таки елементарна до нудоти, примітивна до смішного. Через нескладність естетичних вимог розповсюджується комбінація хрестиків з точками і перехрестями по всім обшарі селянської одноманітности. Що може витворити примітивна псіхика елементарно-простої істоти? Цілі віки повторює одні і ті самі хрестики, лінії, крючки, комбінуючи їх без усякої свідомости, переставляючи з місця на місце — і от тепер це фундамент мистецтва!

Захоплюванне „гуцульськими виробами", цяцькованими тими ж геометричними елементаріями, прибірає пошестний характер. А придивіться-но до того орнаменту: тіж самі лінії, вироблені з терпеливістю дикуна, що може точити камяного ножа цілі роки! „Топірці" так просто стали мрією наших „молодиків". „О, як мистецьки зроблено! Ви подивіться — це ж..." Поглянеш і побачиш: терпеливість дикуна, р я б о т и н н я і нікрихти мистецтва. Або погляньте на інтелігентну українку, що вдягнена в „національний" (цеб-то простонародній) стрій: грубі червоні чоботи, незграбні підбори, селянські передки — все висить на маленькій нозі безобразно. Корсетка облягає стан потворно, висить торбою, рукава помережені або вишиті хрестиками чи-що, намисто — нанизані камінючки, і паризька зачіска. Повертається ґраціозне дівча як медвідь на пляшках: пропадає фіґура, нема ґрації (або є ґрація мішка) і воно бідолашне думає, що то красиво. А ще як надіне вінок з бумажних квіток, рухне головою і заторохтить вощеними листками — просто жаль бере! Бачиш, що воно не тямить а-ні крихти краси, не розуміє тону фарб, краси ліній і рухів. А поглянь на його, коли вона в білім строї (до якого звикло) — рух, ґрація, милість... І цей контраст розбудить у вас першу струну жалощів над „національним вбраннєм", яке п р о ф а н у є наша

інтелігенція, не вносючи в його смаку, утрируючи його, не вміючи взяти його елементи (а бере цілість!) для утворення вищого красою типу. І смішно дивитись на наших „юнаків“ і „дівчат“, що опудалами вистрибують в клубі, рухаючись, напр., в па-де-спань чи-що „по-народньому“. А щоб дати характер в „оркані“ — вони не вміють, не тямлять.

І прийшовши до дому, скидають „національне вбрання“ з чуттям ніяковости, смішности і жалю за свою хвилеву карикатурність. Це називається... творити національну культуру! І хоч скільки буде заманювань преміями творити „гарне нац. вбранне“ нічого путнього не буде, доки не зміниться принціп.

Премійовані вбрання робляться по-народньому, шабльоново, переиначуючи тільки хрестики і т. п., так, як змагаються сельські дівчата у вишивках. Дрібні одміни без мислі на міцній старій основі — виходить реформована одноманітність. Де-ж тут творчість?

Коли це задовольняє людей з примітивною псіхикою і малими вимогами — то цього рішучо мало для инших. Візьмімо ще приклад. Дуже яскраво просвічує стремлінне патріотів до примітиву в музичному мистецтві. Пропаґуючи і „розвиваючи“ рідну музику патріот не може бути вдоволеним коли на музичній вечірці на виступатиме сліпий кобзарь. Мене просто приводить в умиленіє українець, що з захопленєм доводить мені про „величезне враження“ зроблене кобзарем на вечірці. Уявляю собі картину: сліпий дядько з видовбаною колодою за плечима — бандурою з струнами. Вводять в залю, садовлять. На обличчі інтелігентного поводатиря щаслива усмішка служителя мистецтва. Починається музика. „Думи“ про Поповича, Трьох братів, Морозенка, Чічіточка, Од Київа до Лубень, Гопак, Всякому городу нрав свій і права... Репертуар старий як світ і нудний як випалений степ, або як українець в широких штанях. Одноманітними пригравками починається і закінчається „куплет“ з акомпаніментами, ефект котрого у переборі великим кігтем по всіх струнах. А голос! хрипливий, обірваний, од рокоту до фістули, завиванне або гудіння чмелем на двох ногах. Музика більш ніж примітивна. Але послухайте, що патякатиме патріот: величезне враження, артистична гра, чудовий спів, великий зміст в словах „дум“... Я не можу без болючого

сорому слухати оцю музику на концертах. А публика лицемірно вищить про чудову музику, не дивиться вам у-вічі, блукаючи своїми те ж засоромленими очима по стелі. Ви добре бачите, що він просто бреше, йдучи за модою: „так годиться захоплюватись рідним". Що вони знаходять в тих бідних концепціях нашої історії — думах, в тих ще бідніших „ліриках", в тих безголосих сіфілітичних „голосах", в тих убогих словах — я не розумію. Але знаходять. І в цьому криється потяг до примітивизму, який входить в оборот тільки в „українстві", а по-за ним українець не живе ним. Він тільки на концерті захоплюється кобзарем, а дома в себе тримає рояль, піаніно. Доцю і синка вчить чогось иншого, а — ніж кобзарської музики. Критикує глибокодумно Ваґнера, розвалившись в кріслі, як жаба в калюжі, ледве визнає Глінку, називає дрібніші твори Шопена, а про Лисенка ледви скаже, що це той, що пісні народні зібрав, — і в той же час слинить про бандуру. Люде без фахової освіти пишуть лро „значіннє кобзарства" і, Боже мій, як розпинаються над „релею". Навіщо це? Це він утворює національну культуру! Коли при школі Лисенка хотіли утворити „катедру кобзарства", виписали „професора" Кучеренка, то... не знайшлось учнів, щоб з їхньої плати за науку утримати кобзаря — „професора музики".

В тім-то й річ, що українець пропаґує для національної культури те, що його самого не вдоволяє. Будує культуру з таких елементів, яких ніколи не пустить собі в хату. „Любить" народну музику, а на практиці — ненавидить, не можучи рішучо задоволитись нею. Дітей віддає вчитись по класу скрипки, рояля, тромбона, врешті — турецького тулумбаса, але гри на бандурі він ще не знає. Бо він чує кобзаря, хвалить його музику, виводить його на концерт, рахуючи тільки на більших дурнів, а сам ховає очі, коли балакає про „рідну музику". На Україні є тільки один відомий інтелігент „кобзарь" Гнат Хоткевич, але це „модерніст", „декадент" і т. п. Це не патріот, його висміюють і на його наклепують. За приклад його не беруть, бо де-ж таки... вносить в музику зміст і артизм. А ми іменно хочемо, щоб співав сліпий хрипак! Це музика, це народ, це культура... З бандуристом носиться, як той з латаною торбою, а сам стогне за чимсь иншим, і не

знає українських композиторів, які хоч і комбінують иноді елементарні „хрестики“, але дають все ж таки більш зграйне „потрясеніє воздуха“, а в останні часи з'являються вже і дуже цікаві постаті в музичному мистецтва. Я часто цікавився, що за збірки і ноти лежать на етажерках біля роялів у патріотів-народників: вальси, серенади, кадрілі, иноді „Заповіт“, „Де ти бродиш“, збірник „пісень з нотами“, а зустріньте ви в кого всі твори Лисенка, Гулака, Ніщинського, Стеценка, Січинського, Людкевича, Сениці, Алчевського, Степового!.. Ого, пошукайте... Українофил — любитель бандури і критик Ваґнера, лишається вірним собі — бажать иноді по-людському і гавкати завжде по-собачому, бо „так годиться“.

Що в сфері літератури у нас українофильство виявилось просто знаменито — не буду говорити. Тут вже за „народом“ не протовпишся. На цю тему я вже говорив у нашому журналі не раз, то повторювати не буду.

———

Факт розкладу українофильства найбільше виявляється в стремлінні до отієї „народної краси“, до народних вишивок, мережок і кобзарів. Чимсь гнилим заносять від того смакування примітивів. Це смакування лягло в основу ідеологій українського відродження, закроєного на колодку „народа“. Але от факти не дають спокою: в цьому українстві нема чим дихати. Так і кортить в чужу леваду, на свіже повітрря. Українець з Таврії власне про це гукнув болізно, хоч він і не розуміє трагедії, яку сам бачить...

Любов до примітиву виявляє якусь основну психологичну рису українства. Психологично — любов до простого, нескладного примітивного виявляє стремлінне до с п о к о ю. Над примітивним ніхто не думає, приймає механічно, живе швидче „зрительными“ враженнями, ніж иншими. Психика мертва, а око сковзається по фарбах. Але, щоб фарби не турбували, — не треба нічого різкого, крикливого, рухливого. Треба простого, над яким би нічого не думати, не відчувати, а лише приймати, оглядати (созерцать). Такий стан блаженого спокою найкращий спосіб до атрофування спостережливости, чутливости і до наростання здору. Психика стоїть як вода в тиху

погоду — одноманітна, мертва. І потреба м'яких, одноманітних тонів, геометрично-простих ліній зростає до того, що людина боїться якогось блискучого коліру, якогось химерного звука, аби не випасти з рівноваги. Найкраще цьому задовольняє примітив. Прості геометричні елементи — лінія, точка, перпендикуляр, паралель, коло — такі, без яких ніщо не єсть. Найбільш відомі, найбільш зрозумілі і приступні для „найширших кол нашого громадянства". Ніякого труда не треба вкладати, щоб п е р е б у в а т и (не переживати) враження від їх. І елементарна псіхика селянства, що окошилась в сфері простих ліній, кропок і кол, найбільше принадна нашим інтелігентам. Тут витворився орнамент, „стиль". Більш складні комбінації фарб, звуків ще не доступні „сирому матеріялові". Але в сфері примітивизма селянин майже вичерпав свої здібности і можливости. Далі його не пускають обставини, а тут обридло — і тут саме починається вихід в денаціоналізацію, як вихід в новий світ. Бо иншого виходу, зрозумілого по типу, селянин не має. Він сам являється початком і кінцем національної культури. Вищого типу творить не може — позичає в кацапстві.

І щоб знайти притулок своїм стремлінням, зародженим в е т и ц і, український інтелігент в сфері українськости такий же елементарний в естетиці, як селянин. В пункті естетики селянин і український народник однакові. Інтелігент в ній находить навіть з а х и с т о к своїм стремлінням до спокою, котрий посідає душу через те, що етичні домагання не великі, мертві, не творчі, — значить не можуть дати естетичних цінностів. Слабість естетити криється в слабості етики. І тут ось криється те, що тип чужої культури бере гору, людина живе нею, а рудименти етики тягнуть до українства. Тут нема широких горизонтів, жити нічим. Починається відоме українське скиглення без руху, творчости, без простору, а значить без всякої естетики. Якесь заворожене коло оточує українця-народника, примітивиста. Він хоче задоволить свої вимоги в народній творчости і не може. Силкується, кричить, водиться з кобзарями, купує селянські горшки і вишивки — і не може творити!

Стремиться до спокою, до рівноваги, і фатально заплутується в завороженому колі примітивизма. Смішний, жа́лкий

плутається під ногами у людей, викликаючи своєю безпомічністю „улыбку сожалѣнія и презрѣнія“ до своєї нескладности і примітивизму. У вишивках і кобзарях не знаходить відповіді на допитливі думки і гострі питання сучасного складного, інтензивного життя.

Придавлений ними — стремиться до спокою, який принадно визирає з примітивизму, з простоти і зрозумілости та отруйної одноманітности. Поклав її в основу своїх етичних стремлінь, ідеологій. Але етика без естетики — ніщо, мертва. Ці сестри поганіють, марніють і мруть, коли їх розлучають. Стремління до спокою виключають всяке поняттє творчости, яка єдино може наповнити людину. Примітив — це образ спокою в простих лініях, фарбах, звуках.

І через те українство являється мертвим ґрунтом, на на якому жити не може жива істота. Опиниться на йому і — починає зойкати, коли зразу не захворає на повну анемію, що виключає можливість навіть голосного крику від болю.

Українство все окошилось на „народі“, на примітиві, стало йому апотеозою, не храмом, а мавзолеєм поганої архитектури. І не дивно, що в українстві нема чим дихати.

Все, що хоче жити і творити, мусить спустити завісу на сцені, де стоїть утворена українофилами апотеоза примітивні культурі — фантастичний народ, і вийти на свіже повітря дії, руху, праці, індівідуальної творчости во ім'я складности, глибини, розмаху, в горнилі неясности во ім'я загадкової, глибокої блакиті вищости.

М. Сріблянський.

„КУЛЬТУРНО-НАЦІОНАЛЬНИЙ РУХ НА УКРАЇНІ В XVI—XVII ВІЩІ".

Під таким титулом вийшла нова праця проф. М. Грушевського, дуже цікава змістом і приступна по формі викладу широкому читачеві. Присвячена ця праця, як сам автор каже — „нашій артистичній старовині — памяткам побуту і культури". Шановний автор вибрав добу 16—17 вв. власне тому, що ця пора дуже нагадує нашу теперішність, — „наші змагання, культурно і національно піднести наш нарід і обстояти наше національне істнованнє".

З 1569 р., коли українські землі майже в цілости було приєднано до Польщи, починається занепад українського життя. Вищі верстви української нації — князівство та боярство поволі польщаться, польська державність похлинає українську, український живіл (стихія) скрізь витіснюється і заховується лише десь в поспільстві, в низших верствах української людности. Церква українська (православна) не може протиділати цьому з'явищу і тому старається лише о удержаннє того, що ще залишилося, не виступаючи активно в оборону своїх прав, а йдучи дорогою запобігання ласки у польського уряду. Натомісць польсько-католицька латинська ученість знаходить собі місце серед української шляхти, і лише в 16 в. з'являються духовні книжки на штучнім церковно-славянсько-українсько-білоруськім жаргоні, призначені авторами їх не для шляхти, а для простого люду (поспільства). Кінцем 16 в. починає з'являтися вже численна духовна православна література на Україні і Білій Руси, чому не мало прислужилися московські еміґранти — перший московський друкарь — Федоров (Федорович), кн. Курбський і инш., але ця книжність не могла протистояти католицькій єзуїтській пропаґанді і мусіла відступати одну позицію по другій. Тоді українська аристократія масами почала перекидатись на католицтво. Одне тільки поспільство, головним чином міщанство, твердо стояло на своїй національно-релігійній позиції і провадило по можливости куль-

турну національно-релігійну діяльність. Це — так зв. „брацький" рух, серед якого на Вкраїні найбільш вславилося львівське брацтво, а на Білій Руси — вішенське. Крім римського католицтва в ці часи з'явилася щей унія, яка також поволі перетягла на свій бік всіма правдами й неправдами силу українського люду. Проти польонізації й католицтва римського й уніятського завзято повстало українське козацтво, а Запорожже передовсім. Під охороною козацтва центром культурного українського життя стає Київ і особливо Печерська Лавра і київське новозасноване брацтво.

Ось коротенький зміст вищезгаданої книжки. Нажаль шановний автор ніде не з'ясовує, в чім саме виявлявся український, а не який будь инший, культурно-національний рух в згаданім періоді?! Він згадує, напр., про Євангеліє Тяпинського, біблію Скорини, переклад Золотоустого Курбським, писанне Вишенського і т. ин., причому виходить, ніби всі ці праці однаково корисні були для української культури. В дійсности ж Курбський писав на чистій церковнословянській мові, або краще — на давне-російській з домішкою деяких польонизмів і латинизмів до цілком російського тла; Скорина був білорус і писав на славяно-білоруській мові. Всі письменники 16 в., про яких згадує шановний автор, не протиставляли мову своїх праць російській мові. Всі вони гововорять про Русь, руську мову etc., але це власне і є „притчею во язицех", бо з праці шановного автора не видно, як розуміли згадані автори ці термини: чи Русь, руський, а подекуди навіть — російський (стор. 211, 222—3) протиставлялось поняттю Москва, московський, чи ні. В двох тільки місцях ми знаходимо таке протиставленне: кн. Острозький, одержавши переклад Золотоустого, зроблений Курбським, радить останньому — „лѣпшаго ради выразумѣнія на польщизну преложити" (стор. 80), розуміючи під цею „польщизною" українську мову; в другому місці (стор. 220) українська мова теж очевидно протиставляється російській і зветься „малороссійская бесѣда общая".

Всі письменники згаданої доби, за винятком Курбського і ин. москвитян, пишуть на штучнім словяно-українсько-білоруськім жарґоні, причому у одних він наближається до укра-

їнської, у других до білоруської, а у третих, напр. почасти у Вишенського, Смотрицького etc.— до давнєросійської (церковнословянської мови). І тут шановний автор не подає, які праці найбільше являються українськими бодай по мові, а це дуже важно, бо приклади, припустім, Курбського і подібні до них єсть такими ж чужими і безцінними для української культури, як і сучасні які-небудь богословські трактати, видані на Україні на російській мові! В даннім разі як не зміст, то бодай сама мова могла б бути критерієм цеї „українськости". Є невеличкий натяк що до цього на стор. 176, де говориться про жаданнє української шляхти — „щоб при королівській канцелярії були українські писарі, які б по українськи... вели всякі справи", але й те лишається лише натяком досить туманним.

Не вияснено також, яку ролю відогравала в ці часи унія: чи вона тягла за Польщею, що є по-за всякими сумнівами, чи вона мусіла в де-яких пунктах стояти на українському ґрунті. Це питаннє дуже цікаве, бо в 19 в. ця унія в Галичині відограла ролю національної української віри.

Нарешті помітною вадою для ширшого читача є те, що шановний автор в передмові зазначує, що доба 16—17 вв. в українській історії дуже нагадує нашу теперішність, а тимчасом він на прикінці книжки не подає бодай невеличкого порівнання, паралелі між тим а другим, не зазначує спільних „созвучій" тут і там.

Наприкінці скажемо декілька слів про мову книжки. Мова цеї книжки є популярною, легко зрозумілою. Загальне тло (фон) — це книжна, літературна мова, або „галицька", як її чомусь так звуть. Є де-які непотрібні зовсім польонизми, як напр. — пятно, пятнувати (piętno, piętnowac'), що можно замінити словом — тавро, таврувати (клеймо, клеймить), далі — слова сестринець, братанець (siostrzeniec, bratanek) слід замінити сутоукраїнським загальним словом — небіж, правдоподібно — словом мабудь. Приємно вражає широкого читача те, що де-які рідкі літературні слова пояснюються, напр, бігун (полюс). Проте слово „стихія" треба було б пояснити і галицизмом (живіл), а слово приміняти (стор. 240) слід замінити словом застосувати.

Взагалі ж від де-яких вад, які одразу трудно передбачати, книжка мало тратить, бо сторицею винагороджує велика наукова ерудиція автора і заразом популярна форма викладу, чому ця праця являється цінним вкладом в нашу публіцистичну літературу.

Не можна поминути і артистичне виданнє її. Багацтво заставок, концовок і малюнків, які взято з стародавних книг і річей доповняють високу вартість цеї книги, ілюструючи події „зразками артистичної культури, яка розвивалася на ґрунті національного руху", в ній описаного.

В. Гріщинський.

БІБЛІОҐРАФІЯ.

Христя Алчевська. *Вишневий цвіт.* Харьків, 1912. Ст. 88, ц. 75 коп. В цьому збірнику поезій Х. Алчевської подані поезії і прозові фрагменти, в більшости раніш друковані. Рівняючи з першою збіркою „Туга за сонцем" нова представляється значно кращою в смислі і поезії і форми. Мова гарна, викінченість форми де-яких віршів майже бездоганна і в цьому напрямку авторка зробила значний крок вперед після „Туга за сонцем".

Мені вподобались поезії: Русальчина хатка, Тебе нема, До П. (обидва вірші), Чарівна ніч, Проліски, Любов моя, Осіння пісня, Я—лілія біла, На самоті, А. К—ому і на ст. 66, 67. Загалом, більш цікавим в збірці можна вважати мотиви чисто-суб'єктивні, в яких авторка переказує ніжно, тихо, принадно і музично розгублену молодість, юність душі, красу тихих куточків природи та сум осінніх днів і присмерків, або самотність (Я—лилія біла). Чути тут ніжність душі і тихий сум, вимовлені поетично. Вірші на громадськи теми, цікаві своїм внутрішнім патосом, не дорівнуються до згаданих суб'єктивних мотивів, скидаються на реторичні виливи, які можно продовжувати до безконечности. Тако-ж слабі поезії в прозі і оповідання. З прозаїчним стилем імпресіонистична вдача авторки не справляється, виявляючи тільки задуманість і штучність.

Українські мотиви, патріотичні, фатально вплутуються в струни кожної нашої ліри, не находячи часто грунту в людях, настроєних індівідуалістично. В душах, де переважає особистий біль і тільки він чується, не може бути місця надхненню од колективистичної радости і її фізичної сили. Тому автори, що гарно виспівують сум, що гарно оплакують молодість дарма беруться за громадські мотиви, які в своїй суті добрі тільки при „горі імієм серця". Гарними громадськими поетами можуть бути тільки фанатики, але не аналітики-суб'єктивісти.

Загалом збірку д. Х. Алчевської треба привітати.

М. Сріблянський.

В. Винниченко. *Біля машини* (оповіданнє). Вид. „Дзвін", № 1 Народної бібліотеки. Київ, 1912, стор. 32, ц. 8 коп.

Нещодавно мені прийшлось розбалакатись з одним селянином. Мужик грамотний, любить читати, купує часом на базарі за шістку книжку і дома насичує своє необмежене бажанне „знати все" з тої мілкої і дешевої криниці знання. Ось оцей самий селянин скаржиться мені, що він бідний і не може купити „тої товстої, панської книги, де так багато всього розсказано". Він щиро скорбів, що через свою бідноту повинен бути темним. І свої жалощі скінчив такою клясичною фразою: „а певне пани того такі розумні, що читають оті товсті книги"... Я спочатку не зрозумів його і запитав: та чи в малих не пишуть про те, що вам хочеться знати?.. „Ой, ні!.. в малих то все про нас мужиків, про наше бідацьке життє... А чи його й так ми не знаємо?.. Еее... Коли б про инче, про велике життє світу, про панське може б і мені лекше було..." Я зрозумів його тугу за „инчим" і прошу зрозуміть тих видавців, які так щиро засипають народні базари „народнею" літературою. *П. Б.*

Гр. Коваленко-Коломацький (Гр. Сьогобочній). *З часів поривів і надій* (1900—1903). Оповідання та инш. Київ, 1911, стор. 146, ц. 40 коп.

Судячи по передмовам до своїх творів, є дві категорії авторів. Одні — горді, зухвалі, самовпевнені, другі — тихі, скромні, смірені, самознищожуючі. Перші сміло і з погордою кидають товпі свої твори, не чекаючи од неї зрозуміння і ласки, але охоче підраховують презрений метал змінений на твори тою ж товпою. Другі одразу ховають свої очі од людського зору, біжать од суда товпи, бо знають як суворо обходиться вона з тими, хто слабший од неї.

Як з першими, так і з другими повинен обережно обходитись критик, бо то часто-густо є машкара, яку одягає автор в своїх цілях.

Прочитавши передмову автора згаданої вище книжки, я нехотячи помітив ті риси, якими характеризував свої праці сам автор. „Хронікально-протокольні записи"... не особливо цінні „ні з боку літературного, ні, тим паче, з боку артистичного"... Осудивши так свою роботу автор всетаки видає їх, бо вони „дорогі йому хоч би тим, що записував він їх в часи найкращих поривів і невиправданних надій"... Але тут автор забув зазначити чим вони будуть цінні для людей, для читачів, бо вчинок його— виданнє в тисячній може кількости — рахує на увагу громади...

Це питанне і повинен розрішити сам читач. Цеб-то з'ігнорувати рекомендацію авторську і перечитати його писанину... Таким чином виходить — автор не рекомендує читати себе, але все таки суляє в руки книгу... Приходиться щось одно не зробити. Я так і зробив — не повірив рекомендації автора і прочитав книжку...

І що ж?.. На десять заголовків з передмовою я знайшов там ріжні форми письма: оповідання, нариси, фотографії, хроніки, подорожні замітки; людей ріжних націй, ріжних соціяльних станів, ріжних літ, ріжних обовязків; ріжні провідні теми, ріжні ідеї... Це все звичайно не мінус, коли б все те не так побіжно, не так щабльоново, не так трівіально. Автор популярізує, напр., ідею гуманности (Сікуція), але бере цю ідею в такій відомій, в такій грубій формі і так не уміло переказує Толстого, що дивує своєю одвагою. Малює українського інтелігента-ідеаліста (Ідеаліст, Перший дебют) і такими утрированими штріхами, так якось нудно і нескладно, що здається він жує жвачку. І дійсно — давно це все вже пережовано і на гній пішло, а він його знову на світ виригнув...

Загальне враження: ні одної цікавої думки, ні образа, ні вислова. Все — сірими, буденно-нудними словами про давно остогидле і забуте. Ні белетристики, ні публіцістики, бо і для публіциста треба життя, пульсу, цікавости і сили, а тут — нічого. Блідо, глухо і нецікаво.

Може автор схоче оправдатись, що це писано давніще (1900—1903) і тому для нашого часу нецікаво. Згоден. Але жалію читача тих часів і питаю: нащо видавати для загалу зараз все це?.. В своїй передмові сам автор не знайшов чим оправдати це, не знаходимо й ми рації цього видання, бо для втіхи свого авторського самолюбія досить би було і десяток, другий надрукувати своїх проб пера... А тисяча нащо?..

І так, по скромності своїй автор не оцінив свого вчинка в передмові, але одним фактом видання він, нехотячи може, переоцінив своє писаннє і зробив велику помилку... За його скромність духа і бідноту розума і воздадуть йому — скромно і бідно. Писання видруковано, але читати його будуть тільки по примусу...

Правда, як плюс авторові можна рахувати його щирість з якою він відноситься до справи. І ця щирість примушує думати, що він сам не відає, що творить... А таким багато прощається, але все таки книжка не стає кращою. *П. Оль.*

До Української драматургії. Збірка бібліографичного знадібку до історії української драми і театра за 1906—1912 рік. З додатками та поправками до „Української Драматургії" до 1906 року. Зібрав і впорядкував **М. Комаров.** Видавництво „Сніп", № 3. Одеса, 1912, стор. 106, ціна 90 коп.

Українська драматична література остільки збільшилася за останніх шість літ, що автор зложив і видав додатки до своєї попередньої праці п. н. „Українська Драматургія" збірка бібліографичних знадобів до історії української драми і театра українського (1815—1906 р.) під вище наведеною назвою.

Додаток до української драматургії уложено по такому саме плану, як і першу частину.

В першій частині уміщено спис драматичних творів українською мовою, як оригінальних, так і перекладних і переробок, друкованих і недрукованих з помітками яка з них дозволена або заборонена до вистави, а також вказівки на рецензії про ці п'єси, окрім того є у першому відділі додатки та поправки до І частини „Української Драматургії", пропуск рецензій та п'єс; заведено до показчика чимало п'єс, які збереглися в рукопису Одеської Городської Публичної Бібліотеки. Алфавитний покажчик п'єс полегшує справки.

В другій частині уміщено „писання про українську драму і театр", іменний покажчик авторів і артистів.

В першій книжці „Укр. Драм." є розділ „показчик імен, згаданих в цій збірці, з короткими звістками про українських драматургів, композиторів, перекладачів та де-яких сценичних діячів", якого на жаль не має у другій книжці; причиною тому є брак друкованих джерел звідки можно було би діставати потрібні інформації, а збірання звісток від самих артистів та авторів дуже загальмувало б роботу.

Цікаво порівняти статистичні дати розвою нашої драматургії. Від 1815 до 1906 року зарегістровано автором українських п'єс 928, від 1906 до 1911 року прибуло 428, усього виходить 1357 №№. Це не значить, що ми маємо 1356 ріжних назв, бо автор заводив до драматургії окремо під кожним № п'єси, які друковані вже скілька разів, як от „Наталка Полтавка". До 1906 року уміщено усього 349 писаннь про українську драму і театр, а за шість літ прибуло 91.

На превеликий жаль ми зустріли багато пропусків. Якось дивно стає, що авторові очевидячки не відомо таке важливе джерело для його праці, як „каталогъ произведеній членовъ Союза драматическихъ и музыкальныхъ писателей" у якому уміщують спис п'єс, дозволених до вистави. Порівнюючи цей катальог з працею д. Комарова ми знайшли 72 п'єси,

яких не занесено до бібліографичного показчику, на українські теми 13 і 3 переклади з української мови.

Окрім того пропущено такі п'єси, яких не має в цьому катальозі: „Шлюб з примусу", п з франц. мови В. Самійленка (дозв. до вист.), „Я вечеряю з мамою", пер. іспанської мови В. Самійленка, „Не вигоріло", ком. на 2 дії, пер. з есперантської мови В. К. Ѳоменко (дозв. до вист.), „Крила звязані", п'єса на 4 дії І. Н. Потапенка, пер. Семена Сивого (дозв. до вист.), „Чабан", др. на 5 дій, написав Ѳома Сердюк (дозв. до вист.), „Степ", др. написав, Ѳома Сердюк.

З репертуару американської України не війшли до показчику: „Ох! Не люби двох!", оперета в 3-х діях, „Пан Писар", оперета в 3-х діях, „Мужики аристократи" і комедія „Вихованець".

Пропущено статтю М. Данько „Сила мистецтва" (В. Винниченко: Чорна Пантера і Білий Медвідь) „Неділя" (Львів) 10 вересня 1911, ч. 35.

Не дивлячись на зазначені нами хиби, оцей показчик є надзвичайно новим збірником усього, що тичиться нашого театру і мусить бути настольною книгою кожного, хто тільки цікавиться нашою театральною штукою, передовсім антрепреньорів. ***Володимир Б.***

О. Мицюк. *Переселення та українство.* (Відбиток з тижнев. „Сніп"). Харьків, 1912, стор. 16, ц. 5 коп.

Автор, відомий дослідувач переселення в ріжні краї Сібіру, зачепив прецікаве питанне: ким стане переселенець-українець, покинувши свою Україну. Висновок його досить сумний: „української нації за межами території України не може буть. Українців з по між тих, хто навіки переселився за межі України не може буть!".

До такого висновку автор приходить розглянувши три основні риси нації, які є і відпорною силою в боротьбі за своє життє. А саме: а) історична традиція народу, б) окремість етнографичного його типу та в) посідання звісним народом якоїсь певної території так густо, щоб получалася числена перевага над людьми инших націй.

Коротенько, але ясно і докладно автор доводить, підпираючи свої тези фактами, що українець, як і кожний другий нарід, повинен стратить і історичну традицію, і етнографичний український тип свій, а переважить своєю більшістю ледво чи зможе... і українець згубиться в чужій землі. А відсілля життьова ціна переселенню — „воно є кровопусканнє з національного организму і через те з укр. націон. точки погляду — шкодливе". І „завдання свідомих українців — дбати об тім, аби всім нашим людям було місце на своїй Україні"... ***К. С.***

БІБЛІОТЕКА
НАУК. ТОВ. ІМ. ШЕВЧЕНКА

ПРОДОЛЖАЕТСЯ ПОДПИСКА

НА ЖУРНАЛЪ ЛИТЕРАТУРЫ

ЖАТВА.

Съ 1912 года литературные альбомы **Жатва** развернуты въ большой періодическій журналъ.

Журналъ выходитъ **четыре** раза въ годъ—**зимой, весной, лѣтомъ** и **осенью**, книгами отъ пятнадцати до двадцати печатныхъ листовъ каждая, и заключаетъ въ себѣ, кромѣ литературнаго отдѣла—отдѣлы критическій, библіографическій, театральный и художественный.

Задачи **Жатвы** остаются тѣ же: обновить и оздоровить нашу литературу, вернуть ее на путь былого расцвѣта.

Редакція имѣетъ въ виду не только столичное читающее общество, но и тѣхъ, кто, не живя въ центрѣ, лишенъ возможности слѣдить за новѣйшими теченіями въ искусствѣ.

За послѣднее время выходитъ такое множество книгъ и журналовъ, такъ много новыхъ постановокъ даютъ образцовые театры, что разобраться во всей сложности этого матеріала оказывается все болѣе и болѣе затруднительнымъ. **Жатва** будетъ отмѣчать только то, что дѣйствительно представляетъ цѣнный и новый вкладъ въ искусство.

Участвовать въ журналѣ изъявили согласіе: **Арсеній Альвингъ, К. Д. Бальмонтъ, А. Бартеневъ, Николай Бернеръ, Валерій Брюсовъ, Александръ Булдѣевъ, Б. Верхоустинскій, Сергѣй Глаголь, Сергѣй Городецкій, Василій Каменскій, А. И. Купринъ, Евгеній Курловъ, Борисъ Лавренёвъ, Алексѣй Ремизовъ, Николай Мѣшковъ, П. Н. Петровскій, Левъ Сосонкинъ, Старый Москвичъ** (Е. Наумовъ), **Георгій Чулковъ** и друг. Кромѣ того, журналъ будетъ стараться привлекать новыя, молодыя силы.

Подписная цѣна: въ Москвѣ 5 р. (съ доставкой). Съ пересылкой: въ Россіи—6 р., за границу—7 р. 50 к. Разсрочка: въ Москвѣ—1) при подпискѣ 3 р., при полученіи второй книги 2 р., или 2) при подпискѣ 1 р., при полученіи первой книги 2 р., при полученіи второй—2 р. Для иногородныхъ—1) при подпискѣ 3 р., при полученіи второй книги 3 р., или 2) при подпискѣ 2 р., при полученіи первой книги 2 р., при полученіи второй—2 р. Цѣна отдѣльной книги 1 р. 50 к.

Подписка принимается только на годъ. Подписной годъ считается съ января.

Цѣна объявленій: передъ текстомъ: 1 стр. 150 р., 1/2 стр. 100 р., 1/4 стр. 65 р., 1/8 стр. 40 р. Послѣ текста: 1 стр.—100 р., 1/2 стр.—65 р., 1/4 стр.—40 р., 1/8 стр.—25 р.

Подписка: въ Москвѣ: 1) въ конторѣ журнала **Жатва**—Арбатъ, 18 (тел. 313-52), 2) въ конторѣ Н. Печковской (Петровскія линіи), 3) въ книжн. маг. т-ва М. О. Вольфъ, А. С. Суворина, Филимонова (Б. Никитская, 24) и др., въ Петербургѣ—въ книжн. маг. т-ва М. О. Вольфъ и А. С. Суворина.

Объявленія принимаются въ конторѣ журнала.

Во всіх українських книгарнях продається нова брошюра:

ГР. КОВАЛЕНКО.

Про український стиль і українську хату.

Ціна 25 коп.

Приймається передплата
на 1912 рік
(рік видання четвертий)
на літературно-громадський український місячник
УКРАЇНСЬКА ХАТА

Розпочинаючи 4-й рік видання журналу, редакція звертає особливу увагу на освітлюванне чергових пекучих питань життя нашої інтелігенції, важних громадських і літературних подій українського і світового життя, творів мистецтва, беручи їх під розвагу національности.

Буде містити — **белетристику**: поезії, оповідання, повісти, драми, малюнки, нариси і т. и.; **статті публіцистичні**, в яких обговорюються справи українського життя, літератури й мистецтва; **критичні статті, літературні огляди, характеристики** письменників, **статті про мистецтво**, його філософію, історію, псіхологію творчости і т. и. Працюють в журналі кращі сили.

Предплата річна на „УКРАЇНСЬКУ ХАТУ" 4 карб. (за кордон 10 корон), **півроку 2 карб., окрема книжка 35 коп.** (з пересилкою 40 коп.), **можно виплачувати частками по 2 карб.**

Хто прийме цілорічну передплату (4 карб.) той одерже в додаток **БЕЗПЛАТНО** *такі ТРИ книжки:*

Микола Євшан. **ПІД ПРАПОРОМ МИСТЕЦТВА.**
Літературно-критичні статті.

М. Сріблянський. **ЖЕРТВИ ГРОМАДСЬКОЇ БАЙДУЖОСТИ**
(становище преси і письменників-художників).

А. Товкачевський. **УТОПІЯ І ДІЙСНІСТЬ**
(характеристика української інтелігенції).

Добувати книжки журналу без додатку можна **в: головній конторі редакції журнала,** Київ, Ділова, 4; **в „Українській Книгарні"** — Безаківська 8; **в книгарні Л.-Н. Вістника** — В.-Владимірська 28; **в крамниці „Час"** — Театральна площа. **в Харькові: „Українська Книгарня"** — Рибна 25. **в Житомірі:** книгарня *В. Совінського*; **у Полтаві:** книг. *Г. Маркевича*, Бульвар Котляревського; **в Катеринославі:** книг. *Є. Лозинської*, Проспект, д. Вебера; **в Кам.-Подольську:** *Т-во „Просвіта"*; **в Одесі:** книж. маг. *„Трудъ"*, Дерібасовська 25; книг. *„Діло"* Конная 11 і Ніженська 53, *Українська Книгарня „Просвіта"* та по всіх кращих російських книгарнях г. Київа. **Закордоном: Львів,** *„Книгарня Наук. Т-ва ім. Шевченка"* Ринок ч. 10; **в Станіславові:** в *„Сокільськім Базарі"*. **в Чернівцях:** *Равх И. Лебединецкий*, Ратушева ул. № 4, Пас. „Бек".

Компплекти „Української Хати" за минулі роки продаються в конторі журнала по 4 карб. кожний з пересилкою.

Ціна 35 коп.
з пересилкою 40 коп.

Редактор-видавець *Павло Богацький*

Друкарня Акц. Т-ва „Петро Барський у Київі" Хрещатик 40.

Эк-3191

1912-1-6

Ч